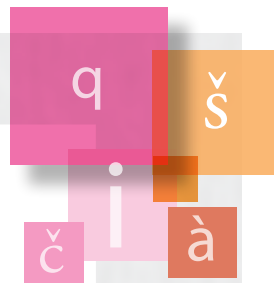
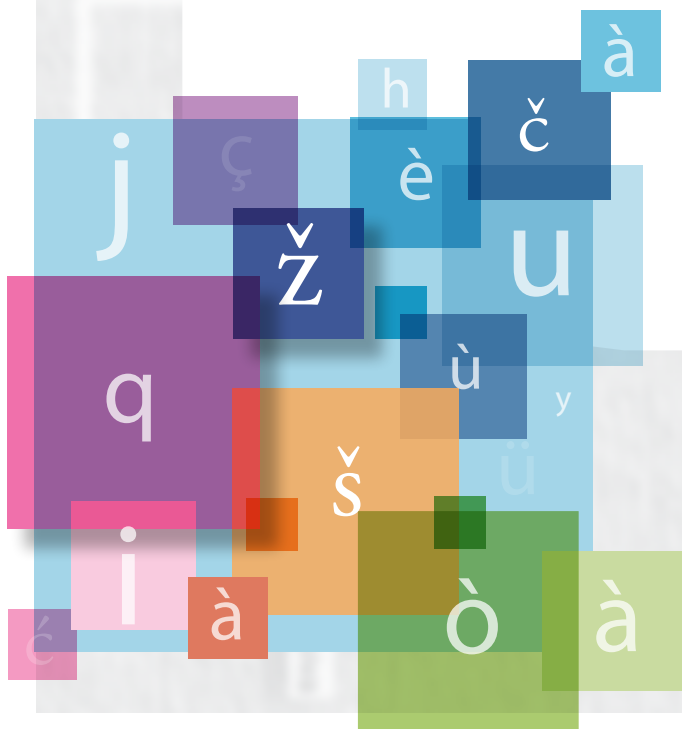

Susanna Pertot
in
Marianna Kosic

Jeziki in identitete v precepu

*Mišljenje, govor in predstave o identiteti
pri treh generacijah maturantov šol s
slovenskim učnim jezikom v Italiji.*

Naslov

JEZIKI IN IDENTITETE V PRECEPU

Mišljenje, govor in predstave o identiteti pri treh generacijah maturantov šol s slovenskim učnim jezikom v Italiji

Izdal

Slovenski raziskovalni inštitut SLORI

Avtorici

Susanna Pertot in Marianna Kosic

Recenzentki

Marina Furlan

Nataša Gliha Komac

Jezikovni pregled slovenskih besedil

Lučka Abram

Prevod povzetkov v italijanščino

Tamara Lipovec

Prevod povzetkov v angleščino

Martina Zajc

Platnica

Peter Ferluga

Oblikovanje

Martina Pettirosso

Tisk

Grafica Goriziana

Naklada

400 izvodov

TRST 2014

CIP – Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in študijska knjižnica, Trst

323.15(450.36=163.6)

316.6(450.36=163.6)

316.347(450.36=163.6)

PERTOT, Susanna

Jeziki in identitete v precepu : mišljenje, govor in predstave o identiteti pri treh generacijah maturantov šol s slovenskim učnim jezikom v Italiji / Susanna Pertot in Marianna Kosic ; [prevod povzetkov v italijanščino Tamara Lipovec, prevod povzetkov v angleščino Martina Zajc]. - Trst : Slovenski raziskovalni inštitut SLORI, 2014

ISBN 978-88-95584-34-8

1. Kosic, Marianna

7248364

Susanna Pertot

in

Marianna Kosic

JEZIKI IN IDENTITETE V PRECEPU

**Mišljenje, govor in predstave o identiteti
pri treh generacijah maturantov šol s
slovenskim učnim jezikom v Italiji.**

Trst 2014

KAZALO

Lucija Čok OD SPOZNAVANJA DO RAZUMEVANJA RAZLIČNOSTI	7
Susanna Pertot DVAJSET LET MED SLOVENŠČINO IN ITALIJANŠČINO Primerjava med generacijami maturantov srednjih šol druge stopnje s slovenskim učnim jezikom v Italiji o uporabi slovenščine in italijanščine kot jezikov sporazumevanja in notranjega govora	13
Susanna Pertot SAMO TOSTRAN ZAMIŠLJENE MEJE? Družbene predstave o narodnostni identiteti maturantov srednjih šol druge stopnje s slovenskim učnim jezikom v Trstu	57
Marianna Kosic <i>JAZ IN DOM</i> DIJAKOV SREDNJIH ŠOL DRUGE STOPNJE S SLOVENSKIM UČNIM JEZIKOM V GORICI	85
Stvarno kazalo	109
Priloge	113
Povzetki	139

UVODNE BESEDE

Od spoznavanja do razumevanja različnosti

Pričujoča znanstvena monografija, ki jo je izdal Slovenski raziskovalni inštitut v Trstu (SLORI) z naslovom *Jeziki in identitete v precepu*, avtoric Susanne Pertot in Marianne Kosic, dopolnjuje poslanstvo te raziskovalne ustanove, ki s svojimi aplikativnimi projekti že več desetletij v etnično mešanem obmejnem prostoru razpira specifiko družbenih fenomenov, ki ta prostor opredeljujejo. O vztrajnosti prizadevanja na tem področju pričajo številne študije, publikacije in javne razprave, ki jih je Inštitut opravil, izdal oziroma priredil v teku svojega 40-letnega delovanja. Ekipa mladih raziskovalcev SLORI-ja uspešno razvija družbene, kulturne in znanstvene podlage bodočim scenarijem upravljanja obmejnih narodnostno in kulturno mešanih območij Evrope in širšega svetovnega prostora. Migracije in politične delitve narodnostnih korpusov, postavljanje in odpravljanje državnih meja, mirovne pogodbe in razvojni načrti, ki so jim sledili, so postavili temelje pojavom, ki že stoletja urejajo politike sobivanja narodov, jezikov in kultur. Poznavanje laboratorijev, kjer se ti pojavi uresničujejo, in njihovo upravljanje pretvarjajo teoretične podmene o kulturnem in etničnem sožitju in stvarna dejstva. V sodobnem času, ko se zaradi raznovrstnih pritiskov (urbanizacije, prostorske in socialne mobilnosti, globalnih integracijskih procesov itd.) intenzivnost odnosov med večinsko in manjšinsko skupnostjo izrazito stopnjuje, pa se tradicionalne etnične meje postopoma rahljajo. Nekdanjim trdnim in fiksnim identitetam se tako pridružujejo sestavljene oblike večplastnih ali hibridnih identitet, sočasno pa se poraja vprašanje, ali so slednje (še vedno) neizogibno povezane z znanjem slovenskega jezika, z njegovo aktivno rabo v vsakdanjem življenju oziroma z vključevanjem v slovensko družbeno okolje.

Raziskovalci SLORI-ja so priča nenehnemu spreminjanju posameznih segmentov skupnosti Slovencev v Italiji, zato želijo te spremembe v sklopu raziskav preverjati in meriti znotraj nekaterih utečenih raziskovalnih paradigem kot so: jezikovne prakse, identitete, specifičnost družbenih in kulturnih okolij in podobno. Zato je v tem okviru odnos večinske/italijanske skupnosti do slovenske etnične manjšine deležen posebnega raziskovalnega interesa. Tak pristop vključuje opazovanje in beleženje, zbiranje primerov gradiva, opise učinkovitih učnih praks, usmerjenih v dvigovanje ravni jezikovne zmožnosti slovenščine, bodisi kot prvega ali kot drugega jezika. Da se slovenščina ohrani in razvija, je namreč potrebno, da se mladi v šoli usposobijo za njeno uporabo tudi pri procesiranju akademskega znanja, funkcionalni rabi vseh strokovnih zvrsti znotraj in zunaj same etnične skupnosti. Boljše poznavanje jezika in zavedanje o njegovi vitalnosti in moči/statusu omogočata boljše poznavanje ljudi, ki ta jezik govorijo.

Avtorici monografije, ki je le eno v nizu njenih znanstvenih del, sta se že v prejšnjih raziskavah spraševali, »če in kako bo vstop Slovenije v Evropsko unijo vplival na identiteto Slovencev v Italiji in na njihovo identifikacijo s Slovenci v Sloveniji, ko državna meja ne bo

več obstajala.«¹ Tudi desetletje po tem dogodku ostaja vprašanje še vedno aktualno, zato je vodilna nit vseh treh poglavij monografije. Posebna raziskovalna vrednost podatkov v njej opisanih raziskav je, da se teoretske podmene naslanjajo na že uveljavljene pa tudi precej nove sorodne raziskave tujih raziskovalcev, kar jim zagotavlja primerljivost pojavnosti in znanstveno zanesljivost. Poleg tega so tudi longitudinalno vpete v sledenju enakega/podobnega raziskovanja v obliki follow-up raziskav.

V prvem poglavju monografije *Dvajset let med slovenščino in italijanščino* avtorica Susanna Pertot preverja v kakšni obliki je morda vitalnost slovenskega jezika v zamejstvu okrnjena. Raziskava, izvedena prvič v šolskem letu 1992/93, ponovljena v šolskem letu 2011/12 na vzorcu maturantov in maturantk (N=187) ugotavlja morebitne spremembe pri uporabi slovenščine in italijanščine v razmiku dveh desetletij. Raziskovalka se sprašuje, ali je pri rabi omenjenih jezikov kot jezikov sporazumevanja z drugimi na področju izražanja čustev in rabe notranjega govora med maturanti šol s slovenskim učnim jezikom na Tržaškem in Goriškem prišlo do sprememb. V tem časovnem obdobju so se jezikovne in narodne značilnosti raziskane populacije maturantov spremenile tudi zaradi dejstva, da je upadlo število mladostnikov iz slovenskih zakonov in naraslo število iz neslovenskih ali mešanih zakonov. »Zaradi sprememb v narodnostni strukturi dijaške populacije v 20 letih je upadel odstotek tistih, ki prepoznajo slovenščino kot svoj materni jezik (-10 %).«

Na podlagi šestih spremenljivk o uporabi jezika po različnih govornih domenah (pogovorni jezik v družini, pogovorni jezik s sošolci v neformalnih situacijah, pogovorni jezik s prijatelji zunaj šole, izražanje čustev dvojezičnemu sogovorniku ter razmišljanje sam pri sebi) je bila izvedena klustrska analiza. Ob upoštevanju *pojma kontinuum dvojezičnega sporazumevanja* sta nastala dva clustra: dominantni, s slovenskim načinom dvojezičnega sporazumevanja (italijanščina nastopa v obliki dinamičnih interferenc, izposojenk in preklapljanja koda) ter clusterja z *italijanskim načinom dvojezičnega sporazumevanja* (italijanščina je temeljni jezik). Raziskava je med drugim hotela ugotoviti povezavo med zmožnostmi in veščinami v slovenščini in italijanščini in izbiro koda za čustvene namene. Pri tem je bilo mogoče ugotoviti, ali pri izražanju čustev prevlada jezik, ki ga je dijak opredelil kot materni jezik. Podobno kot pred dvajsetimi leti je tudi ponovljena raziskava dokazala, da pri izražanju čustev prevlada jezik, ki ga je dijak opredelil kot materni jezik, jezik, ki ga govori doma in ki ga je najprej usvojil. Mladostniki torej prepoznajo jezikovni/e kod/e, ki jih uporabljajo doma, kot jezik/-e, v katerih razmišljajo (notranji govor), sanjajo, izražajo čustva in v katerem se pogovarjajo z družinskimi člani. Odgovori maturantov o rabi jezika/ov torej ne odražajo samo dejanske rabe jezikovnih repertoarjev, temveč zamišljeno rabo jezikovnih kodov, povezano z identifikacijo s starši in s skupino govorcev istega/ih jezikovnega/ih koda/ov.

Raziskovalka se tudi sprašuje, ali pomanjkljiva raba slovenščine kot prvega jezika v javnosti, kot posledica sprememb družbeno-politične scene po dvajsetih letih vpliva na individualno zmožnost in znanje slovenščine. Raziskovalka zaključuje, da sprememb v sporazumevalnih praksah pripadnikov skupnosti Slovencev v Italiji ni mogoče razlagati kot neposredno posledico družbeno-političnih sprememb. Nadaljevanje raziskovalnega dela, ki bi dalo

¹ Glej Pertot, 2002: 40; Kopic, 2003; Kopic & Caudek, 2005; Kopic, 2010, objavljeno kot Kopic, 2013.

jasnejšo sliko pojava, naj bi bilo usmerjeno v analizo »procesa produkcije in distribucije jezikovnih in kulturnih virov kot sredstev legitimacije jezika in kulture«. To je za vsako skupnost, posebno pa za manjšinsko, potrebno, da »vrednoto jezik uspešno legitimira in trži kot vrednost na jezikovnem tržišču«.

V drugem in tretjem poglavju se avtorici posvetita raziskovanju na vzorcu, ki mu prav tako namenita sledenje v časovnem razmiku. Svoje strokovno delo, tako Susanna Pertot, doktorica psihologije in psihoterapevka, kot Marianna Kopic, socialna psihologinja in doktorica obmejnih politik, osredotočata na raziskovanje kompleksnega vprašanja identifikacije in pripadnosti skupini in okolju ter identitetam.

Avtorici ugotavljata, da so ob spremembah v odnosih med Slovenijo in Italijo pridobijo Slovenci v Italiji manj etnocentrično in paranoidno držo. Zato je nastanek več identitetnih opcij, ki se vežejo na neko *bolj* ali *manj* opredeljeno *slovenstvo*, bolj prepoznaven. Na individualni ravni se Slovenci v Italiji prepoznajo kot *zamejci*, in se definirajo kot *pripadniki slovenske manjšine*, *manjšinci*, katerih *materni jezik je slovenščina*. Identiteta *zamejca* (Pertot, 1991) jim je namreč desetletja nudila pozitivno družbeno identifikacijo. Generacije, ki so se zvrstile v povojnih letih, so tako predelale identiteto *Slovenca v Italiji, ločenega od matične domovine* v hibridno identiteto *zamejca*, ki posamezniku dopušča, da se odvisno od konteksta identificira z manjšino, lokalno večino, s Slovenijo in Italijo. Danes je vprašljivo, če pojem *Slovenca zamejci* predstavlja skupino z istimi značilnostmi, ki jo je istoimenska skupina imela pred dvajsetimi leti.

Avtorici sta omenjene identitetne spremembe znotraj vzorca v raziskavi zaznali. Skupina Slovencev v Italiji danes sprejema in ponuja v svoji sredi različne identitetne opcije, ki se gibljejo od *bolj* do *manj* Slovenec. Ugotavljata namreč, da se identiteta in občutek pripadnosti določeni skupnosti oblikujeta na osnovi diferenciranja med sebi enakimi in ne na osnovi opozicije do drugih, ki pripadajo drugi(m) skupnosti(m).

Susanna Pertot pod naslovom *Samo tostran zamišljene meje?* nadalje razvija podatke opravljenega raziskovanja narodnostne identifikacije in občutka geografske pripadnosti dijakov srednjih šol druge stopnje s slovenskim učnim jezikom v Trstu, ki so maturirali v šol. l. 1989/1990 in ponovno v letih 2000 in 2001. Raziskava (N=104), tretja po vrsti, opravljena v obdobju od šol. l. 1989/1990 do šol. l. 2011/2012 si je postavila za cilj ugotoviti, ali so med maturanti kasnejše generacije nastopile spremembe pri narodni identifikaciji in geografski pripadnosti tudi zaradi sprememb, ki so zaznamovale Slovenijo.

Avtorica se po nizu raziskav na podoben način, če ne na isto tematiko, loteva tudi temeljite konceptualne analize terminov in njim pripadajočim fenomenov. Raziskovanje v širšem evropskem prostoru je dualistični model manjšina – večina v teku let v glavnem razgradilo. Vse bolj je znano, da se je opredelitev manjšina/etnična skupnost ločila od pojmovanja državljanstva. Ne gre več za *dominantno* in *nedominantno* narodnostno skupnost, pač pa za razmerje moči znotraj vsake posamezne skupnosti, da doseže legitimno sobivanje. Vse bolj se namreč v medmrežju globalne ekonomije uveljavljajo skupnosti kapitala, političnih povezav in nadslovesnih interesov, ki jim narodnostna identifikacija in identiteta ne predstavljata pomembnega kvantifikatorja.

Avtorica ugotavlja prav to. Nekoč uveljavljene teorije, osredinjene na razlike v statusu med večino in manjšino, ki implicitno temeljijo na ideologiji narod–nacionalna država, ne uspejo več razložiti naraščajoče različnosti v družbi, kjer nastajajo identitete, ki niso več jasno polarizirane, temveč so heterogene, večplastne, sestavljene in podvržene različnim tipom hibridizacije in fragmentacije. Avtorica omenja nastajanje *tretjega prostora* (po: Bhabha, 1994), v katerem fiksne identitete tradicionalne družbene ureditve nimajo več premoči. Tretji prostor pomeni prevrat, emancipacijo in osvobajajoče stanje ter politično alternativo izključevanju in rasizmu, zato v tretjem prostoru lahko nastajajo inovativne in kreativne hibridne identitete. Na osnovi rezultatov zadnje raziskave je tudi v izbranem vzorcu avtorica ugotovila posodobitev identitete kot posledico integracije zgodovinskih sprememb na družbeni ravni.

Rezultati raziskovanja v šolskem letu 2011/2012 pa niso pokazali bistvenih sprememb pri narodnostni identifikaciji in geografski pripadnosti od tistih, izvedenih v šolskih letih 1989/1990 in 1999/2000 in 2000/2001. Oris odnosov, ki ga omogočajo testni rezultati, je neke vrste matrika optimalnih stopenj identifikacije, ki jo prek vzgoje otrokom in kasneje mladostnikom ponujata družina in šola. Ti namreč skrbita za medgeneracijski prenos vrednot in identitet.

V tretjem poglavju *Jaz in Dom dijakov srednjih šol druge stopnje s slovenskim učnim jezikom v Gorici* Marianna Kosic s svojim raziskovalnim delom ugotavlja, kako se družbene spremembe v prostoru in času odražajo na narodnostni pripadnosti mladih. Geografsko se izbrani podatki iz prejšnje raziskave omejujejo na goriško pokrajino in na šolsko populacijo v starosti od 16 do 18 let.

Pred diskusijo rezultatov avtorica razpira nekatere razsežnosti pojma identiteta (osebna, skupinska, etnična) in opredeljuje pomen prestiža socialnih kategorij pri oblikovanju identitet ter realističnega konflikta (po: Hogg, 2006). Za razumevanje obravnave identitet v danem primeru je nedvomno pomembno poznati tudi oblike prevzete identitete in identitetnega moratorija, ko posameznik v krizi aktivno išče svojo identiteto znotraj niza alternativ, a se ni še odločil za nobeno med njimi. Vendar lahko uspešno razreši krizo in z lastnim odločanjem uspe oblikovati jasno samopodobo dovršene identitete. Kot nekateri uveljavljeni avtorji (Giddens, 1991; Luthar, 1998) tudi s to raziskavo avtorica želi potrditi, da je identiteta prej kot stanje spreminjajoč se proces, ki med identifikacijo z jezikom, narodom, kulturo, rodом in krajem bivanja, poklicem ter ideološkim prepričanjem traja vse življenje.

Ta proces sta prvič obravnavala Kosic in Caudek v terenski raziskavi na italijansko-slovenskem obmejnem območju, ki je zajela višješolsko populacijo iz Gorice in Nove Gorice v šolskem letu 2002/2003 (N=110 za slovensko manjšino v Italiji; N=168 za Slovence iz Slovenije; N=134 za Italijane iz Italije). Tedaj sta opazila razlike med pripadniki manjšinskih in večinskih skupnosti v zaznavi etnične identitete manjšine v Italiji: s strani pripadnikov slovenske manjšine v Italiji je bilo opaziti bolj pozitivno vrednotenje ostalih skupin, večjo stopnjo sprejemanja stikov z drugimi skupinami, večjo

percepcijo podobnosti z njimi, še posebej z Italijani, bolj pozitivne čustvene reakcije do odprtja meje ob vstopu Slovenije v Evropsko unijo (Kosic & Caudek, 2005). Iz odgovorov in intervjujev je bilo takrat mogoče ugotoviti, da je vstop Slovenije v Evropsko unijo med mladimi sprožil večje zanimanje za dogajanje na drugi strani meje in da so slovensko narodnost začutili kot enakopravno drugim, evropskim (Kosic, 2010; Kosic, 2013).

V pričujoči raziskavi (N=60 pred vstopom Slovenije v Evropsko unijo; N=92 po vstopu Slovenije v Evropsko unijo), ki je bila izvedena po pristopu Slovenije v Evropsko unijo, nas zanima, kako se družbeno-politične spremembe v zadnjih desetletjih odražajo na izražanju narodnostne pripadnosti/etnične identifikacije in distance do lastne in drugih referenčnih skupin mladih, ki obiskujejo šole s slovenskim učnim jezikom v Gorici. Avtorici sta združili podatke iz predhodnih raziskav med mladimi v starostni skupini od 16 do 20 let na goriških šolah, izvedenih v daljšem obdobju (Pertot, 2002 in 2011, Kosic 2003 in 2004), da bi ugotovili, ali je vstop Slovenije v Evropsko unijo vplival na identifikacijo adolescentov v goriški pokrajini.

Avtorica tretjega prispevka, Marianna Kosic, ugotavlja, »da prihaja med dijaki, ki obiskujejo slovenske šole v Italiji, do kompleksnejših socialnih identitet«, kar »je razvidno že iz izrazov, ki jih dijaki uporabljajo za opis lastne narodne pripadnosti oz. pripadnosti staršev: vedno pogosteje poudarjajo dvojno ali mešano identitetno pripadnost (npr. obenem slovensko in italijansko – in/ali drugo, ne samo slovensko ali italijansko); bolj opazna je v zadnjih letih tudi incidenca staršev povsem italijanske in/ali slovensko-italijanske narodnosti.«

Nadalje ugotavlja, da lahko danes mladi iz neslovenskih ali mešanih družinskih matric »izberejo "slovensko" identiteto v večji ali manjši meri, in sicer kot del svoje kompleksnejše, sestavljene identitete«. S tem zavedanjem »se prosto premikajo iz ene skupnosti v drugo na podlagi zavestne in aktivne izbire preklapljanja referenčnih okvirov, (etničnih, kulturnih in jezikovnih) identitet in poudarjanja ali zmanjševanja pomembnosti posameznih komponent svoje sestavljene kompleksne identitete.«

Za nadaljnje raziskave bi bilo vredno preučiti, kako obvladovanje slovenščine kot manjšinskega jezika pri dijakih iz mešanih ali italijanskih zakonov »vpliva na izpostavljanje/aktivacijo slovenske identitete, kdaj in v katerih okoliščinah se ta pridobljena slovenska komponenta izraža in če se ta v različnih kontekstih zares izraža kot kompleksnejša socialna identiteta z doprinosi na osebni, medosebni in medskupinski ravni«.

Raziskovalna vnema in vztrajnost, hevristična žilica in strokovnost obeh avtoric obetajo nove raziskave in z njunimi dosežki nadaljnjo popularizacijo specifik, vrednot in primanjkljajev, novitet in hibridnih stanj obmejnega, medkulturnega in narodnostno mešanega družbenega korpusa.

Lucija Čok

Susanna Pertot

DVAJSET LET MED SLOVENŠČINO IN ITALIJANŠČINO

Primerjava med generacijami maturantov srednjih šol druge stopnje s slovenskim učnim jezikom v Italiji o uporabi slovenščine in italijanščine kot jezikov sporazumevanja in notranjega govora

Abstrakt: Avtorica predstavlja raziskavo, ki jo je izvedla v šol. l. 2011/12, da bi spremljala izsledke študij iz šol. l. 1992/93 in 2004/05. Z raziskavo želi predvsem ugotoviti, ali v dvajsetih letih, tj. v obdobju 1992-2012, maturanti srednjih šol druge stopnje s slovenskim učnim jezikom v Italiji postopno opuščajo slovenščino v korist italijanščine tako na družbeni ravni kakor tudi na ravni govorčevega intrapsihičnega življenja. Teoretični okvir obsega pregled strokovne literature o emocionalni odzivnosti govorčevih jezikov. Da bi ponazorila razlike v rabi jezika pri maturantih, ki so v vprašalniku ocenili svoje jezikovne prakse, uporablja avtorica Grosjeanov (1998, 2001) pojem *kontinuum načina sporazumevanja*. Izsledki raziskave izpostavljajo, da se maturanti razlikujejo predvsem po položaju v kontinuumu, v katerem se pogosteje znajdejo. Ta položaj se med dijaki, ki uveljavljajo *italijanski dvojezični način sporazumevanja*, v dveh desetletjih ni spremenil. Spremembe pa so se pojavile v skupini tistih, ki prevzemajo *slovenski dvojezični način sporazumevanja*. Razlike ni mogoče razlagati kot neposredno posledico sprememb družbenopolitičnega prizorišča: za jasnejšo sliko pojava je po avtoričinem mnenju potrebna nadgradnja z analizo procesa produkcije in distribucije jezikovnih in kulturnih virov kot sredstev legitimacije jezika in kulture.

Ključne besede: Slovenci v Italiji, maturanti, govorne navade, čustva, notranji govor, sanje.

1. Uvod

Slovenska skupnost v Italiji živi v treh pokrajinah Furlanije-Juljske krajine, in sicer na Tržaškem, Goriškem in v obmejnem pasu Videmske pokrajine. Slovenci v Italiji živijo v Furlaniji-Juljski krajini vzdolž meje med Italijo in Slovenijo ter delno Avstrijo. Slovenci v Furlaniji-Juljski krajini so dvojezični slovensko-italijanski govorniki. Italijani, ki bivajo na tem območju, v glavnem slovenščine ne znajo, čeprav zanimanje za slovenski jezik postopno narašča. Položaj slovenskega jezika na Goriškem in Tržaškem se razlikuje od tistega v Videmski pokrajini, vendar te razlike v prispevku niso obravnavane.

Slovenski jezik, ki ga govorijo Slovenci v Italiji, zajema številne narečne različice in kaže veliko lokalnih značilnosti. Kot drugod po Sloveniji in Evropi se tudi tu narečje polagoma izgublja; uporabljeni standard, ki ga je mogoče definirati kot *lokalno* različico, čeprav ni narečje, pa se nekoliko razlikuje od osrednjeslovenskega standarda. *Lokalni* standard namreč vključuje uveljavljene izposojenke in interference iz italijanščine, do katerih prihaja na vseh jezikovnih ravneh. Jezikovno stanje Slovencev v Italiji je že pred koncem prejšnjega stoletja označevala poleg dvojezičnosti tudi dvojna diglosija (Francescato & Ivašič, 1978; Pertot, 1994). Govorniki slovenskega jezika poznajo slovensko in italijansko narečje, slovenski in italijanski standard in jih uporabljajo glede na govorni položaj, namen sporočila in naslovnika. Ker ima slovenščina okrnjen ali celo ničev dostop do cele vrste segmentov življenja, ni bilo in ni vsakdanjih življenjskih potreb, da bi se slovenski jezik razvil (Kaučič-Baša, 1994). Zato so nekatere funkcijske zvrsti tako šibko razvite, da ne morejo služiti svojemu namenu: manjkajo cele strokovne zvrsti kakor tudi praktičnosporazumevalno besedje za področja vsakdanjega življenja, ki jih pokriva le italijanščina. Od tod jezikovno preklapljanje iz slovenščine v italijanščino, uporaba italijanskih besed in napačno poslovenjenih italijanskih besed, »kar je izraz jezikovne stiske, ko gre za iskanje ustreznega, dostikrat kar vsakdanjega izraza v slovenščini, italijanski pa se kar ponuja« (Fatur, 1989).

Zdi se torej, da počasi poteka *erozija* (po: Jungtraithmayr, 2008, str. 161) slovenskega jezika, ki je v rabi med Slovenci v Italiji. Carli (2002) označuje slovenščino med Slovenci v Italiji kot jezik, ki mu zmanjkuje življenjskosti. Med pokazatelji okrnjene vitalnosti omenja negotovost govorcev v zvezi s spremembo zaznave zaradi spremenjene jezikovne situacije; okrnjene možnosti uporabe slovenščine in negotovost v zvezi z medgeneracijskim prenosom slovenskega jezika; močno približevanje jezikovnega sistema dominantni italijanščini in posledično iskanje jezikovne norme za vsako ceno. Vzroki omenjenih procesov so po njegovem mnenju »samo po sebi umevno družbenopolitične narave« (Carli, 2002, str. 103). Družbenopolitične vzroke navajajo ob koncu prejšnjega in ob prehodu v novo stoletje tudi drugi avtorji (npr. Fatur, cit.; Kaučič Baša, 1998, 2002), ki so mnenja, da moramo opisano stanje pripisati predvsem dolgoletnemu nepriznavanju slovenščine v javnosti in posledični manjvrednosti slovenščine ter nižjega statusa, ki ga v družbi uživa v primerjavi z italijanščino. Tem vzrokom se danes dodajajo (Jagodic, 2011) tudi drugi vplivi, ki so posledica urbanizacije in moderne informacijske in globalizirane družbe in so vezani na manjšo ponudbo medijskih možnosti v slovenščini v primerjavi s ponudbo v italijanskem jeziku.

Italijanski parlament je leta 2001 sprejel Zakonska določila za zaščito slovenske jezikovne

manjšine v deželi Furlaniji-Juljski krajini, ki priznava slovenski narodni skupnosti nekaj pravic, med temi tudi pravico do rabe slovenskega jezika v javnosti. Zakon pa po več kot enem desetletju ni še popolnoma udejanjen, čeprav se javna raba slovenščine vendarle polagoma uveljavlja (Susič in dr., 2011). Razvidno pa je tudi, da kot pri drugih manjšinah, ki so dosegle pravno varstvo, tudi med Slovenci v Italiji izvajanje zakona ne privede avtomatično do navade, da se govorniki poslužujejo manjšinskega jezika v stikih z javno upravo in pri vseh tistih jezikovnih storitvah, ki jih predvideva zakon (Pertot, 2007).

Po vstopu Slovenije v Evropsko unijo je zanimanje za slovenščino med italijansko govorečim prebivalstvom naraslo. Vedno več italijansko govorečih staršev vpisuje otroke v šolo s slovenskim učnim jezikom¹, narašča pa tudi število tečajev slovenščine za odrasle, ki jih prirejajo tako javne kot zasebne ustanove (Jagodic & Čok, 2013²). Vzrok za to je po mnenju Jagodica (Jagodic, 2013) delno v dejstvu, da je poučevanje slovenščine v večinskih šolah še vedno izjema, po drugi strani pa v pridobljenem ugledu slovenskega jezika ob političnih in gospodarskih dosežkih slovenske države ter ob možnostih zaposlovanja, izobraževanja in stanovanja čez mejo³.

Spričo tega se v javnosti začena uveljavljati prepričanje, ki je sicer že nekaj časa prisotno v strokovni literaturi, »da med Slovenci v Italiji ohranjanje slovenskega jezika v smislu poznavanja in uporabe standardne variante slovenskega jezika zahteva, da se standardna

1 Slovenci v Italiji imajo pravico do šolanja v slovenskem jeziku. Na Tržaškem in Goriškem so vrtci in šole (razen univerze) s slovenskim učnim jezikom, kjer je slovenščina učni jezik in ima hkrati kot predmet status prvega jezika. Na dvojezični šoli v Špetru v Benečiji pa v vrtcu, osnovni in srednji šoli prve stopnje izvajajo dvojezični pouk po principu poučevanja en človek – en jezik. Učno-vzgojne dejavnosti, ki potekajo na teh šolah, temeljijo na istih smernicah, ki veljajo za vse državne šole v Italiji. Slovenski jezik kot predmet na italijanskih šolah ni predviden. Od leta 1999, ko je stopil v veljavo zakon 482 (več o tem Vidali, 2011), lahko italijanske šole uvedejo slovenščino kot izbirni predmet, a za to se še ne odločajo pogosto. V šolskem letu 2010/11 je obiskovalo te vrtce in šole s skupno 4.144 otrok oziroma dijakov. Prvi objavljeni podatek o številu učencev iz neslovenskih ali t.i. mešanih zakonov je iz šolskega leta 1984/85. Stranj (1992) namreč poroča, da je v vrtcih s slovenskim učnim jezikom kakih 30 % otrok iz t. i. mešanih zakonov. V letih od 1995 do 2003 se je na Tržaškem in Goriškem število otrok iz slovenskih zakonov v šolah zmanjšalo za 20 % (z 61 na 41 %), delež tistih iz mešanih zakonov je porastel z 31 na 44 %, odstotek vpisanih iz neslovenskih, večinoma italijanskih zakonov, pa se je skoraj podvojil (z 8 na 15 %) (Bogatec, 2004). Izsledki novejših raziskav (Bogatec, 2011) kažejo, da preko 30 % učencev, ki obiskuje te šole, izhaja iz neslovenskih (pretežno italijanskih) družin, 45 % iz t.i. »mešanih«, preostalih 25 % pa iz slovenskih. V petnajstih letih se je torej odstotek otrok slovenskih družin razpolovil, delež otrok italijanskih družin pa več kot potrojil.

2 V š.l. 2011/12 je bilo v Furlaniji-Juljski krajini prirejenih 111 tečajev, udeležencev tečajev je bilo 1.372 (Jagodic & Čok, 2013)

3 Vzrokov, zaradi katerih se neslovensko govoreči starši odločajo za slovenski vrtec ali šolo, je lahko več. Pred leti (Bufon & Bogatec, 1996; Colja, 2001; Pertot, 2004) so starši navajali naključne (prijatelji, udobnost, nepredvidljivi dejavniki, trenutne mode ipd.) in preišljene razloge (iskanje svojih slovenskih korenin, nudenje otroku možnost več v življenju). Lokar in Pertot (2011) sta poleg teh kronološko starejših motivacij zabeležili tudi novejša pričakovanja neslovensko govorečih staršev. Slednji se sklicujejo na padec meje med Italijo in Slovenijo in menijo, da bo otrok v prihodnosti imel ekonomske prednosti, če bo znal slovensko.

slovenščina v Italiji začne obravnavati in tržiti ločeno od identitetnih vprašanj« (Pertot, 2007, str. 266). Da bi spremljali rabo slovenskega jezika v Furlaniji-Juljski krajini, je bilo v zadnjih petindvajsetih letih izvedenih več raziskav, predvsem na Tržaškem, in sicer z istimi ali pretežno istimi subjekti. Običajno so to učenci, dijaki, bivši dijaki, učitelji in starši otrok, ki hodijo oz. so zaposleni v šolah s slovenskim učnim jezikom (Košuta & Toličič, 1989; Pertot, 1991, 1996, 2004, 2009; Kaučič-Baša, 1994, 1997; Bogatec & Bufon, 1996; Carli, 2002; Pettiroso, 2004; Mezgec, 2004; Bogatec, 2011; Lokar & Pertot, 2011), medtem ko so udeleženci na tečajih slovenskega jezika predmet sodobnejše raziskave (Jagodić & Čok, 2012).

V ta korpus sodi tudi raziskava, ki jo predstavljam v nadaljevanju, čeprav se od preostalih razlikuje po tem, da ni sociolingvistična, ampak predvsem psiholingvistična. Izvedla sem jo v šolskem letu 2011/12 in je neke vrste spremljanje izsledkov raziskave iz leta 1992/93, ki sem jo ponovila v šolskem letu 2004/05. Želela sem ugotoviti morebitne spremembe, ki so v obdobju dvajsetih let nastopile med maturanti šol s slovenskim učnim jezikom na Tržaškem in Goriškem pri uporabi slovenščine in italijanščine kot sporazumevalnega/ih jezika/ov na čustvenem področju in kot jezika/ov notranjega govora. Zbrala in primerjala sem uporabo jezikov v vsakdanu (šola, družina, prijatelji) in njuno pojavnost na intrapsihični ravni. Zanimalo me je, v katerem/ih jeziku/ih se dijaki pogovarjajo z drugimi, berejo in pišejo, razmišljajo o sebi, o svoji afektivnosti, v katerem/ih jeziku/ih sanjajo in predvsem, če se v jezikovni rabi razlikujejo od svojih sovrstnikov izpred dveh desetletij. Teoretični okvir raziskave predstavljajo študije s področja psiholingvistike dvojezičnosti, čeprav mestoma navajam tudi nekatera sociolingvistična spoznanja.

Izsledki raziskave iz leta 1992/93 so objavljeni v: Pertot, 1996. Raziskava, izvedena v šol. l. 2004/05, je bila predstavljena na IX. mednarodni konferenci za manjšinske jezike – ICML IX (2005), ni pa bila objavljena.

2. Jezik čustev in notranjega govora

Veliko študij o dvojezičnosti trdi, da *dvojezične govorce spremljajo intenzivnejša čustva, ko govorijo v svojem prvem oz. pogosteje rabljenem jeziku*, medtem ko je njihova emocionalna odzivnost nižja, ko uporabljajo svoj drugi oz. manj rabljeni jezik (Altarriba & Santiago-Rivera, 1994; Anooshian & Hertel, 1994; Dewaele, 2004; Dewaele & Pavlenko, 2002; Marian & Neisser, 2000; Pavlenko, 1998, 1999, 2002, 2004, 2005; Schrauf, 2000; Schrauf & Rubin, 1998, 2000). Dvojezični govorniki preklapljajo v drugi jezik, da ustvarijo čustveno distanco in se lahko pogovorijo o čustvih z določeno odmaknjenostjo (Grosjean, 1982; Gumperz, 1982; Schecter & Bayley, 1997; Scheu, 2000; Zentella, 1997). Drugi oz. manj rabljeni jezik uporabljajo tudi, da se izognejo vsebinam, ki jim povzročajo tesnobo (Marcos, 1972; Gonzales-Reigosa, 1976; Bond & Lai, 1986; Javier, 1995, 1996; Aragno & Schlachet, 1996; Movahedi, 1996; Pérez-Foster, 1998; Amati Mehler in dr., 1990; Santiago-Rivera & Altarriba, 2002).

Čeprav je percepcija o večji čustveni obarvanosti danega jezika izredno subjektivna, so strokovnjaki izluščili nekaj dejavnikov, ki vplivajo na izbiro katerega koli jezika kot

jezika čustev. Izkusveni položaj oz. *kontekst*, v katerem usvajamo dani jezik, sooblikuje percepcijo o njegovi čustveni naravnosti: če smo jezik usvajali v čustvenem okolju, ga bomo doživljali kot čustvenega in ga uporabljali v ta namen (Altarriba, 2003; Marian & Neisser, 2000; Schrauf, 2000; Schrauf & Rubin, 1998, 2000; Marian & Kaushanskaya, 2004; Harris, Gleason & Aycicegi, 2005; Harris in dr., 2006; Dewaele, 2010). Tudi *starost*, pri kateri usvojimo jezik, pogojuje emocionalno zmožnost v tem jeziku (Altarriba, 2003; Harris, 2004; Harris in dr., 2006; Dewaele, 2004; Pavlenko, 2005). Emocionalna zmožnost v danem jeziku pa je odvisna tudi od *kronološkega zaporedja*, po katerem smo jezike usvojili (Harris, 2004; Dewaele, 2004; Koven, 2001, 2004; Pavlenko, 2004a). Prvi usvojeni jezik je običajno bolj emocionalen, raje ga izbiramo za izražanje čustev, ker ga doživljamo kot čustveno povednejšega. Vendar ni tudi drugi v otroštvu usvojeni jezik nič manj emocionalen, če ga med usvajanjem doživljamo kot čustvenega in ga uporabljamo v čustvenih položajih (Altarriba, 2003; Marian & Neisser, 2000; Schrauf, 2000; Schrauf & Rubin, 1998, 2000; Harris, Bercko & Aycicegi, 2006). Druge študije trdijo, da tudi *jezikovna zmožnost* (Piller, 2002a; Dewaele, 2004) in *jezikovna dominantnost* (Dewaele, 2004; Schrauf & Rubin, 1998; Larsen, Schrauf, Fromholt & Rubin, 2002) vplivata na občutek in uporabo drugega jezika kot jezika čustev. Drugi jezik postane bolj emocionalen, če prevlada nad prvim jezikom oz. postane enako emocionalen kot prvi jezik pri dvojezičnih govornicah z visoko razvitimi jezikovnimi zmožnostmi v obeh jezikih (Pilar Ferré in dr., 2010; Shi Min & Schirmer, 2011).

Študije psihoanalize in psihoterapije kažejo, da zunanji in notranji dogodki v posameznikovem življenju vplivajo tudi na izbiro jezika čustev. Amati Mehler in dr. (cit.) ugotavljajo, da so v začetnih psihoanalitičnih delih v ospredju vidiki, ki so vezani na obrambne mehanizme in odpore: novi jezik lahko olajša potlačitev infantilnih gonov, povezanih z maternim jezikom, saj jih zavrne v korist novih predstav. Sodobnejša dela (pregled le-teh je na voljo v: Pavlenko, 2005, str. 158-168) pa so bolj usmerjena na hipotezo, po kateri drugi jezik omogoča tako notranjo razcepljenost, ki nam dovoljuje, da se izognemo neznošni bolečini ali celo preprečimo psihozo. Bolj ali manj globoka razdvojenost omogoča nekakšen izpad notranje komunikacije. V drugih primerih pa lahko novi jezik nudi možnost, da ponovno pridobimo in predelamo boleče zgodnje izkušnje in potlačene dele sebe, ki so nedosegljivi z uporabo maternega jezika. S tega vidika lahko drugi jezik prispeva k vzpostavitvi stabilnejšega intrapsihičnega ravnovesja in posledični ponovni povezavi med preteklostjo in sedanostjo. Od tod potreba po zbiranju informacij o zasebnih vidikih, ki se prepletajo z uporabo jezika.

Eden od zasebnih aspektov je notranji govor. Pavlenko (2011, str. 242) meni, da je raziskovanje dvo- in večjezičnega notranjega govora »še danes v porajajoči se fazi«. Primeri notranjega govora so naslednji: miselno računanje, molitev, sanje in spominjanje. Pričujoča raziskava upošteva notranji govor, ki vključuje preprosto mišljenje in sanje, zato se bom v nadaljevanju osredotočila le na ta dva vidika.

Študije o avtobiografskem spominu, ki jih prispevek ne zajema (za splošni pregled glej: Pavlenko, 2005, str. 175-179), so pokazale, da pozni emigranti za notranji govor pogosteje uporabljajo svoj prvi jezik kot pa zgodnji emigranti (Larsen in dr., 2002). Guerrero (2005) je pregledala vrsto osebnih pričevanj in eksperimentalnih študij o rabi J2 za notranji govor in ugotovila, da je notranja uporaba drugega jezika odvisna od jezikovne zmožnosti:

pogostost uporabe J2 za notranji govor se večja sorazmerno z višanjem stopnje znanja tega jezika. Deawaele (2006) je odkril, da se večjezični govorniki najpogosteje pogovarjajo s sabo v svojem prvem jeziku. Jezik, ki se ga naučimo pozneje v življenju, sicer lahko postane jezik notranjega govora, vendar se običajno pogosteje uporablja za medosebno sporazumevanje kot za notranji govor.

Kot rečeno, se sanje prištevajo med postavke notranjega govora. Nekateri avtorji (Elwert, 1959, cit. po: Saunders, 1988, str. 71-72; Saunders, 1982; Ruke-Dravina, 1967, cit. po: Saunders, 1988, str. 71-72) so prišli do zaključka, da je jezik, ki ga dvojezični govorniki uporabljajo v sanjah, najpogosteje tisti jezik, ki bi ga izbrali, če bi se podnevi znašli v isti situaciji. Grosjean (1982) je ugotovil, da 64 % dvojezičnih govorcev sanja v obeh jezikih; Harding in Riley (2003) sta izpostavila mnenje večine večjezičnih govorcev, da se jezik njihovih sanj izredno spreminja in ni nujno enak tistemu, ki bi bil primeren v podobnem položaju podnevi. (Dober primer raznolikosti jezikov, ki se pojavljajo v sanjah večjezičnih govorcev, najdemo v pričevanjih na spletu.)

Prek raziskave, v kateri so prebujali subjekte v različnih fazah spanja, je Maier (1993) ugotovil, da je jezik sanj v fazi REM pogosto tisti, ki ga dvojezični posamezniki uporabljajo podnevi v enaki situaciji. Rezultati laboratorijskih študij (De Konink in dr., 1988; De Konink in dr., 1989; De Konink in dr., 1990), izvedenih med odraslimi, ki se učijo tujega jezika, so izpostavili pozitivno korelacijo med učenjem tujega jezika in jezikom sanj. Raziskovalci so sicer ugotovili, da sanje v tujem jeziku služijo pri procesiranju informacij, ne vplivajo pa na učenje jezika.

Foulknes in dr. (1993) so v zvezi z genezo sanj prišli do zaključka, da jezik ni del substrata sanj, ampak nastopi v kasnejši fazi, in sicer takrat, ko je sanjska scena že zarisana. Do izbire enega jezika namesto drugega naj bi prišlo, ko se zgradi sanjski scenarij, torej relativno pozno glede na razplet sanj. Zato naj bi izbira jezika ne imela nobene zveze z vsebino sanj. Izbiro jezika naj bi pogojeval posameznikov dominantni jezik.

Pred kratkim sta Sicard in de Bot (2013) opozorila na dvajsetletno praznino na področju študij in zbiranja empiričnih podatkov o sanjah večjezičnih govorcev. Avtorja sta v raziskavi o sanjah v J2, ki sta jo izvedla med zaporednimi dvojezičnimi govorniki, ugotovila pozitivno povezavo med pogostostjo sanj v drugem jeziku ter frekvenco uporabe, stopnjo poznavanja J2 in preživetim časom v jezikovnem okolju drugega jezika.

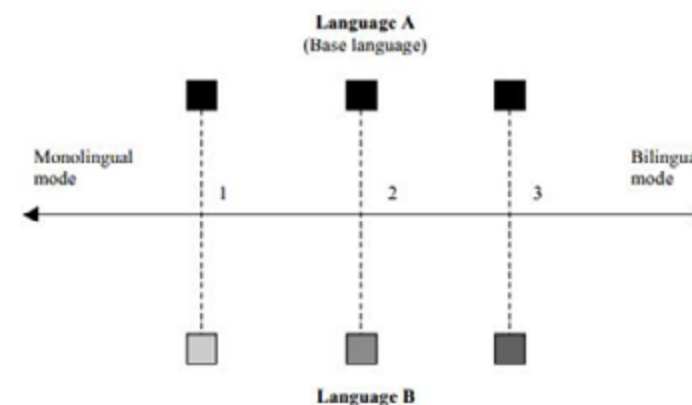
Iz zgornjega izvajanja izhaja, da se študije o jeziku čustev, jeziku notranjega govora in sanj pri dvo- ali večjezičnih govornikih ukvarjajo predvsem z izbiro jezika zaporednih, če že ne poznih zaporednih govornikov, ki so drugi/e jezik/e pridobili, ko je bil njihov prvi jezik že ustaljen. Študije, ki upoštevajo simultane dvojezične govorce, niso običajne (Deawaele, 2006).

3. Dinamični proces proizvajanja dvojezičnega govora

Da bi ponazoril razlike v rabi jezika pri dvojezičnih govornikih, je Grosjean (1998, 2001) razvil pojem *kontinuum načina sporazumevanja* (*language mode continuum*). Način jezikovnega

sporazumevanja je stanje aktivacije jezikov dvojezičnega govornika in izkazuje mehanizme predelave jezikov v določenem trenutku, pri čemer sta vpletena dva jezika in je njuna aktivacija stalna spremenljivka, ki niha od neaktivacije do popolne aktivacije (Grosjean, 2001, str. 3).

Fig. 1: Vizualni prikaz kontinuuma načina sporazumevanja po Grosjeanu

Vir: Grosjean, 2008, str. 20

Položaj dvojezičnega govornika v kontinuumu prikazujejo prekinjene navpične črte, stopnjo jezikovne aktivacije pa obarvanost kvadratov (črna pomeni aktivacijo, bela pa neaktivacijo).

Model predpostavlja, da v danem položaju eden od dveh jezikov služi kot osnovni jezik (denimo jezik A), ob spremembi položaja in sporazumevalne situacije pa osnovni jezik lahko ostane isti (še vedno jezik A) ali se spremeni (nadomesti ga jezik B). V danem položaju se dvojezični govornik torej vedno poslužuje enega jezika. Ker osnovni jezik narekuje sporazumevalna situacija, ta jezik ni nujno govornikov dominantni jezik. Na enojezični strani kontinuuma je jezik A popolnoma aktiviran, jezik B pa minimalno. Na drugem koncu je jezik B popolnoma aktiviran, jezik A pa le delno. Na sredi, torej pri dvojezičnosti, so možni številni vmesni načini aktivacije, v katerih je jezik B različno aktiviran. Dvojezični govornik je v dvojezičnem načinu sporazumevanja, ko se pogovarja z drugimi dvojezičnimi govorniki, zato z večjo verjetnostjo uporablja ne samo prvi, ampak tudi drugi jezik (Grosjean, 2008, str. 72).

To se dogaja preko jezikovnega preklapljanja (*code-switching*) in sposojanja (*borrowing*) (Grosjean, 2013, str. 18-19). Izposoja vključuje tako glasovno kot oblikoslovno prilagajanje tujih besed pravilom jezika, v katerega se besede sprejema (Npr.: Vojaki so umirali *doloreči* [polni bolečin]. Oblika *doloreči* je prilagojena iz ital. *doloranti* - pridevnik in deležnik na -č glagola *dolorare*). Pri preklapljanju pa gre za izmenično rabo dveh med seboj ločenih jezikov oz. njihovih variant v istem stavku (Npr.: *Sem mu rekla, naj se prijavi, ora o mai più [sedaj ali nikoli več].*).

Učinki enega jezika na drugega so splošno znani kot medjezikovni vpliv; ta izraz zajema pojava statične in dinamične interference. Statični interferenci pravimo tudi prenos (če izberemo ta termin), dinamično interferenco pa imenujemo enostavno interferenca. Statične interference so permanentne sledi enega jezika v drugem jeziku, na primer določen naglas, stalna uporaba določenih skladenjskih vzorcev, besed ipd. Pri posamezniku so povezane z jezikovno večino govorca v danem jeziku (so del njegove jezikovne zmožnosti). Dinamične interference pa so kratkotrajni vdori drugega jezika v jezik, ki ga govorec uporablja v danem trenutku. Gre npr. za enkratno uporabo neke besede iz drugega jezika, ki se v posameznikovem govoru pojavi naključno, najpogosteje zaradi stresnih dejavnikov, utrujenosti ali čustvene obremenjenosti. Nadzor, ki običajno deluje v zvezi z nekaterimi dejavniki (izgovorjava, prozodija, leksika, izbira sintakse itd.), lahko v določenih okoliščinah odpove. Grosjean (2013, str. 20-21) meni, da je interference mogoče preučevati samo, če je dvojezični govorec glede na *kontinuum načina sporazumevanja* v enojezičnem načinu.

Do medjezikovnih vplivov pa ne prihaja samo na ravni izposojanja in preklapljanja, saj lahko enojezični govor marsikdaj deluje kot mešanica obeh jezikovnih kodov.

Mešanje jezikovnih kodov (*code-mixing*) se pojavlja na vseh jezikovnih ravneh (oblikoslovje, skladnja, semantika) in vključuje zgoraj omenjene pojave. Mešanje kodov je značilno za večino dvojezičnih družb in je oblika jezikovnega vedenja, ki ga uveljavlja večina dvojezičnih govorcev; zato se mešanje kodov pojavlja tudi pri večini dvojezičnih otrok (Yip, 2013, str. 133).

Poleg mešanja jezikov razvijajo večjezični govorniki jezikovne večine v jezikih, ki jih govorijo, po načelu dopolnjevanja (*Complementary Principle*). Grosjean (1997) meni, da večjezični govorniki razvijajo večine v posameznih jezikih glede na lastne potrebe. Običajno usvajajo in uporabljajo jezike za različne namene, na različnih življenjskih področjih in z različnimi sogovorniki. Različni aspekti življenja običajno zahtevajo različne jezike. Posamezniki so le redko popolnoma enako večji v rabi vseh usvojenih jezikov, saj tega ne potrebujejo. Stopnja obvladanja danega jezika oz. večine v njem je odvisna od potrebe po znanju nekega jezika in je situacijsko pogojena, sledi torej načelu dopolnjevanja, po katerem se jezika uporabljata v različnih govornih položajih in imata drugačni vlogi, ki se po navadi dopolnjujeta.

4. Raziskava

4.1 Razlogi, cilj in metodološke izbire

V šolskih letih 2004/05 in 2011/12 sem ponovila anketo (gl. prilogo), ki je bila priložena obsežnejši raziskavi, izvedeni v šol. l. 1992/93 med takratnimi maturanti šol s slovenskim učnim jezikom na Tržaškem in Goriškem (Pertot, 1996).

V raziskavi, opravljeni v šol. l. 1992/93, sem izhajala iz predpostavke, da je povsem uravnotežena dvojezičnost nedosegljiva. Ob upoštevanju statusa slovenskega jezika v deželi Furlaniji-Juljski krajini, predvsem nepriznavanja slovenščine v javnosti in pritiska jezika večinskega naroda, sem takrat ugotovila, da so nekatere funkcijske zvrsti slovenščine nerazvite ali pa tako šibko razvite, da ne morejo služiti svojemu namenu. Primanjkljaje v poznavanju nekaterih funkcijskih zvrsti, zlasti še praktičnosporazumevalne, sem pripisala

dejstvu, da zanje ni vsakdanjih življenjskih potreb. Zato sem takrat postavila hipotezo, da italijanščina odvzema slovenščini prostor tako na družbeni ravni kakor tudi na ravni govorcevega intrapsihičnega življenja. Cilj raziskave je bil preučiti prav to vprašanje.

Raziskava je na področju praktičnosporazumevalne uporabe jezikov izpostavila splošno opuščanje tako slovenskega narečja kot pogovorne slovenščine v korist jezikovnega mešanja. Medtem ko je na intrapsihični ravni pojavnost slovenščine stvar zavestne izbire, se italijanščina kar sama vriva, ko upade samozavedanje. Srednje besedišče slovenskih maturantov v Italiji, ki ga tokrat nisem preverjala, je bilo v šolskem letu 1992/93 slično v obeh jezikih. Medtem ko italijanski besedni zaklad ni bil odvisen od vsakodnevne uporabe italijanščine, je bil obseg slovenskega besedišča sorazmeren z uporabo slovenščine. Ker so tisti, ki so raje procesirali slovensko, bili tudi bolj večji italijanščine in so dosegali boljše šolske rezultate od svojih sošolcev, sem zaključila, da je dvojezičnost zanje kognitivna prednost.

Delni ponovitvi te prve ankete v šol. l. 2004/05 in 2011/12 sta neke vrste spremljanje (follow up), s katerim sem želela ugotoviti morebitne spremembe, ki so v obdobju dvajsetih let nastopile med maturanti pri uporabi slovenščine in italijanščine kot jezika/ov notranjega govora in jezika/ov sporazumevanja z drugimi.

Uporabila sem *vprašalnik* in mu leta 2004/05 dodala nekaj vprašanj (gl. prilogo), ki pa jih v nadaljevanju ne bom obravnavala. Izjema je vprašanje o narodnosti dijaka, kateremu bom posvetila nekaj pozornosti. Vprašalnik sestavljajo vprašanja zaprtega tipa, katerih namen je pridobiti sledeče informacije: sociodemografske podatke; podatke o jezikovnih kodih, ki jih dijak uporablja v svojem vsakdanu (šola, družina, prosti čas); informacije o šolski uspešnosti in o dijakovem vrednotenju lastnih jezikovnih zmožnosti ter podatke o intrapsihični pojavnosti jezikov (notranji monolog, čustva, sanje).

Vprašalnik so izpolnili maturanti srednjih šol druge stopnje s slovenskim učnim jezikom v Trstu in Gorici. V šol. l. 1992/93, ko sem prvič izvajala anketo, je bilo vpisanih v zadnji razred slovenskih srednjih šol druge stopnje v Italiji 212 dijakov. Na vprašalnik sta odgovorili dve tretjini dijakov (N=187). V šol. l. 2004/05 je opravilo maturo na slovenskih višjih srednjih šolah 137 dijakov, od teh jih je odgovorilo na vprašalnik 120. V šol. l. 2011/12 je bilo 150 maturantov slovenskih višjih srednjih šol, od teh jih je 141 (98 %) izpolnilo vprašalnik. Razlike med številom vpisanih in številom anketiranih gre pripisati dejstvu, da so izpolnili vprašalnik le tisti dijaki, ki so bili na dan testiranja v šoli.

V nadaljevanju bom izhajala iz referenc in korelacij za šol. l. 2011/12. Rezultate prejšnji dveh izvedb (1992/93 in 2004/05) bom navedla le v primeru, da se statistično pomembno razlikujejo od najnovejših. Zaradi preglednosti se podatki v tabelah nanašajo na šolski leti 1992/93 in 2011/12; morebitni odkloni v šol. l. 2004/05 so opisani v besedilu.

Podobno kot v prejšnjih izvedbah je tudi pri zadnjem anketiranju *statistična obdelava odgovorov* predvidevala distribucije frekvenc, hi-kvadrat, clustrsko analizo po Wardovi metodi (Ward, 1963) in analizo variance ANOVA. Statistično obdelavo podatkov je izvedla Norina Bogatec.

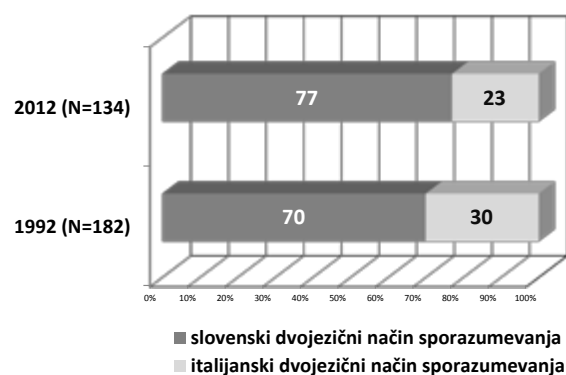
Za razliko od prve raziskave sem tokrat govorne repertoarje dijakov definirala znotraj zgoraj omenjenih psiholingvističnih konceptov o večjezičnosti, ki jih je razvil Grosjean (1998, 2001, 2008), in s tem pridobila bolj dodelan *teoretični okvir*.

V nadaljevanju uporabljam besedno zvezo *mešanje jezikov/kodov* v smislu *code-mixing*, kot sem ga definirala zgoraj. Ko pišem o *izmenični uporabi jezikov/kodov*, o *izbiri jezikovnega koda glede na vsebino oz. glede na situacijo ali sogovornika*, mislim na uporabo jezikov po *načelu dopolnjevanja*: jezika se uporabljata v različnih govornih položajih in imata drugačni vlogi, ki se po navadi dopolnjujeta.

Uporabljam tudi besedno zvezo *jezikovni repertoar (linguistic repertoire)*, ki ga je prvi uporabil Gumperz (1964). Z njim označujem vse jezikovne resurse, s katerimi govorec razpolaga.

Na podlagi šestih spremenljivk o uporabi jezika v različnih govornih položajih (kje oz. komu, s kom): pogovorni jezik v družini, pogovorni jezik s sošolci v neformalnih situacijah, pogovorni jezik s prijatelji zunaj šole, izražanje čustev in izražanje jeze dvojezičnemu sogovorniku ter razmišljanje sam pri sebi (o vsem tem v nadaljevanju) je bila izvršena clustrska analiza, ki je izpostavila dva clustra, tj. dve skupini (dendrogram 1, 2 in 3 v prilogi).

Grafikon 1: Clustra slovenski dvojezični način sporazumevanja in italijanski dvojezični način sporazumevanja po letih

Prvi cluster, tj. skupina, ki jo označuje *slovenski dvojezični način sporazumevanja (Slovene bilingual language mode)* združuje dijake, ki uporabljajo pretežno slovenščino, čeprav tudi mešajo jezika in preklaplajo ter izbirajo jezik glede na različne govorne položaje. Teh dijakov je v zadnji izvedbi 103 (76,9 %). Drugi cluster, *italijanski dvojezični način sporazumevanja*, vključuje tiste, ki uporabljajo pretežno italijanščino in mešajo in preklaplajo predvsem v smer italijanščine. Teh je v zadnji izvedbi 31 (23,1 %). Frekvence porazdelitve populacije med clustroma se po izvedbah ne razlikujejo.

Če uporabimo pojem *kontinuum načina sporazumevanja* med dvojezičnimi govorniki (Grosjean, 2001), ugotovimo, da se opazovani dvojezični govorniki ne razlikujejo med seboj, saj gre za sestavljene dvojezične govorce, ki obvladajo slovenščino in italijanščino in so posledično sposobni aktivacije vseh načinov jezikovnega izražanja. Clustra se pa razlikujeta po položaju na *kontinuumu*, v katerem se govorniki pogosteje znajdejo. Po Grosjeanu (2001) se obe skupini pomikata po *kontinuumu načina sporazumevanja* in se razlikujeta predvsem po položaju v tem kontinuumu, v katerem se pripadniki posamezne skupine pogosteje znajdejo.

Ob upoštevanju pojma *kontinuum načina sporazumevanja* se bom najprej ukvarjala s prvo cluster skupino kot dominantno v *slovenskem načinu dvojezičnega sporazumevanja*: italijanščina nastopa v obliki dinamičnih interferenc, izposojenk in preklapljanja koda. Dijaki drugega clustra aktivirajo *italijanski način dvojezičnega sporazumevanja*, kar pomeni, da izbirajo italijanščino kot osnovni jezik in da so interference in izposojenke iz slovenščine ter preklapljanje koda v slovenščino zelo pogosti pojavi.

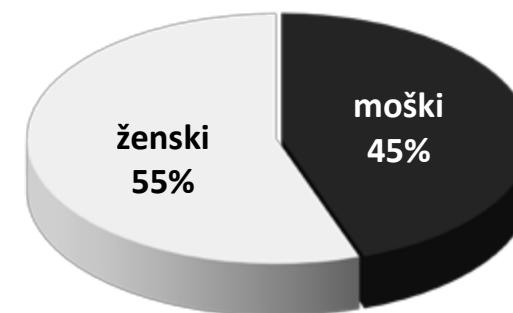
5. Rezultati in diskusija

5.1 Socio-demografski podatki

V šolskem letu 2011/12 je bilo anketiranih 141 dijakov.

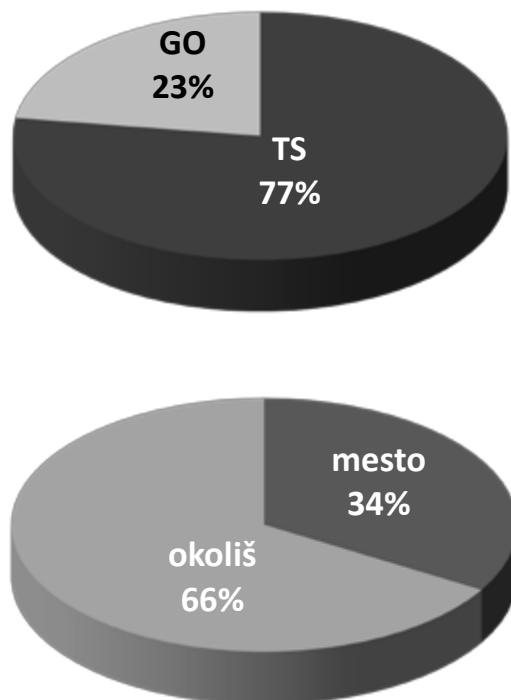
Grafikoni od 2 do 4 prinašajo podatke o *spolu, kraju bivanja in narodnostnih značilnostih bivalnega okolja*.

Grafikon 2: Spol

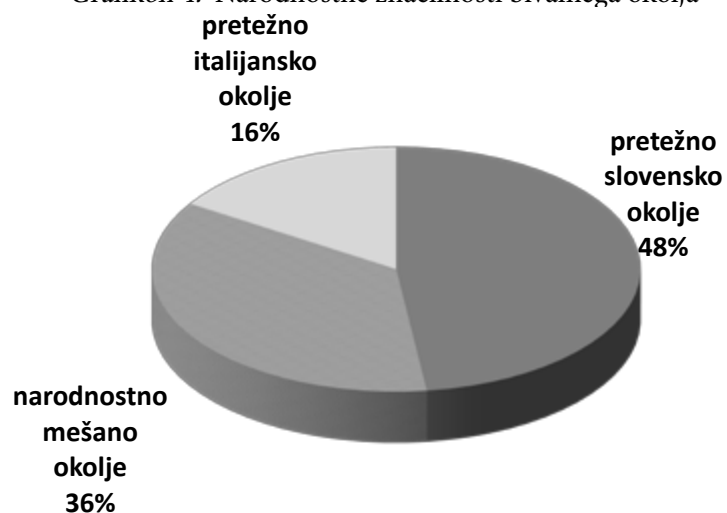
Med vprašanimi je 77 (55,4 %) deklet in 62 (44,6 %) fantov.

Grafikon 3: Bivalno okolje

Večina anketirancev, tj. 109 (77,3 %) maturantov, živi v Tržaški pokrajini, preostalih 32 (22,7 %) pa na Goriškem. Večina (66,4 %) jih živi na Krasu oz. podeželju, drugi (33,6 %) pa v mestih Trst oz. Gorica.

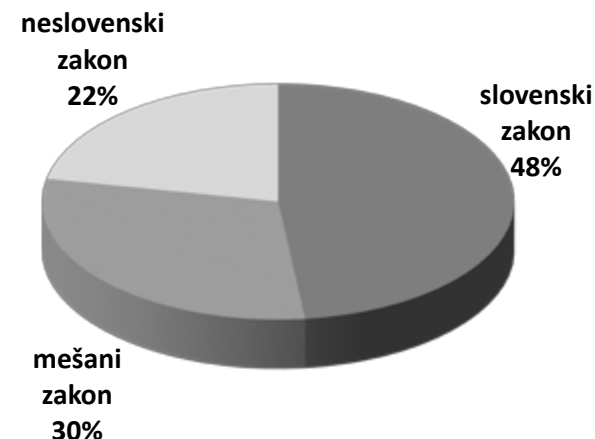
Grafikon 4: Narodnostne značilnosti bivalnega okolja

68 (48,2 %) dijakov živi v pretežno slovenskem okolju, 50 (35,5 %) v narodnostno mešanem, 23 (16,3 %) pa v italijanskem.

Distribucija maturantov po spolu in po kraju bivanja se v letih ni statistično pomembno spremenila. Korelacija narodnostne strukture bivalnega okolja z drugimi spremenljivkami, niha v času, kot bo razvidno v nadaljevanju.

Grafikon 5: Narodnostna struktura družin dijakov po izvedbah

Iz zgornjega grafikona izhaja, da je v 20 letih prišlo do statistično pomembnih sprememb (hi-kvadrat .000).

V šol. l. 1992/93 je 21,5 % dijakov izhajalo iz narodnostno mešanih družin. Od teh jih je večina živela na Tržaškem (37), na Goriškem so bili samo trije taki primeri. Odstotek maturantov iz mešanih zakonov je v Gorici v času statistično pomembno narasel, v Trstu pa je že dvajset let enak (suče se okoli 30 %). V šol. l. 2011/12 je bilo v Trstu in v Gorici skupno 41 maturantov iz mešanih družin. Razlike med Trstom in Gorico ostajajo statistično pomembne (hi-kvadrat .000).

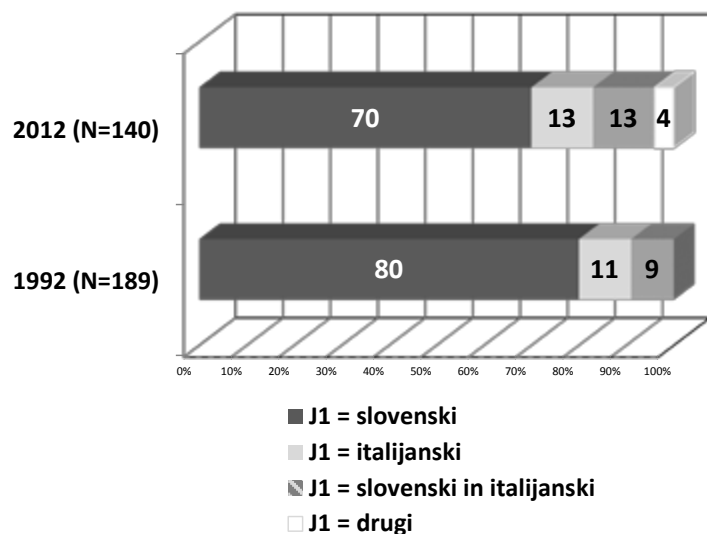
V šolskem letu 1992/93 je bilo le 6 družin, v katerih sta bila oba starša Italijana. Vseh šest je živelo v Trstu. Postopoma je narastlo število dijakov, ki izjavljajo, da so iz neslovenskega zakona, in sicer za približno 10 % med leti 1992/93 in 2005 ter za drugih 12 % med leti 2005 in 2012, ko je bilo v Trstu in Gorici skupno 30 maturantov iz neslovenskih družin.

V šol. l. 1992/93 so bili starši preostalih dijakov (75,3 %) Slovenci. Razlike med Trstom in Gorico so bile takrat statistično pomembne (hi-kvadrat .021). Od takrat je število slovenskih zakonov upadlo za približno 13 % med leti 1992/93 in 2004/05 in še za dodatnih 10 % do leta 2011/12. V šol. l. 2011/12 je bilo maturantov iz slovenskih družin 66 (pred dvajsetimi leti pa jih je bilo 140).

Kot je razvidno iz spodnjega grafikona (grafikon 6), so statično pomembne razlike (hi-

kvadrat .014) po letih med odgovori na vprašanje, kateri je tvoj *materni jezik*.

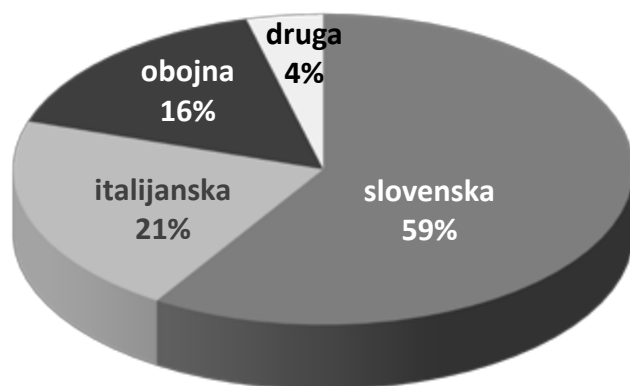
Grafikon 6: Materni jezik

Odstotek anketiranih, ki so dvojezični od rojstva, niha v času (8,5 % leta 1992/93, 6,7 % leta 2005, 12,9 % leta 2011/12); upadel pa je odstotek tistih, ki imajo slovenščino za svoj materni jezik (-10 %).

Vprašalnik iz leta 1992/93 ni vseboval vprašanja o dijakovi narodnosti, ki sem jo takrat opredelila na osnovi odgovorov o narodnosti staršev. Vprašanje sem dodala leta 2004/05, ker sem spoznala, da samoopredelitev narodnosti ne sovпада nujno z narodnostjo/maternalno jezikom staršev. Na to dodano vprašanje so odgovarjali dijaki, ki so sodelovali v izvedbi leta 2005, in tisti, ki so izpolnili vprašalnik v šol. l. 2011/12. Grafikon 7 prikazuje odgovore tržaških in goriških dijakov skupaj.

Grafikon 7: Narodnost dijakov

Med šolskima letoma 2004/05 in 2011/12 v Trstu ni prišlo do statistično pomembnih sprememb, v Gorici pa se je statistično pomembno (hi-kvadrat .005) zmanjšal odstotek tistih, ki so se opredelili za slovensko narodnost (od 88 % na 46,9 %). V Trstu in v Gorici skupno je 81 (59.1 %) dijakov izjavilo, da so slovenske narodnosti; 29 (21,2 %) se jih ima za pripadnike italijanskega naroda, 5 (3,6 %) pa drugega naroda; 22 (16,1 %) vprašanih se čuti oboje: Slovenca in Italijana ali Slovenca in drugo. Razlike med izvedbama so torej statistično pomembne za Gorico, ne pa za Trst. Podatki, ki izhajajo iz križanj clustrov z omenjenimi spremenljivkami in so statistično pomembni, ponujajo sliko, po kateri so tisti, ki se najpogosteje znajdejo v slovenskem dvojezičnem načinu sporazumevanja, slovenskega materne jezika, doma govorijo slovensko in živijo v pretežno slovenskem okolju. Nasprotno so tisti, ki uporabljajo italijanski dvojezični način sporazumevanja, večinoma italijanskega materne jezika, doma govorijo italijansko in živijo v pretežno italijanskem okolju.

Posebno zanimivo in pomembno (hi-kvadrat .000) pa je križanje med clustri in narodnostjo staršev. Iz njega izhaja, da so govorci, ki operirajo pretežno v slovenskem dvojezičnem načinu sporazumevanja, otroci slovenskih staršev (N=63; t.j. 63 %), čeprav so med njimi tudi otroci iz mešanih družin (23 %) in neslovenskih staršev (14 %). Drugi cluster sestavljajo dijaki, ki se največkrat znajdejo v italijanskem dvojezičnem načinu sporazumevanja. To so predvsem otroci iz neslovenskih zakonov (N=15; t.j. 50 %) in dijaki iz mešanih družin (13), a tudi dva, ki imata starše Slovence. Analiza variance razlik znotraj posameznih clustrov po letih in narodnosti staršev kaže na statistično pomembna odstopanja, ki izvirajo iz dejstva, da je bilo v šol. l. 1992/93 le 6 maturantov iz neslovenskih (italijanskih) družin, pri zadnjem testiranju pa 29. Polovica teh (14) operira pretežno slovensko (prvi cluster), druga polovica (15) pa italijansko (drugi cluster).

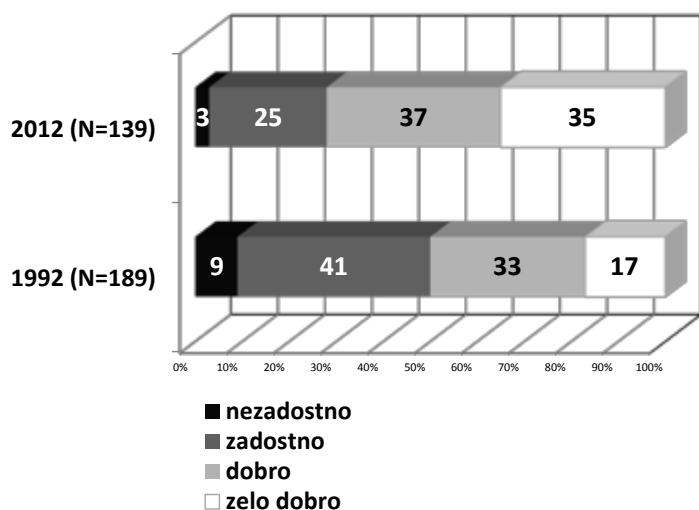
Iz križanj posameznih spremenljivk, ki tvorijo clustra, po letih, ugotovimo, da se je v šol. l. 1992/93 več Goričanov uvrščalo med uporabnike slovenskega dvojezičnega načina sporazumevanja (hi-kvadrat .000). Že od leta 2005 pa ta razlika med Trstom in Gorico ni več statistično pomembna.

5.2 Šolska uspešnost in samovrednotenje ustreznosti izražanja

Naslednji sklop vprašanj obravnava ustreznost izražanja. Cummins (1984) ločuje med kognitivnim, formalnim akademskim znanjem (Cognitive Academic Language Proficiency - CALP), ki ni situacijsko pogojeno, in osnovnimi medosebnimi sporazumevalnimi veščinami (Basic Interpersonal Communication Skills - BCICS), ki so vezane na kontekst in jih pridobimo v neformalnih okoliščinah.

Dijake sem zato vprašala po samovrednotenju stopnje ustreznosti izražanja in po njihovem šolskem uspehu tako pri italijanščini kot pri slovenščini.

Grafikon 8: Šolski uspeh pri slovenščini

Učni uspeh (grafikon 8) pri slovenščini in italijanščini se med izvedbami pomembno statistično razlikuje (hi-kvadrat .000). Dijaki imajo danes v splošnem boljšo oceno tako iz slovenščine kot iz italijanščine kot v šol. l. 2004/05. Danes je približno 35,3 % (55) dijakov ocenjeno s prav dobro oceno pri slovenščini, medtem ko jih je v šol. l. 1992/93 dosegalo tako oceno le 16,4 % (31). Razlike med ocenami iz italijanščine so podobne: prav dobrih je bilo pred dvema desetletjema 12,8 % (24), medtem ko je teh danes 30,9 % (43).

Analiza variance izpostavlja kot pomembne razlike v ocenah po letih znotraj obeh clustrov pri slovenščini.

Razlike v ocenah pri italijanščini so pomembne samo za cluster *slovenski dvojezični način sporazumevanja*. To pomeni, da so v zadnjih dvajsetih letih ocene iz slovenščine višje za vse, medtem ko so ocene iz italijanščine višje za tiste, ki govorijo pretežno slovensko, ne pa za tiste, ki uporabljajo pretežno italijanščino. Razlike med šolskimi rezultati pri slovenščini pri primerjavi uspeha maturantov iz leta 1993 in njihovih sovrstnikov iz šol. l. 2005 kažejo na trend, ki nasprotuje splošnemu mnenju o upadanju znanja slovenščine.

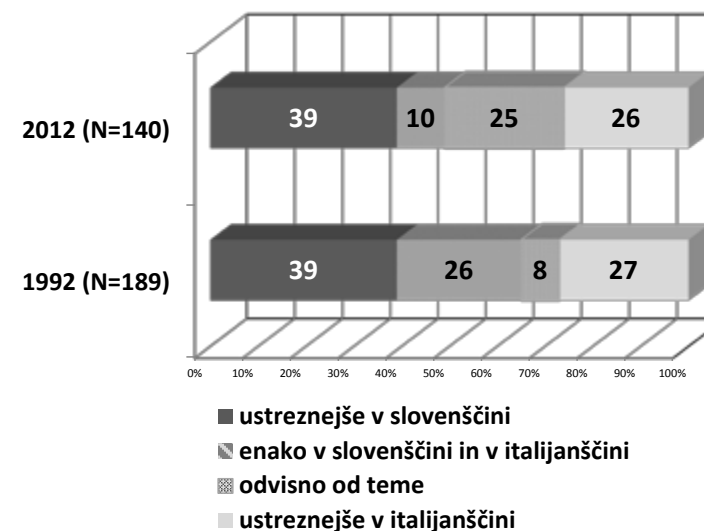
Nasprotujejo pa tudi izsledkom raziskave o pismenosti in sposobnosti razumevanja, sporočanja in izražanja v slovenščini, italijanščini in tujem jeziku, ki je bila izvedena v sklopu projekta *Učinkovitost dvojezičnih modelov izobraževanja na narodno mešanih območjih – izziv in prednost za Evropo jezikov in kultur* (gl. Čok, 2009) in za katero so učenci 3. razreda srednje šole prve stopnje (8. razred) šol s slovenskim učnim jezikom v Italiji reševali jezikovne naloge. Učenci so dosegli dobre testne rezultate v italijanščini, tako v poznavanju in uporabi jezikovnih pravil kot v razumevanju, sporočanju in izražanju. Pri slovenščini pa so bili šibki posebno pri poznavanju in uporabi jezikovnih pravil. Poleg tega je raziskava ugotovila, da jezik, ki ga učenci govorijo doma, ne vpliva na testne rezultate (Pertot, 2009).

Dobre ocene iz slovenščine ob zaključku srednje šole prve stopnje lahko pripišemo osipu

učencev, ki jim slovenščina dela težave in ki se ob prehodu na srednjo šolo druge stopnje preprišejo na italijansko šolo, ali pa nižanju zahtevnosti oz. spremembam v vrednotenju, ki se danes opira na drugačno lestvico jezikovnih znanj, spretnosti in veščin kot pred dvajsetimi leti, ko v italijanskih učnih načrtih ni bil tako v ospredju komunikacijski pristop poučevanja in učenja (sporočanje veščine pred jezikovnim znanjem). Današnje ocene pri slovenščini se posledično opirajo na drugačno vrednotenje jezikovnih znanj, spretnosti in veščin. Se pravi: kar je danes zadostno, je bilo nekoč nezadostno, kar je danes odlično, je bilo svoj čas dobro.

Dijake sem prosila, naj ocenijo ustreznost lastnega izražanja. Percepcija lastne jezikovne zmožnosti temelji na evalvaciji lastne spretnosti komuniciranja (McCroskey & McCroskey, 1988) in vključuje različne jezikovne veščine in znanja (npr. slovnice, fonologije, skladnje itd.) ter poznavanje pragmatičnih pravil, ki urejajo uporabo jezikov. Gre za holistično presojo, ki zajema vse vrste sporočanja (Dewaele, 2010).

Grafikon 9: Izražanje

Leta 1992/93 je 25,9 % (49) dijakov ocenilo, da se enako dobro izraža v obeh jezikih, leta 2012 je izrazilo tako prepričanje le 10 % (14). Kot je razvidno iz grafikona 9, je naraslo število tistih (28,2 % – 35 proti 7,9 % – 15), ki menijo, da se ustreznost njihovega izražanja v enem oz. drugem jeziku veže na vsebine, o katerih je govor. Te razlike med izvedbami, ki so statistično pomembne, zasledimo že med šol. l. 1991/92 in šol. l. 2004/05.

Če križamo spremenljivko o samovrednotenju ustreznosti izražanja z drugimi spremenljivkami, ugotovimo, da so spremembe nastopile v skupini dijakov slovenskega materinega jezika (hi-kvadrat .000), ki živijo na Krasu oz. na podeželju (hi-kvadrat .000). Med temi upada število tistih, ki menijo, da se enako dobro izražajo v obeh jezikih, narašča pa število tistih, ki izjavljajo, da je ustreznost njihovega izražanja odvisna od vsebine pogovora oz. da je situacijsko pogojena.

Analiza variance clustrov po letih ne označi sprememb v samovrednotenju jezikovnih

veščin kot statistično pomembne.

Raziskovalci menijo, da se samovrednotenje lastne jezikovne zmožnosti ne razlikuje bistveno od posameznikove dejanske jezikovne zmožnosti (Larsen in dr., 2002); korelacija med tema spremenljivkama je zelo visoka (MacIntyre, Noels & Clément, 1997). Glede na ta spoznanja sem poskrbela za križanje med šolskimi ocenami in stopnjo vrednotenja lastnih jezikovnih veščin, iz katerega izhaja, da samovrednotenje ustreznosti izražanja v slovenščini statistično pomembno korelira s šolsko oceno iz slovenščine (hi-kvadrat .000), medtem ko ne korelira z oceno pri italijanščini.

Če se povrnemo na izsledke raziskave Pertot (2009), ki je ugotovila, da v primerjavi z italijanščino učenci teže usvajajo pravilno izražanje v slovenščini, ne glede na to, ali je slovenščina prvi ali drugi jezik, lahko sklepamo, da dijaki enačijo ustreznost izražanja v slovenskem jeziku z oceno iz slovenščine. Ustreznosti izražanja v italijanščini pa ne povezujejo s šolskim uspehom pri tem predmetu, ampak najverjetneje s praktičnosporazumevalnimi veščinami, ki se ne prekrivajo nujno s kompetencami in znanji pri italijanščini, ki jih zahteva šola.

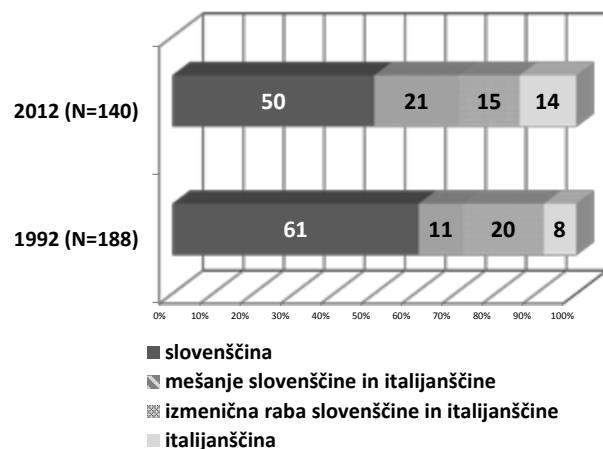
5.3 Jezikovni repertoarji

5.3.1 Govorne navade v komunikaciji s pomembnimi drugimi

Po Gumperzovem mnenju (v: Romain, 1989, str. 259) je ravno tako nesmiselno spraševati dvojezičnega govorca po pojavnosti jezikovno mešanih oblik sporočanja kot preverjati pri enojezičnem govorcju pogostost uporabe prihodnjika, kajti tudi enojezični govorec ne izbira kodov in registrov zavestno. Čeprav je dokazano, da si dvojezični govorec le s težavo zapomni jezik komunikacije v vsaki situaciji, ima kljub temu neko predstavo (ki pa je seveda lahko povsem varljiva) o lastnem izražanju. Zato sem namenila vrsto vprašanj kodu/kodoma, ki ga/ju dijak uporablja pri komunikaciji z družinskimi člani, dvojezičnimi prijatelji zunaj šole in sošolci v neformalnih situacijah ter v čustveno obarvanih sporočilih.

Pogovorni jezik v družini

Grafikon 10: Pogovorni jezik v družini

Rezultati zadnje izvedbe raziskave o pogovornem jeziku v družini se v Trstu statistično pomembno ne razlikujejo od tistih izpred dvajsetih let, v Gorici pa je zaznaven statistično pomemben upad rabe slovenščine v korist mešanih ali neslovenskih kodov (hi-kvadrat .000). Iz zgornjega grafikona (grafikon 10), ki prikazuje podatke za Trst in Gorico skupaj, so razvidne govorne navade družine. Polovica maturantov iz leta 2012 doma govori slovensko, 14,3 % pa se jih v družini ne pogovarja slovensko, pač pa (večinoma) italijansko. Preostali (35,7 %) uporabljajo doma tako slovenski kot italijanski jezik. Raba slovenščine in izmenična izbira jezika po principu dopolnjevanja upadata (1992/93: 20,2 %; 2005: 13,3 %; 2011/12: 15 %), medtem ko naraščata mešanje kodov (1992/93: 10,9 %; 2005: 15,9 %; 2011/12: 20,7 %) in izbira italijanščine (v Gorici). Med izvedbami so statistično mejno pomembne razlike (hi-kvadrat .048).

Če križamo materni jezik z jezikom, ki se uporablja doma, dobimo sledečo sliko. Večina (N=67; tj. 68,4 %) tistih, ki so izjavili, da je slovenščina njihov materni jezik, se doma pogovarja slovensko, preostali (N= 31; tj. 31,6 %) pa jezika mešajo oz. ju uporabljajo izmenično, ne uporabljajo pa izključno italijanščine. Zrcalna je slika uporabe italijanščine v družinah dijakov italijanskega maternega jezika (N=24) oz. uporabe obeh jezikov v družinah tistih maturantov, ki se imajo za dvojezične od rojstva (N=17). Rezultati izvedb se statistično pomembno ne razlikujejo.

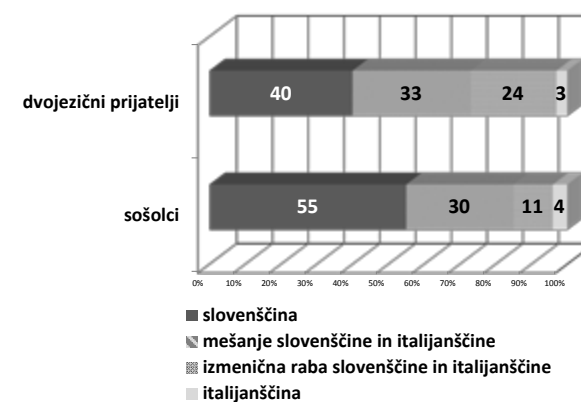
Pavlenko (2004b, str. 162) ugotavlja, da *materni jezik* ne sovпада vedno z jezikom, ki ga govorec najpogosteje uporablja. *Materni jezik* je tisti, na katerega smo čustveno najbolj navezani. Za dijake, ki so sodelovali pri raziskavi, je to slovenščina, do katere so razvili visoko stopnjo čustvene navezanosti, čeprav mnogi uporabljajo predvsem italijanščino oz. mešane slovensko-italijanske repertoarje.

Kaže torej, da se izbira slovenščine kot maternega jezika povezuje s samoopredelitvijo za Slovence. Slovenski materni jezik pa je simbol slovenske kulture in pripadnosti skupnosti Slovencev v Italiji.

Pogovorni jezik s sošolci in prijatelji

Grafikon 11 prikazuje pogovorni jezik s sošolci in prijatelji.

Grafikon 11: Pogovorni jezik s sošolci in prijatelji

Raba jezikov *s sošolci in dvojezičnimi prijatelji* zunaj šole se pomembno ne razlikuje od izsledkov raziskav v šol. l. 1992/93 in 2004/05. V pogovoru s prijatelji se slovenščina manj uporablja, dijaki raje izbirajo jezikovni kod glede na govorni položaj.

V neformalnih situacijah polovica dijakov (N=76; tj. 54,7 %) s sošolci uporablja pogovorno slovenščino, 5 (3,6 %) pa italijanščino. 16 (11,5 %) dijakov izbira med slovenščino in italijanščino glede na vsebino pogovora, medtem ko jih 42 (30,2 %) meša slovenščino in italijanščino.

Z izvenšolskimi prijatelji se 55 (39,9 %) dijakov sporazumeva v slovenščini, 4 (2,9 %) uporabljajo italijanščino, 34 (24,6 %) jih izbira jezik glede na predmet pogovora, 45 (32,6 %) pa jih meša slovenščino in italijanščino.

Pri preverjanju razlik po letih znotraj clustrov ugotovimo pomembno spremembo (hi-kvadrat .014) znotraj clustra *slovenski dvojezični način sporazumevanja* pri pogovornem jeziku z zunajšolskimi prijatelji in razmišljanju pri samem sebi. V primerjavi s sovrstniki iz šol. l. 1992/93 pri maturantih iz šol. l. 2012/13, ki se izražajo pretežno slovensko, postopno upadeta raba slovenščine (od 63,8 % v šol. l. 1992/93 do 48,5 % v šol. l. 2011/12) in izmenična raba jezikov v korist mešanja jezikovnih kodov.

Družbene skupine igrajo pomembno vlogo pri vsakdanjih jezikovnih izbirah, govorniki se namreč prilagajajo izbiram članov določenega omrežja. Gal (1997) je socialno omrežje opredelila kot enega dominantnih dejavnikov, ki vplivajo na jezikovne izbire.

Na tej osnovi lahko torej sklepamo, da se mešanje jezikovnih kodov kot komunikacijski slog vedno bolj uveljavlja ne le med dijaško populacijo, ampak tudi med dvojezičnimi odraslimi govorniki Slovencev v Italiji. Pojav mešanja jezikov je pogost v večjezičnih skupnostih. Raziskave so pokazale, da tako govorijo prav vsi, tudi dvojezični govorniki z visoko izobrazbo, ko jim sogovornik in okoliščine to narekujejo oz. dopuščajo.

Mešanje jezikov znotraj posamezne povedi (tj. preklapljanje) ima lahko različen pomen in več funkcij. Bailey (2007) razlikuje situacijsko prehajanje iz enega jezika v drugega in ponovno v prvi jezik, ki nam ga narekuje neko pragmatično pravilo (npr. če se pojavi nekdo, ki razume samo drugi jezik) od kontekstualizacije diskurza. V tem primeru govorniki ne preklaplajo, ker je prišlo do zunanje spremembe v govornem položaju, ampak zato, da kontekstualizirajo, tj. poudarjajo spremembo teme, da citirajo v izvorniku ipd. Do tega prihaja tudi v enojezičnem govoru prek prozodije (poudarjanja, hitrosti, stavčne intonacije ipd.). Obstaja pa tudi metaforično preklapljanje, ki se pojavlja ob uporabi drugega jezika, ko ga ne narekuje pragmatično pravilo in ko se v pogovoru ne pojavlja le kot stilistična varianta znotraj istega diskurza, ko torej krši tako pragmatična pravila kot tudi pravila kontekstualizacije diskurza. Če gre za uravnovešenega dvojezičnega govornika, se večjezični način govorjenja (*multilingual-like way of speaking*) veže na izražanje identitete in predstavlja način, kako posameznik/i postavlja sebe do drugega/ih.

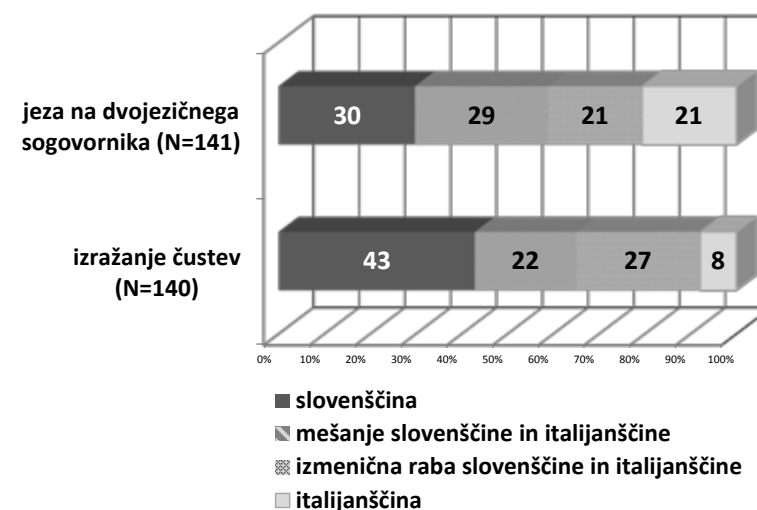
Glede mešanih oblik izražanja med govorniki slovenščine v Italiji je bila že zdavnaj postavljena hipoteza (Pertot, 1991), da jezikovno mešanje označuje identiteto Slovencev v Italiji – *zamejcev*, ki se razlikujejo od Slovencev iz Slovenije in Italijanov ne le zato, ker govorijo

tako slovensko kot italijansko, ampak ker so koda sposobni mešati. Pri tem se razumejo le med sabo, medtem ko jih tako Slovenci iz Slovenije kakor tudi Italijani ne morejo povsem razumeti. Svet je razdeljen na *zamejce* in na *druge*. Zamejci se od sveta drugih *močno* razlikujejo, ker govorijo tako slovensko kot italijansko in so koda sposobni mešati.

5.3.2. Izražanje čustev

Posebno pozornost sem namenila jezikovnemu kodu, ki prevladuje pri izražanju čustev, predvsem jeze.

Grafikon 12: Jezik izražanja jeze in čustev

Iz zgornjega grafikona (grafikon 12) razberemo, da bi skoraj polovica dijakov izrazila svoja čustva v slovenščini, drugi bi v podobni meri mešali koda ali izbirali kod glede na govorni položaj in sogovornika.

Dvojezičnemu sogovorniku bi namreč 60 (42,9 %) dijakov najraje izrazilo svoja čustva v slovenščini, 11 (7,9 %) bi se jih v podobni situaciji najlaže naslonilo na italijanščino, medtem ko bi se jih 38 (27,1 %) izpovedalo s tem, da bi situacijsko izbiralo med jezikoma. Ostali (N=31; tj. 22,1 %) bi mešali slovenščino in italijanščino. Razlike so statistično pomembne (hi-kvadrat .003).

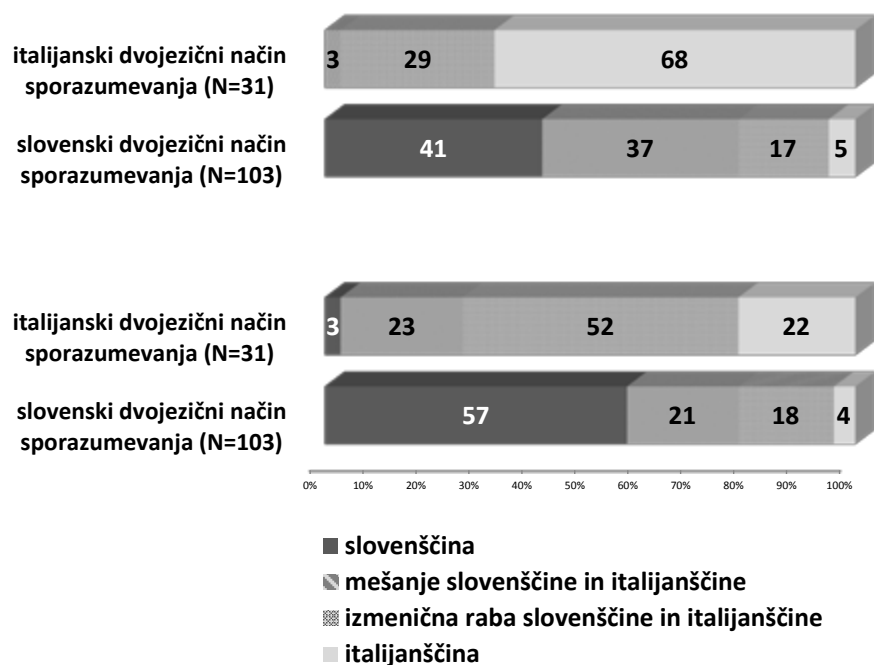
Pri izražanju *jeze* frekvenca slovenščine upada v korist mešanih oblik sporočanja. Dijaki se v podobni meri opredeljujejo za vse štiri variante. 42 (29,8 %) vprašanih bi dalo duška svoji jezi izključno v slovenščini, 29 (20,6 %) v italijanščini, 41 (29,1 %) bi jih jezika mešalo, medtem ko bi preostalih 29 (20,6 %) jezika uporabljalo izmenično glede na vsebino in sogovornika. Razlike so statistično pomembne (hi-kvadrat .003).

Frekvence tako izražanja čustev kot jeze se pomembno ne razlikujejo od tistih v prejšnjih izvedbah (v nadaljevanju o razlikah znotraj clustrov). Podobno kot pred dvajsetimi leti še

vedno velja, da pri izražanju čustev prevlada jezik, ki ga je dijak označil za materni jezik in ki ga govori doma (za obe spremenljivki pri vseh treh izvedbah: hi-kvadrat od .000 do .002). Izgubila pa se je povezava z jezikovnimi značilnostmi bivalnega okolja.

Večina govorcev iz clustra *slovenski dvojezični način sporazumevanja* bi se namreč raje jezila na dvojezičnega sogovornika v slovenščini ali bi mešala slovenščino in italijanščino, medtem ko večina govorcev, ki se največkrat znajdejo v *italijanskem dvojezičnem načinu sporazumevanja*, bi se najraje jezila v italijanščini ali bi izbirala jezik glede na vsebino konflikta. Čustva bi govorci iz prvega clustra izrazili v slovenščini ali v mešanem jezikovnem kodu, medtem ko bi se polovica preostalih izpovedala z mešanjem slovenščine in italijanščine, drugi pa bi v enaki meri preklapljali ali izbrali italijanščino, kot je razvidno iz grafikona, ki sledi (grafikon 13).

Grafikon 13: Čustva in jezikovni repertoarji

V raziskavo vključeni subjekti mislijo, da so bolj ekspresivni v kodu, ki ga uporabljajo pogosteje. Svoje pozitivne in negativne emocije izražajo v kodu, ki ga večinoma uporabljajo v vsakdanji komunikaciji. Čeprav vse skupine uporabljajo mešano različico slovenščine in italijanščine, se zdi, da dijaki, ki pripadajo clustru *slovenski dvojezični način sporazumevanja*, zaznavajo slovenščino in mešano različico kot čustveno povednejši. Nasprotno pa se za dijake clustra *italijanski dvojezični način sporazumevanja* zdi, da čutijo močnejše čustvene povezave z italijanščino in vanjo več vlagajo ter izbirajo jezik glede na jezikovni kontekst.

Zmožnost in veščine v slovenščini in italijanščini niso povezane z izbiro koda za čustvene namene, saj so vsi subjekti oba jezika usvojili sočasno v naravnih kontekstih in so sposobni

natančno izraziti svoje občutke v obeh jezikih. V tem primeru je kod čustvenega izražanja veliko bolj povezan z dominantnostjo, kar pomeni, da za izražanje čustev izbirajo tisti jezikovni kod, ki je najbolj aktiviran v vsakdanu. Podobno kot pred dvajsetimi leti še vedno namreč velja, da pri izražanju čustev prevlada jezik, ki ga je dijak označil za maternega (tudi dvojezičnost od rojstva), ki ga govori doma in ki ga je najprej usvojil (za obe spremenljivki pri vseh treh izvedbah: hi-kvadrat od .000 do .002).

Isto je ugotovil tudi Dewaele (2010, str. 105-131). Njegova obširna raziskava je zajela 1800 večjezičnih posameznikov od vsepovsod, ki so odgovorili na spletni vprašalnik. Velika večina je izjavila, da raje izraža jezo v prvem jeziku, češ da je bolj emocionalno obarvan. Tisti, ki izbirajo tudi drugi jezik, so najpogosteje vključeni v družbeno skupino govorcev tega jezika in ga torej uporabljajo z razvejano mrežo sogovorcev. Glede preklapljanja in mešanja jezikovnih kodov je avtor ugotovil (prav tam, str. 213-214), da se to pojavlja med sogovorniki, ki se poznajo, redkeje med neznanci. Preklapljanje je povezano tudi s posameznikovo percepcijo čustvene obarvanosti jezikov. Posameznik izbira jezik, ki mu omogoča učinkovito komunikacijo, najpogosteje prvi jezik.

Pavlenko (2005, str. 131-141) potrjuje, da izbiro jezika pogojujejo govorčeva želja po notranjem zadoščenju ob uporabi zanj bolj čustvenega jezika in – na ravni medosebnih odnosov – cilji, ki jih hoče govorci doseči v interakciji, ter tip družbenega odnosa in dinamike moči med sogovorniki. Po avtoričinem mnenju večjezični govorci pri izražanju čustev ne izbirajo jezika, pač pa se po navadi znajdejo v situaciji, ko *delajo čustva* (*doing emotions*) v več kot enem jeziku. Svoje čustvene repertoarje uporabljajo strateško, da dosežejo različne namene, med temi so čustveni cilji le eni izmed mnogih.

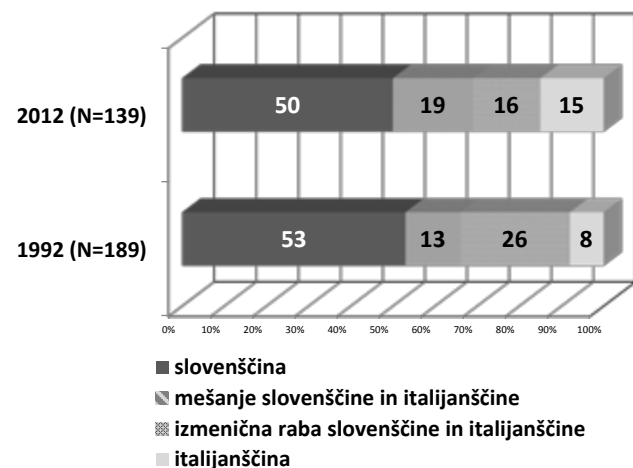
Coven (2006, str. 108) ugotavlja, da so prav zaradi tega strokovnjaki, ki proučujejo večjezičnost z vidika analize diskurza, že zdavnaj zapisali, da je treba razlikovati med tem, kako posamezniki jezikovno izražajo čustva v danem položaju, od tega, kako o tem pripovedujejo. Pri ugotavljanju jezikovnih izbir v zvezi z izražanjem čustev je treba upoštevati diskurzivne vidike, kajti ti vključujejo identitetno in interakcijsko naravnost. Posameznikovi postopki izbiranja jezikovnega koda so namreč pokazatelji družbene identitete in ravni medosebnih odnosov (prav tam, str. 86).

Na osnovi povedanega lahko torej postavimo hipotezo, da odgovori maturantov o rabi jezika/ov ne odražajo dejanske rabe njihovih jezikovnih repertoarjev, temveč zamišljeno rabo jezikovnih kodov, ki je povezana z identifikacijo s skupino govorcev tistega/ih jezikovnega/ih koda/ov.

5.3.3 Razmišljanje, branje in pisanje

Notranji govor vključuje: mišljenje, pogovor s samim seboj, notranjo mentalno konverzacijo, štetje, molitev, sanje in spominjanje. Notranji govor spremlja branje in pisanje in se istočasno pojavlja tudi pri mentalnem načrtovanju in reševanju problemov.

Grafikon 14: Jezikovni kod tihega razmišljanja

Ruski psihologi Vygotsky, Luria in Sokolov (Guerrero, 2005, str. 50) so menili, da ima notranji govor pripravljalo vlogo pri načrtovanju ustnega in pisnega sporočila.

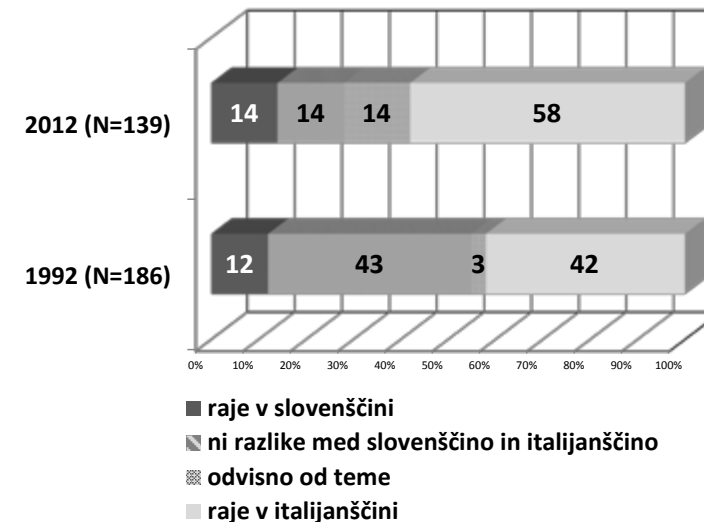
Če pogledamo trend znotraj clustrov po letih, ne zasledimo sprememb znotraj clustra *italijanski dvojezični način sporazumevanja*, ugotovimo pa (hi-kvadrat .014) razlike znotraj clustra *slovenski dvojezični način sporazumevanja*. Raba slovenščine (od 74,8 % v šol. l. 1992/93 do 66,0 % v šol. l. 2011/12) in izmenična raba kodov upadata (od 12,6 % do 9,7 %), medtem ko narašča mešanje (z 12,6 % na 17,5 %).

Raziskovanje notranjega govora večjezičnih govorcev je šele v začetni fazi (Pavlenko, 2011, str. 242) in se največkrat povezuje s študijami, ki obravnavajo avtobiografske pripovedi. Deawaele (2006) je ugotovil, da govorci za notranji govor najpogosteje uporabljajo svoj prvi jezik. Uporabo J2 pri notranjem govoru je preučevala Guerrero (2005), ki je ugotovila, da je notranja uporaba drugega jezika povezana z obvladanjem tega. Bolj je govorec večč drugega jezika, več ga uporablja v dialoške namene, posebej tedaj, ko notranje reproducira dialog z govorci tega jezika. To po avtoričinem mnenju potrjuje notranjo večglasnost in heteroglosijo.

Dijaki, ki so sodelovali pri tej raziskavi, sami pri sebi najraje razmišljajo v jeziku, ki ga uporabljajo doma. Obstaja namreč statistično pomembna korelacija (hi-kvadrat .000) med domačim pogovornim jezikom in jezikom notranjega razmišljanja.

Nekateri strokovnjaki menijo, da se med tihim branjem aktivirajo procesi, vezani na notranji govor (Dell & Repka, 1992, str. 238).

Grafikon 15: Jezik branja

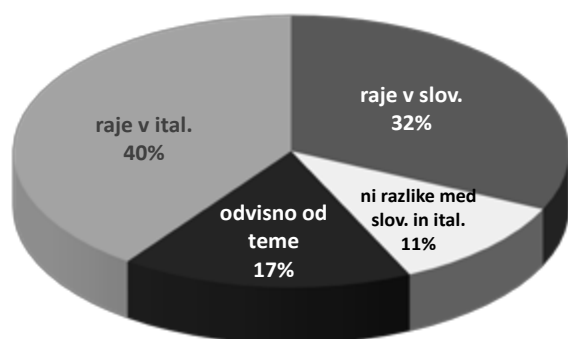
Grafikon 15 prinaša vpogled v bralne navade dijakov po letih. V bralnih navadah se maturanti iz leta 2012 statistično pomembno razlikujejo (hi-kvadrat .000) od sovrstnikov izpred dvajset let. Po 20 letih ostaja približno enak odstotek tistih bralcev, ki se odločajo za slovenska besedila, medtem ko upada odstotek tistih, ki enako radi berejo v obeh jezikih (s 43 % na 13,7 %), na račun branja v italijanščini (od 41,9 % do 58,3 %) oz. izbire jezika glede na temo (od 3,2 % na 13,7 %).

Iz križanja spremenljivke o branju z maternim jezikom ugotovimo, da so se statistično pomembne (hi-kvadrat .000) spremembe bralnih navad pojavile med dijaki slovenskega maternega jezika, ki ne berejo več enako radi v obeh jezikih, ampak izbirajo jezik glede na temo oz. vsebino ali se odločajo za besedila v italijanščini.

Tudi analiza variance izbire jezika, v katerem dijaki berejo, je izpostavila statistično pomembne razlike (Signif. F 0,000) znotraj clustra 1 – *slovenski dvojezični način sporazumevanja*, ne pa znotraj clustra 2 – *pretežno italijanski dvojezični način sporazumevanja*. To pomeni, da so spremembe v bralnih navadah nastopile med dijaki, ki procesirajo pretežno slovensko.

Na vprašanje *V katerem jeziku raje pišeš?* so odgovarjali maturanti iz leta 2005, njihovi sovrstniki iz leta 1992/93 pa ne, zato za te ni podatkov.

Grafikon 16: Jezik pisanja

Grafikon 16 prinaša podatke o pisnih navadah dijakov. Leta 1992/93 je 45 (31,9 %) maturantov izjavilo, da raje pišejo slovensko; 16 (11,3 %) jih je enako rado pisalo v obeh jezikih, 24 (17 %) jih je izbiralo jezik glede na temo; 56 (39,7 %) pa se je raje pisno izražalo v italijanščini. Podatki se statistično pomembno ne razlikujejo od tistih iz leta 2005.

Notranji govor je prisoten tudi pri pisanju, čeprav je pisanje v primerjavi z branjem veliko bolj povezano z glasnim govorom. Za notranji govor je značilno izpuščanje nebitnih besed, naglaševanje začetnih zlogov in uporaba začetnih segmentov besed (Vygotsky, 1962), medtem ko je za pisanje potrebna artikulirana uporaba besed, ki je bližja glasnemu govorjenju (Manchón, 2013, str. 101).

Iz križanj med jezikovnim kodom notranjega govora z izbiro jezika branja in pisanja se kaže, da je jezikovni kod notranjega govora v obratni korelaciji z izbiro koda branja (hi-kvadrat .000). To pomeni, da večina dijakov raje bere v italijanščini ne glede na jezikovni kod, v katerem razmišljajo sami pri sebi. Polovica tistih (52,2 %), ki razmišljajo sami pri sebi v slovenščini, raje piše v slovenščini, medtem ko raba slovenščine upada z upadanjem prisotnosti slovenščine pri notranjem govoru. 57,7 % odstotkov tistih, ki razmišljajo sami pri sebi tako, da mešajo slovenščino in italijanščino, jih raje piše v italijanščini. Tisti, ki razmišljajo enkrat v enem, drugič v drugem jeziku, se odločajo različno. Večina tistih (85,7 %), ki pri notranjem govoru uporabljajo italijanščino, raje piše v tem jeziku. Razlike so statistično pomembne (hi-kvadrat .000).

Če poglobimo analizo in primerjamo clustra med sabo, ugotovimo, da večina tistih (21 od 31), ki spadajo v cluster 2 – *italijanski dvojezični način sporazumevanja*, raje piše v italijanščini, medtem ko se govorci slovenskega jezika odločajo za slovenski jezik v 41,7 % (N=43), 11 jih enako rado piše v obeh jezikih, medtem ko jih 18 izbira jezik glede na temo, kar 31 (30,1 %) pa raje piše v italijanščini. Norton (2010) navaja vrsto študij o pismenosti, ki so izpostavile, da razumevanje (branje) in ustvarjanje (pisanje) besedil v določenem jeziku nista odvisni le od posameznikovih veščin v tistem jeziku. Nanje vplivata naložba posameznika v te dejavnosti in njegova identiteta oz. stopnja identifikacije z določenim jezikom.

Branje in pisanje pomembno korelirata z vsemi spremenljivkami, razen s krajem bivanja

(ni razlik med Trstom in Gorico). Branje korelira tudi z ucnim uspehom pri slovenščini in italijanščini (za obe spremenljivki hi-kvadrat .000), medtem ko izbira jezika pri pisnem sporočanju korelira (hi-kvadrat .000) z oceno pri slovenščini, ne s tisto pri italijanščini.

Manchón (2013, 101) ugotavlja, da je pisanje uravnovešenih dvojezičnih govorcev le malo raziskano. Izbira enega od jezikov pri pisanju je vezana na vrsto jezikovnih, kognitivnih in družbenih spremenljivk. Raziskave so izpostavile, da korelira z jezikom, v katerem je bilo znanje pridobljeno in uskladiščeno, z jezikovno spretnostjo v tistem jeziku in s pogoji, v katerih se piše. Izbiro jezika pogojujejo socialna omrežja, ki komunicirajo tudi prek pisanja (Manchón, 2013, str. 110-111).

V slovenščini raje pišejo tisti dijaki, ki imajo pri slovenščini boljšo oceno, medtem ko izbira italijanščine ne korelira s šolskim uspehom. To navaja na misel, da je verjetno bolj povezana z oblikami socializacije zunaj šole in z jezikovno ponudbo v večinskem jeziku.

Razlike med branjem in pisanjem (20 % dijakov raje piše v slovenščini, čeprav raje berejo v italijanščini) gre verjetno pripisati dejstvu, da so dijaki bolj izurjeni v pisanju slovenskih besedil, saj obiskujejo šolo s slovenskim ucnim jezikom. Povezavo z jezikovno veščino, izurjenostjo v pisanju in izobraževalnimi izkušnjami pri pisanju v več jezikih potrjujejo tudi raziskave, ki so bile izvedene drugod po svetu (Manchón in dr., 2009).

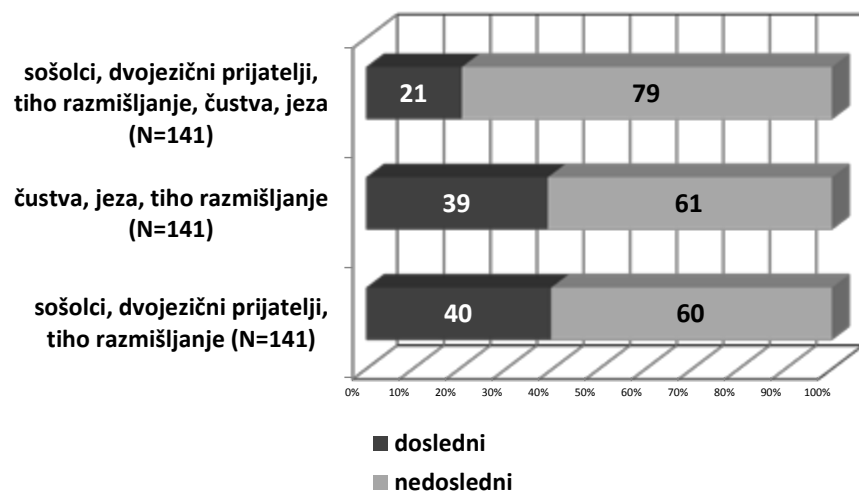
Ker sta bili vprašanji zastavljeni zelo splošno (V katerem jeziku raje bereš/pišeš?), ne vemo, na katera besedila se nanašajo odgovori; na praktičnosporazumevalna (sms, spletno klepetanje ipd.) ali na šolska besedila (esej, strokovno, leposlovno besedilo ipd.), čeprav korelacija med pisanjem v slovenščini in ucnim uspehom pri slovenščini nakazuje, da so dijaki odgovarjali predvsem v zvezi s pisanjem za šolo.

Tako pisanje kot branje danes segata v vrsto drugih segmentov mladostnikovega vsakdana zunaj šole. Paleta besedil v italijanščini je na družbeni ravni gotovo pestrejša od tiste v slovenščini. Ponudba italijanskega tiska, knjižnega trga in spletnega gradiva je bogatejša in veliko cenejša od ponudbe slovenskega tržišča. Zato bi lahko sklepali, da se za razliko z odgovori v zvezi s pisanjem tisti v zvezi z branjem nanašajo predvsem na besedila različnih vrst, s katerimi se dijaki dnevno srečujejo zunaj šole.

5.4. Jezikovna doslednost

Da bi preverila doslednost pri rabi jezikov, sem kombinirala spremenljivko o notranjem govoru z drugimi spremenljivkami.

Grafikon 17: Jezikovna doslednost: kombinacije

Iz kombinacije med notranjim govorom in pogovornim jezikom s sošolci in zunajšolskimi dvojezičnimi prijatelji (grafikon 17, kombinacija 1) izhaja, da se jezikovno dosledno vede 56 (39,7 %) dijakov, medtem ko preostalih 85 (60,3 %) ni koherentnih.

Kombiniranje spremenljivk *notranji govor* in *izražanje pozitivnih in negativnih čustev* kaže, da je 55 (39 %) dijakov pri jezikovni izbiri doslednih, 86 (61 %) pa ne (grafikon 17, kombinacija 2).

Razlike med izvedbami niso statistično pomembne. Analiza variance ni pokazala pomembnih razlik med clustri po letih. Podatki vseh treh izvedb raziskave kažejo, da položaj na kontinuumu, v katerem se govorec znajde, ni statičen, ampak odvisi od sporazumevalnih okoliščin in govornega položaja ter izraža govorne cilje in namene.

Vsekakor pa obstaja razlika med posameznikovo predstavo o tem, kako govori, in njegovo dejansko uporabo jezikovnih kodov (Coven, 2006).

Spet lahko podkrepimo hipotezo iz prejšnjega poglavja, da odgovori maturantov o rabi jezika/ov ne odražajo dejanske rabe njihovih jezikovnih repertoarjev, temveč zamišljeno rabo jezikovnih kodov, povezano z identifikacijo s skupino govorcev tistega/ih jezikovnega/ih koda/ov.

5.5 Sanje

V sanjah se pojavlja posebna oblika notranjega govora. Zato sem dijakom zastavila vrsto vprašanj v zvezi z njihovo jezikovno dejavnostjo v sanjah, v polsnu pred spanjem in ob prebujanju. Znano je, da večjezični govorniki sanjajo v več jezikih.

Za sanje sta značilni dve izmenični fiziološki stanji, stanje sinhroniziranega spanja ali faza NREM in stanje nesinhroniziranega spanja ali faza REM, za katero je značilno hitro očesno gibanje. Dejavnost REM se pojavlja predvsem v tistih delih možganov, ki so se aktivirali med določenimi dnevnimi izkušnjami. Do sanj ne prihaja le v fazi REM, kot so prvotno mislili, ampak je sanjam podobna duševna dejavnost, imenovana *dream-like*, prisotna tudi v drugih fazah spanja, npr. v polsnu pred spanjem, ko postopno izgubljam nadzor nad realnostjo, in ob prebujanju, ko ta nadzor ponovno prevzemamo.

Med sanjsko in sanjam podobno duševno dejavnostjo so razlike. Sanje v fazi REM so nekakšne samoporajajoče se zgodbe, bolj malo realistične, če že ne povsem nesmiselne: sestavljene so iz več zaporednih akcijskih enot, ki jim subjekt prisostvuje s svojimi čutili in čustvi, saj jih doživlja kot jasne in žive (Cicogna, 1991).

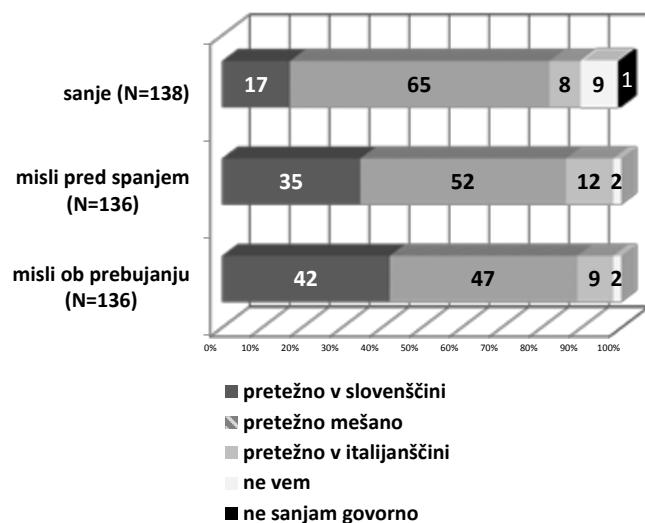
Duševna *dream-like* dejavnost je po Rechtshaffnovem, Verdonejevem in Wheatonovem mnenju (cit. po: Fagioli, 1991) veliko bolj podobna tistim dnevnim mislim, ki se prosto pojavljajo in navidezno neurejeno tavajo, kadar nismo pod vplivom zunanjih dražljajev, ne razmišljamo o čem ali ne fantaziramo. Te neorganizirane miselne prvine si težje zapomnimo kot sanje iz faze REM, ki se javljajo v obliki zgodb in so zato lažje zapomnljive. Zdi se, da so sanje ob prehodu v spanje veliko bolj povezane z ostalinami dneva kot pa tiste, ki se pojavljajo v globokem spanju (Bosinelli, 1991), medtem ko so sanje ob prebujanju lahko posledica zunanjih dražljajev (npr. budilke) in v neposredni povezavi z dolžnostmi, ki nas tisti dan čakajo.

Glede govorne dejavnosti med sanjami, ki v pričujoči raziskavi ni v ospredju, ni razlike pri zapomnitvi ozko semantičnih aspektov sanj ali *dream-like* dejavnosti. Bolje pa si zapomnimo stavke in skladenjske posebnosti sanj. Iz sanj, ki se pojavijo v fazi REM, si namreč zapomnimo daljše stavke in natančne besede. Iz analize izjav anketiranih izstopa podatek, da jezik ni prepoznaven v materialu, ki je povod za sanje.

V laboratorijski raziskavi o sanjski produkciji govorcev, ki so dvojezični od rojstva, so Foulkner, Kerr, Bradley in Hollifield (1993) ugotovili, da je bil sanjski jezik v fazi REM pogosto tisti, v katerem je potekal večerni laboratorijski pogovor. Nasprotno pa je bil jezik *dream-like* dejavnosti močno pod vplivom jezika, ki je prevladoval v subjektivem vsakodnevnem družbenem okolju. Zato so sklepali, da je mogoče vplivati na jezik v fazi REM in da je neodvisen od spominskega vira, ki je povod za sanje. Kot rečeno, so Foulknes in dr. (1993) zapisali, da se jezik pojavi, ko je sanjsko okolje že zarisano. Do izbire danega jezika naj bi torej prišlo relativno pozno glede na razplet sanj. Zato naj bi izbira jezika ne bila povezana z vsebino sanj, ampak naj bi jo pogojeval posameznikov dominantni jezik.

Rezultatov pričujoče raziskave ni mogoče neposredno primerjati z opisanimi. V raziskavi operiramo s samoperpcijo osebkov.

Grafikon 18: Jezik sanj in jezik v polsnu pred spanjem in ob prebujanju

Grafikon 18 prinaša podatke o jeziku, ki se pojavlja v sanjah. 24 (17,4 %) dijakov pravi, da sanjajo samo v slovenščini, 90 (65,2 %) jih trdi, da sta v njihovih sanjah prisotna oba jezika, medtem ko se pri 11 (8,0 %) pojavljajo sanje zgolj v italijanščini. Preostali (12) ne vedo (8,7%), v katerem jeziku sanjajo, eden pa sploh ne sanja govorno (0,7 %).

V polsnu, preden zaspijo, se 47 (34,6 %) vprašanim prepletajo misli samo v slovenščini, samo v italijanščini 16 (11,8 %), 70 (51,5 %) pa v obeh jezikih. Trije (2,2 %) niso znali odgovoriti.

57 (41,9 %) dijakov pravi, da ob prebujanju mislijo samo v slovenščini, 64 (47,1 %) jih uporablja oba jezika, 13 (9,6 %) pa izključno italijanščino. Dva nista znala odgovoriti.

Nekateri dijaki (N=18; tj. 13,2 %) trdijo, da se jim misli pojavljajo v istem kodu, ki bi ga podnevi zavestno izbrali za iste vsebine, drugim 116 (85,3 %) pa se misli pojavljajo v drugačnem kodu. Dva dijaka nista znala odgovoriti.

Večina vprašanih (N=107; tj. 77,5 %) pravi, da jezikovni kod sanjskih situacij ni enak dnevnemu. Le 18 (13 %) jih sanja v jezikovnem kodu, ki bi ga uporabili v budnem stanju. Preostali (N=13; tj. 9,4 %) niso znali odgovoriti ali pa ne sanjajo govorno.

V polsnu, preden zaspijo, se 47 (34,6 %) vprašanim prepletajo misli samo v slovenščini, samo v italijanščini 16 (11,8 %), 70 (51,5 %) pa v obeh jezikih. Trije (2,2 %) niso znali odgovoriti.

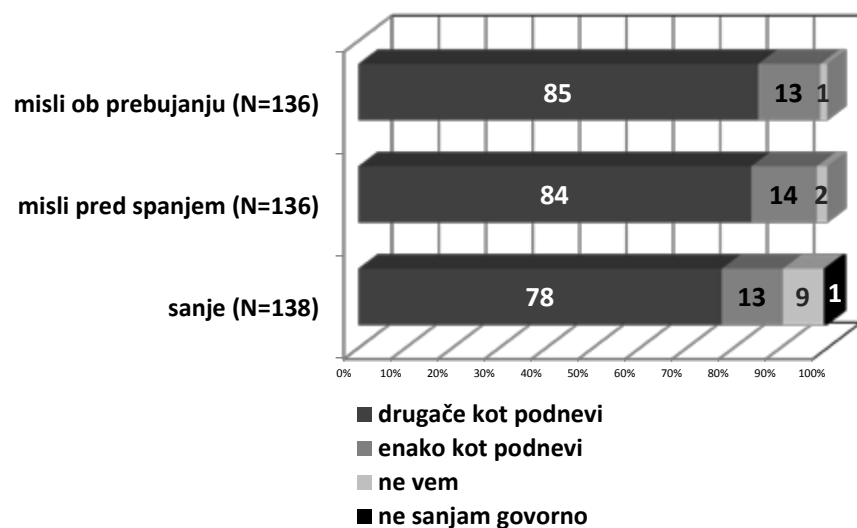
Manjšemu številu dijakov (N=19; tj. 14 %) se miselne prvine pojavljajo v istem kodu, ki bi ga uporabili za iste vsebine tudi podnevi. 114 maturantom (83,8 %) prihajajo na misel vsebine, ki ne sledijo dnevnim jezikovnim izbiram. Nekateri pravijo, da ne sanjajo govorno, drugi pa niso znali odgovoriti (2,2 %).

57 (41,9 %) dijakov meni, da ob prebujanju mislijo samo v slovenščini, 64 (47,1 %) jih uporablja oba jezika, medtem ko se jih 13 (9,6 %) odloča izključno za italijanščino. Dva nista znala odgovoriti.

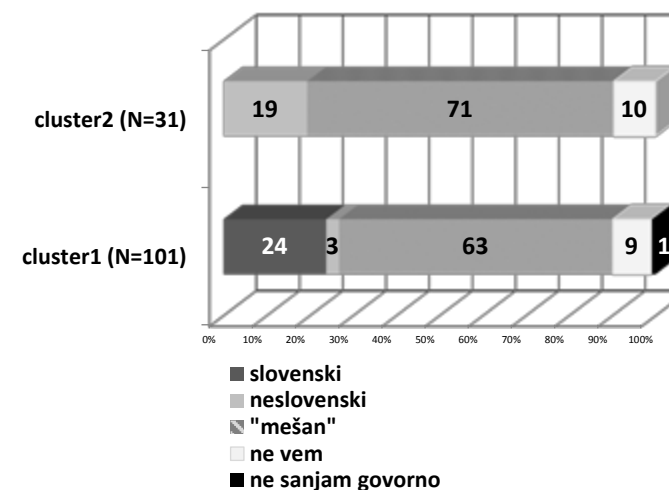
Nekateri dijaki (N=18; tj. 13,2 %) trdijo, da se jim misli pojavljajo v istem kodu, ki bi ga podnevi zavestno izbrali za iste vsebine, 116 (85,3 %), torej večini, pa se misli pojavljajo v drugem kodu. Dva dijaka nista znala odgovoriti.

Statistično pomembnih razlik med izvedbami ni. Prav tako se statistično pomembno ne razlikujejo križanja med clustri in kodi, ki se pojavljajo v sanjah, pred spanjem in ob prebujanju.

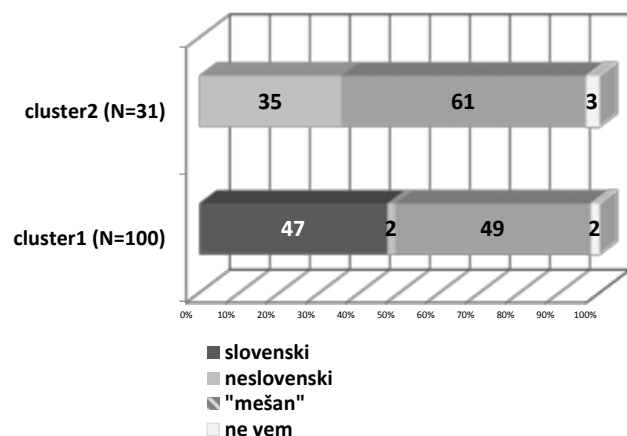
Grafikon 19: Ustreznost jezika miselne dejavnosti v snu, pred spanjem in ob prebujanju

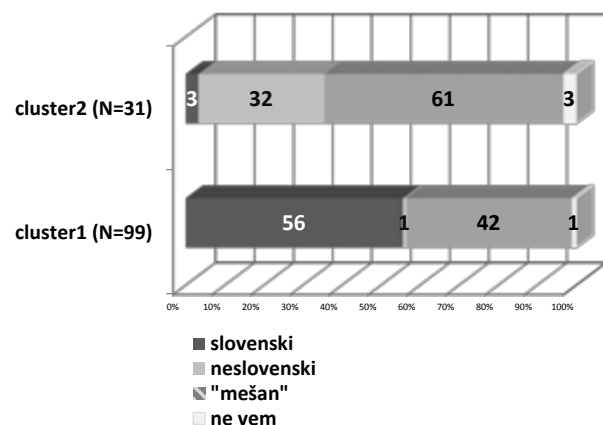
Grafikon 20: Jezik sanj po clusterjih

Grafikon 21: Jezik miselne dejavnosti v polsnu pred spanjem

Grafikon 22: Jezik misli v polsnu ob prebujanju

Večina tistih (N=64; tj. 63,4 %), ki spadajo v prvi cluster - *slovenski dvojezični način sporazumevanja*, pravi, da v sanjah meša oba jezika; 24 (23,8 %) jih sanja pretežno v slovenščini. Preostali (N=10) ne vedo ali ne sanjajo govorno. Od tistih, ki sodijo v drugi cluster - *italijanski dvojezični način sporazumevanja*, jih 22 (71 %) v sanjah meša jezika, šest (19,4 %) jih sanja v italijanščini, trije pa niso znali odgovoriti. Nihče v tej skupini ne sanja v slovenščini. Razlike so statistično pomembne (hi-kvadrat .000; ANOVA Signif. F 0,048).

Pred spanjem se uporabnikom pretežno *slovenskega dvojezičnega načina sporazumevanja* 47 (47 %) misli pojavljajo v slovenščini, 49 (49 %) jih jezika meša, dvema se misli porajajo v italijanščini, dva nista znala odgovoriti. Preden zaspijo, se 19 (61,3 %) dijakom, ki uporabljajo pretežno *italijanski dvojezični način sporazumevanja*, misli prepletajo v jezikovno mešani obliki, 11 jih razmišlja v italijanščini, eden ni znal odgovoriti, nikomur se misli ne pojavljajo v slovenščini. Razlike so statistično pomembne (hi-kvadrat .000; ANOVA Signif. F 0,001). Pri tistih, ki spadajo v cluster *slovenski dvojezični način sporazumevanja*, narašča pojavnost slovenščine ob prebujanju, saj jih 55 (55,6 %) misli v slovenskem jeziku; 42 (42,4 %) jezika

meša; enemu se misli prepletajo v italijanščini; eden pa ni znal odgovoriti. V skupini tistih, ki delujejo v pretežno *italijanskem dvojezičnem načinu izražanja*, eden ob prebujanju misli v slovenščini, preostalih pa se misli pojavljajo v istem jezikovnem kodu kot pred spanjem. Razlike so statistično pomembne (hi-kvadrat .000; ANOVA Signif. F 0,000).

Tako Pearsonov hi-kvadrat kot analiza variance nista za nobeno od spremenljivk, obravnavanih v poglavju o sanjah, izpostavila statistično pomembnih razlik po letih izvedbe.

Če križanja med clustri in kodi, ki se pojavljajo v sanjah, pred spanjem in ob prebujanju beremo skupaj, opazimo, da je tako kot pred dvajsetimi leti pojavnost slovenščine sorazmerna stopnji zavestnosti. V sanjah je pri obeh clustrih močno prisotno mešanje jezikov in skoraj odsotno pojavljanje izključno slovenščine pri govornicah, ki s slovenščino podnevi manj operirajo. V clustru *slovenski dvojezični način sporazumevanja* narašča prisotnost slovenščine v mislih pred spanjem in se krepi ob prebujanju. Isto velja za italijanščino pri skupini, za katero je ta kod dominanten. Ker so enote posameznih celic po letih številčno nizke, sem vzela v pretres še populacijo vseh treh izvedb (N=425). Tudi v tem primeru se iz križanj znotraj clustrov izriše ista slika.

Sicard in de Bot (2013, str. 313) sta opozorila, da po študijah, ki jih tudi sama omenjam, niso bile izvedene druge raziskave na to temo. Avtorja sta med drugim ugotovila, da je pojavnost jezika sanj povezana z dnevno uporabo danega jezika. Rezultati naše raziskave to potrjujejo. Potrjujejo pa tudi hipotezo Foulknesa in dr. (1993), po kateri izbiro jezika sanj pogojuje posameznikov dominantni jezikovni kod.

Pojavnost slovenščine je sorazmerna stopnji zavestnosti. V sanjah so pri vseh vprašanih močno prisotne mešane oblike, izključno slovenske oblike so odsotne pri tistih govornicah, ki s slovenščino podnevi manj operirajo. Ne glede na jezik, ki prevladuje v budnem stanju, pri vseh govornicah narašča prisotnost slovenščine v mislih pred spanjem in ob prebujanju, istočasno pa upada prisotnost mešanih oblik. Odstopanj od rezultatov prejšnjih izvedb ni, kar pomeni, da se današnja slika ne razlikuje od tiste izpred 20 let.

Večina vprašanih namreč meni, da jezikovni kod v sanjah ne ustreza tistemu, ki bi ga uporabili v podobni dnevni situaciji. Ni znano, kaj počenjajo subjekti zvečer, preden se odpravijo spat, zato ni mogoče postaviti nobene hipoteze v zvezi z morebitno povezavo med jezikom večernih dejavnosti in jezikom, ki se pojavlja v sanjah.

Če obravnavamo podatke globalno, opazimo, da je prisotnost slovenščine večja, čim večja je kontrola nad mislimi, medtem ko prisotnost mešanih oblik narašča z upadanjem samozavedanja. Če je res, da zrcali sanjska dejavnost operacije analize in integracije informacij na višjem miselnem nivoju (Foulkner, 1990), so torej mešane oblike in preklapanje iz slovenščine v italijanščino za anketirane subjekte dosti bolj *avtomatizirane* kot uporaba slovenščine. Prisotnost slednje ni avtomatična, ampak stvar zavestne izbire.

Povzetek in zaključek

V zadnjih 20 letih so se jezikovne in narodne značilnosti populacije maturantov srednjih šol druge stopnje s slovenskim učnim jezikom v Italiji močno spremenile: upadlo je število dijakov iz slovenskih zakonov, narašča število tistih iz neslovenskih zakonov in v Gorici tudi iz mešanih zakonov. Slika maturantov v šol. l. 2011/12, vključuje 48 % dijakov slovenskih staršev, 30 % dijakov iz mešanih družin in 22 % iz neslovenskih družin.

Čeprav več kot dve tretjini dijakov priznava slovenščino za materni jezik in Slovence kot narodno skupino, kateri pripadajo, je zaradi sprememb v narodnostni strukturi dijaške populacije v 20 letih upadel odstotek tistih, ki prepoznavajo slovenščino kot svoj materni jezik (-10 %).

Za razliko od sovrstnikov izpred 20 let dosegajo danes dijaki višje ocene iz slovenščine, upada pa število tistih, ki menijo, da se enako dobro izražajo v obeh jezikih. Naraslo je število maturantov (35 - 28,2 % proti 15 - 7,9 %), ki mislijo, da se ustreznost njihovega izražanja v enem oz. drugem jeziku veže na govorne okoliščine oz. vsebine. Te spremembe so nastopile predvsem v skupini dijakov slovenskega maternega jezika, ki živijo na Krasu oz. na podeželju. Dijaki enačijo ustreznost izražanja v slovenskem jeziku z oceno pri slovenščini, medtem ko ocena pri italijanščini ne vpliva na percepcijo ustreznosti izražanja v tem jeziku.

Če za ponazoritev razlik v rabi jezikovnih kodov med maturanti uporabimo Gosjeanov *kontinuum načina sporazumevanja*, dobimo prek klustrske analize dve skupini. Cluster *slovenski dvojezični način sporazumevanja* obsega dijake (N=103, 76,9 %), ki uporabljajo pretežno slovenščino, čeprav tudi mešajo, preklaplajo in izbirajo jezik glede na različne govorne položaje. Drugi cluster *italijanski dvojezični način sporazumevanja* vključuje dijake (N=31, 32,1 %), ki uporabljajo pretežno italijanščino ter mešajo in preklaplajo predvsem v smer italijanščine. Frekvence porazdelitve populacije med clustroma se od izvedb iz let 1992/93, 2004/05 in 2011/12 ne razlikujejo.

Jezikovno vedenje dijakov, ki uveljavljajo *italijanski dvojezični način sporazumevanja*, se v dveh desetletjih ni spremenilo. Spremembe pa so se pojavile v skupini tistih, ki prevzemajo *slovenski dvojezični način sporazumevanja*.

V družinah na splošno postopoma narašča mešanje slovenščine in italijanščine (1992: 10,9 %; 2005: 15,9 %; 2011/12: 20,7 %), v goriških družinah tudi raba italijanščine, upadata pa izmenična raba kodov po načelu dopolnjevanja in raba slovenščine.

Pogovorni jezik v družini še vedno korelira z jezikom razmišljanja, v primerjavi s sovrstniki izpred 20 let pa pri današnjih dijakih, ki uveljavljajo *slovenski dvojezični način sporazumevanja*, upadata raba slovenščine (od 74,8 % v šol. l. 1992/93 do 66,0 % v šol. l. 2011/12) in izmenična raba kodov (od 12,6 % do 9,7 %), medtem ko narašča mešanje (z 12,6 % na 17,5 %).

Podobno kot pred dvajsetimi leti pa še vedno velja, da pri izražanju čustev prevlada jezik, ki ga je dijak opredelil kot materni jezik in ki ga govori doma.

Tudi v pogovoru s sošolci in prijatelji raba slovenščine upada (-15 %), in sicer v smer izmenične rabe jezikovnega koda glede na govorni položaj (+13 %).

V 20 letih ostaja približno enak odstotek dijakov, ki se odločajo za branje slovenskih besedil, medtem ko upada odstotek tistih, ki enako radi berejo v obeh jezikih (s 43 % na 13,7 %), na račun branja v italijanščini (od 41,9 % do 58,3 %) oz. izbire jezika glede na temo (s 3,2 % na 13,7 %). Spremembe bralnih navad so se pojavile samo znotraj clustra 1 - *slovenski dvojezični način sporazumevanja*, torej med dijaki, ki procesirajo pretežno slovensko. Izbira jezika pri pisnem sporočanju korelira z oceno pri slovenščini, ne pa s tisto pri italijanščini.

V sanjah je pri vseh vprašanih močno prisotno mešanje jezikov in odsotna izključna raba slovenščine pri govorcih, ki slovenščino podnevi manj uporabljajo. Ne glede na jezik, ki prevladuje v budnem stanju, pri vseh govorcih narašča prisotnost slovenščine v mislih pred spanjem in ob prebujanju, istočasno pa upada prisotnost jezikovnega mešanja. Današnja slika se ne razlikuje od tiste izpred 20 let in pojavnost slovenščine je še vedno sorazmerna s stopnjo zavestnosti.

Na intrapsihični ravni je pojavnost slovenščine podobna pojavnosti tega jezikovnega koda v družini. Dijak prepozna jezikovni/a kod/e, ki ga/ju uporablja doma, kot jezik, v katerem razmišlja in v katerem izraža čustva. To deloma velja tudi za sanje, saj je v sanjah pojavnost jezikovnega koda, v katerem dijaki razmišljajo in v katerem se pogovarjajo z družinskimi člani, višja od pojavnosti preostalih kodov.

Večja stopnja mešanja jezikovnih kodov in opuščanje slovenščine v družini sta vzporedna z opuščanjem slovenščine na račun pogostejšega mešanja kodov, posebej pri razmišljanju.

Ne moremo vedeti, ali odgovori maturantov o rabi jezika/ov na zgoraj omenjenih področjih odražajo dejansko rabo njihovih jezikovnih repertoarjev. Verjetnejše je, da odražajo zamišljeno rabo jezikovnih kodov, ki je povezana z identifikacijo s starši in družino nasploh. Po mnenju Péres-Fosterjeve (1998, str. 64) se zgodnje objektivne relacije kritično povezujejo in prepletajo z jezikom, v katerem so potekale. Take ponotranjimo znotraj zapletene in raznolike matrice samopredstav. Vsak jezik notranje kodificira oz. simbolizira jaz v odnosu do drugega. V tem smislu se jezikovno samozavedanje dijakov verjetno neločljivo prepleta s prepoznavanjem samih sebe kot članov družin, ki jim pripadajo.

Odgovori maturantov, posebno odgovori o sanjah, miselni dejavnosti pred spanjem in ob prebujanju, kažejo, da izbira jezikovnih kodov poteka na nezavednem ali predzavednem nivoju, saj se večinski jezik (italijanščina) kar sam vriva, ko upada samozavedanje, pojavnost manjšinskega jezika (slovenščine) pa narašča z naraščanjem samozavedanja. Kažejo pa tudi, da obstaja nekakšno prepletanje med zasebno in družbeno sfero. Kot sem dokazala v raziskavi o jezikovnih dinamikah med otroki v vrtcu (Pertot, 2004), je v vsakdanjem življenju jezikovni kod nekaj, za kar se mora posameznik že kot otrok pogajati na zunanji kolektivni ravni resničnosti (npr. v vrtcu in v šoli s sošolci in z osebjem) in znotraj lastne psihe. Na psihični ravni potekajo pogajanja skozi ponotranjena lika staršev, hkrati pa se zaradi prepleta individualnih lastnosti staršev s širšim družbenim okoljem v ta proces vključujejo tudi sestavine kolektivne identitete.

To potrjujejo podatki v zvezi s pisanjem in branjem, ki sta po mnenju strokovnjakov (npr. Guerrero, cit.; Dell & Repka, cit.; Machón, cit.; Notron, cit.) vezana na notranji govor. Na notranjo predzavedno izbiro koda neposredno vpliva družbena sfera: zunanje okoliščine, socialna omrežja, tržna ponudba (npr. v našem primeru italijanski knjižni trg in italijanska spletna ponudba) in ne nazadnje želja po identifikaciji z družbenimi akterji, ki so govorce danega jezika. Tudi pri naših subjektih izbira jezika branja in pisanja korelira z vsemi omenjenimi spremenljivkami.

Zunanje okoliščine, socialna omrežja, govorni položaji in obravnavane vsebine vplivajo tudi na percepcijo ustreznosti izražanja, saj je naraslo število dijakov, ki menijo, da se ustreznost njihovega izražanja v enem oz. drugem jeziku veže na govorne okoliščine oz. vsebine. Dijaki enačijo ustreznost izražanja v slovenskem jeziku z oceno iz slovenščine.

Tudi v pogovoru s sošolci in prijatelji raba slovenščine upada (-15 %) v korist izmenične rabe jezikovnega koda glede na govorni položaj (+13 %).

Pavlenko (2005, str. 198) opozarja, da se asociacije med jeziki, identitetnimi opcijami in čustvi tvorijo istočasno preko družbenih in kognitivnih identifikacij in disidentifikacij. V procesu identifikacije so jeziki simbolično in neločljivo povezani z določenimi skupinami govorcev in kot taki kažejo na določene družbene identitetne opcije. Izbira jezika je zato le navidezno samo izbira jezika, dejansko izraža posameznikove želje po prevzemu dane identitete in po pripadnosti dani zamišljeni (po: Anderson, 1991) jezikovni skupnosti.

Odgovori maturantov o rabi jezika/ov torej ne odražajo samo dejanske rabe njihovega jezikovnega repertoarja, temveč zamišljeno rabo njihovih jezikovnih kodov, povezano z identifikacijo s starši in s skupino govorcev danega/ih jezikovnega/ih koda/ov.

Če za ponazoritev razlik med maturanti uporabimo Gosjeanov *kontinuum načina sporazumevanja*, ugotovimo, da so vsi maturanti šol s slovenskim učnim jezikom v Italiji zgodnji dvojezični govorce, ki obvladajo slovenščino in italijanščino in so se torej sposobni premikati od enega ekstrema kontinuuma do drugega - od standardne slovenščine do standardne italijanščine. Po navedenem modelu gre torej za sposobnost aktiviranja vseh načinov sporazumevanja od 1. *slovenskega enojezičnega načina sporazumevanja* preko 2. *slovenskega dvojezičnega načina sporazumevanja*, 3. *vmesnih dvojezičnih načinov sporazumevanja*, 4. *italijanskega dvojezičnega načina sporazumevanja* do 5. *italijanskega enojezičnega načina sporazumevanja*. Dijaki se torej ne razlikujejo po razponu premikanja po *kontinuumu načina sporazumevanja*, ampak po položaju na kontinuumu, v katerem se pogosteje znajdejo ali stojijo. Da je položaj na kontinuumu, v katerem se govorec znajde, odvisen od sporazumevalnih okoliščin in govornega položaja, potrjuje v vseh treh izvedbah raziskave nedoslednost uporabe jezikovnih kodov, ki je očitno situacijsko pogojena in izraža posameznikove cilje in namene ter njegovo željo po umeščanju med dva jezika in kulturi ter po prevzemu določenih identitet.

Kanno (2003) meni, da ima posameznik dvojezično in dvokulturno identiteto, ko se identificira z obema jezikoma in kulturama in ga pripadniki obeh skupnosti (skupin) prepoznajo kot svojega člana. Sam pa se mora postaviti med dva (ali več) jezika in kulturi in ju spojiti v predstavo, ki jo ima o sebi.

Na tem mestu se postavlja vprašanje, če ugotovljene spremembe v položaju na *kontinuumu načina sporazumevanja* kažejo na postopno opuščanje slovenščine v korist italijanščine ali če gre za kompleksnejši pojav, ki zrcali spremembo v dinamiki medjezikovnega stika. V takih okoliščinah bi bilo potrebno raziskati, kot priporoča Heller (1995), zakaj se nove govorne prakse pojavijo v določeni skupnosti v določenem zgodovinskem trenutku in ne v drugih in kako se bodo obdržale ali propadle. Pujolar (2008, str. 5) meni, da je treba preučiti družbenopolitične razmere in njihove posledice, kar pomeni raziskati, zakaj ljudje izbirajo določene jezike in opuščajo druge in kaj povzroča, da izbirajo, konstruirajo ali sestavljajo določene identitetne modele in ne drugih. Treba je torej analizirati tiste procese, ki implicitno in subtilno vplivajo na izbiro jezikovnih repertoarjev in identitetnih opcij.

Če razmišljamo s tega vidika, pridemo do zaključka, da je spremembe v sporazumevalnih praksah pripadnikov skupnosti Slovencev v Italiji omejevalno razlagati kot neposredno posledico sprememb družbenopolitičnega prizorišča, saj ne gre za tovrstno vzročnost. Ta se uresničuje preko vrste eksplicitnih in implicitnih procesov, ki niso znani, kajti doslej niso bili predmet raziskovanja. Nadaljnje raziskovanje naj bi trditve, kot sta npr. *da je na obubožanje slovenščine med Slovenci v Italiji vplivala in še vpliva pomanjkljiva raba slovenščine in javnosti* in *da je za jezikovni razvoj Slovencev v Italiji potrebna jasna jezikovna politika* (gl. raziskave, citirane v uvodu), nadgradilo z razlago, preko katerih procesov in na kakšen način se je oz. se bo nakazana vzročnost uresničila v jezikovnih in identitetnih izbirah govorcev.

Raziskovalne paradigme, ki smo jih slovenski raziskovalci v Italiji doslej uporabljali, so osredinjene na fiksne teme. Čeprav raziskovalci priznavajo in ugotavljajo, da se skupnost Slovencev v Italiji spreminja, se te spremembe v raziskavah preverjajo in merijo vedno z istimi pokazatelji, tj. z javnimi in individualnimi jezikovnimi praksami znotraj skupnosti, v odnosu večinske skupnosti do manjšine in obratno. Komaj načeto je npr. razmišljanje o jeziku kot eni izmed oblik simbolnega kapitala na tržišču.

Če sledimo Bourdieuvemu teoretičnemu modelu (1991), se na tem mestu postavljata dve ključni vprašanji. Prvo zadeva razpoložljivost ekonomskih in simbolnih virov, tj. kapitala na tržiščih, ki konstituirajo identitete in družbo (jezikovno, izobraževalno, ekonomsko, kulturno, simbolično tržišče itd.). Drugo vprašanje pa je povezano z legitimacijo različnih oblik kapitala na različnih tržiščih. Verjetno bi veljalo tudi za jezik Slovencev v Italiji to, kar Poujolar (2008) predlaga za katalonščino, in sicer proučiti: proces produkcije in distribucije jezikovnih in kulturnih virov; način, kako se ta proces povezuje s produkcijo, distribucijo in pridobitvijo ekonomskih virov in simbolne moči; strategije, ki vrednost teh sredstev povezujejo z legitimacijo jezika in kulture.

Legitimacija jezika se v današnji družbi ne more več učinkovito sklicevati na zgodovino, tradicijo in ponos, če ti niso predstavljeni kot sestavni del simbolnega kapitala. V poznem kapitalizmu, ki zaznamuje globalno družbo, predstavlja/jo namreč jezik/i kapital, ki omogoča/jo dostop do različnih tržišč. Še več: v terciarnih dejavnostih jezik ni več le orodje ali del procesa, postal je proizvod dela (prevodi, poučevanje jezikov, nekatere oblike umetnosti, marketing, klicni centri ipd.). Zato nekateri menijo (npr. Heller in Duchêne, 2012), da jezikovna industrija razpoznavno zaznamuje pozni kapitalizem, v katerem je profit postal metafora ponosa, tudi jezikovnega.

Jasno je, da je v taki situaciji jezik, ki je samo stvar zgodovine, tradicije, ponosa in uveljavljanja pravic, ne pa tudi vir dobička, obsojen na izginotje.

Pričujoča raziskava je imela namen ugotoviti spremembe v jezikovnih repertoarjih maturantov na srednjih šolah druge stopnje s slovenskim jezikom v Italiji, ki so nastopile v zadnjih dvajsetih letih. Za boljše razumevanje teh sprememb bi potrebovali nadgradnjo. Preučiti bi morali ne le družbenopolitične razmere, ki so povzročile spremembe, in njihove posledice, ampak tudi analizirati teže prepoznavne procese, ki pri posameznikih implicitno in subtilno vplivajo na izbiro jezikovnega koda in na prevzem identitete, ki je s kodom povezana. Golo beleženje sprememb se namreč omejuje na ugotavljanje razcepa med dejanskim in idealnim stanjem in ne pripomore h globljemu razumevanju kompleksnih povezav med jezikom, identiteto, eksplicitnimi in implicitnimi dinamikami, dejavnimi ne le na ravni družbe, ampak tudi na ravni posameznika. Nadaljnje raziskovalno delo v zvezi z jezikom in identiteto bi po mojem mnenju moralo ubrati prav to smer. Potrebna pa bi bila tudi nadgradnja - analiza procesa produkcije in distribucije jezikovnih in kulturnih virov kot sredstev legitimacije jezika in kulture. Ena smer raziskovanja ne izključuje druge, nasprotno: smeri se dopolnjujeta.

To znanje je za vsako skupnost, posebno pa za manjšinsko, obvezna predpostavka, da vrednoto jezik uspešno legitimira in trži kot vrednost na jezikovnem tržišču.

Bibliografija

- Anderson, B. (1983). *Imagined communities*. London: Verso.
- Altarriba, J. (2003). Does *carinio* equal 'liking'? A theoretical approach to conceptual non-equivalence between languages. *International Journal of Bilingualism*, 7 (3), 305–322.
- Altarriba, J., & Santiago-Rivera, A. (1994). Current perspectives on using linguistic and cultural factors in counselling the Hispanic client. *Professional Psychology: Research and Practice*, 25 (4), 388–397.
- Amati Mehler, J., Argentieri, S., & Canesti, J. (1990). *La Babele dell'inconscio*. Milano: Raffaello Cortina Editore.
- Anooshian, L., & Hertel, P. (1994). Emotionality in free recall: Specificity in bilingual memory. *Cognition and Emotion*, 8 (6), 503–514.
- Aragno, A., & Schlachet, P. (1996). Accessibility of early experience through the language of origin: A theoretical integration. *Psychoanalytic Psychology*, 13 (1), 23–34.
- Aycicegi-Dinn, A., & Caldwell-Harris, C.L. (2009). Emotion-memory effects in bilingual speakers: A levels-of-processing approach. *Bilingualism: Language and Cognition*, 12 (3), 291–303.
- Bailey, B. (2007). Multilingual forms of talk and identity work. V P. Auer & W. Li (ur.), *Handbook of Multilingualism and Multilingual Communication* (str. 341-369). Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Bogatec, N. (2004). *Slovenska državna šola v Italiji pod drobnogledom: rezultati projekta o vrednotenju šolskih storitev - EVAŠOL 2003*. Trst: SLORI.
- Bogatec, N. (2011). *Projekt šola 2010, Predstavitev rezultatov*. <http://www.slori.org/pdf/predstavitevSOLA2010.pdf> (15. 8. 2012).
- Bogatec, N., & Bufon, M. (1996). *Slovenske šole v tržaški in goriški pokrajini - Vrtci in osnovne šole*. Trst: SLORI.
- Bond, M.H., & Lai, T. (1986). Embarrassment and code switching into second language. *Journal of Social Psychology*, 126, 179/18.
- Bourdieu, P. (1991). *Language and symbolic power*. Cambridge: Polity Press.
- Carli, A. (2002). Fra mantenimento e obsolescenza: alcune note sulla situazione dello sloveno a Trieste. *Plurilinguismo*, 7, 103–116.
- Cicogna, P.C. (1991). L'attività mentale in sogno REM. V M. Bosinelli & P.C. Cicogna (ur.), *Sogni: figli di un cervello ozioso* (str. 288-305). Torino: Boringhieri.
- Colja, T. (2001) *Trasmissione culturale e identitaria nei matrimoni misti: Analisi di una realtà concreta*. Trst: SLORI.
- Coven, M. (2006). Feeling in Two Languages: A Comparative Analysis of a Bilingual Affective Display in French and Portuguese. V A. Pavlenko (ur.), *Bilingual minds: Emotional experience, expression, and representation* (str.84–117). Clevedon, United Kingdom: Multilingual Matters.
- Cummins, J. (2000). *Language, Power and Pedagogy*. Clevedon: Multilingual Matters Ltd.
- Čok, L. (2009) (ur.). *Izobraževanje za dvojezičnost v kontekstu integracijskih procesov*. Koper: Založba Annales.
- De Koninck J., Christ, G., Hebert, G., & Rinfret, N. (1990). Language learning efficiency, dreams and REM sleep. *Psychiatric Journal of the University of Ottawa*, 15 (2), 91–92.

- De Koninck, D., Lorrain, G., Christ, G., & Proulx, D. (1988). Dreams during language learning: when and how is the new language integrated. *Psychiatric Journal of the University of Ottawa*, 13 (2), 72–74.
- De Koninck, D., Lorrain, G., Christ, G., & Proulx, D. (1989). Intensive language learning and increases in rapid eye movement sleep: evidence of a performance factor. *International Journal of Psychophysiology*, 8 (1), 43–47.
- Dell G.S., & Repka R.J. (1992). Errors in inner speech. V B.J. Baars (ur.), *Experimental slips and human error: Exploring the architecture of volition* (str. 237–262). New York: Plenum.
- Dewaele, J.-M. (2010). *Emotions in multiple languages*. Basingstoke: Palgrave.
- Dewaele, J.-M. (2004). The emotional force of swearwords in taboo words in the speech of multilinguals. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 25 (2/3), 204–222.
- Dewaele, J.-M. (2010). *Emotion in Multiple Languages*. Basingstoke: Palgrave.
- Dewaele, J.-M., & Pavlenko, A. (2002). Emotion vocabulary in interlanguage. *Language Learning*, 52 (2), 265–324.
- Fagioli, I. (1991). Esperienze mentali in sogno NREM. V M. Bosinelli & P.C. Cicogna (ur.), *Sogni: figli di un cervello ozioso* (str. 271–287). Torino: Boringhieri.
- Fatur, S. (1989). Dileme slovenske šole v Italiji. *Primorska srečanja*, 89–90, 11–13.
- Ferré, F., García, T., Fraga, I., Sánchez-Casas, R. & Molero, M. (2010). Memory for emotional words in bilinguals: Do words have the same emotional intensity in the first and in the second language? *Cognition & Emotion*, 24 (5), 760–785.
- Foulkes, D. (1990). Dreaming and consciousness. *European Journal of Cognitive Psychology*, 2, 39–55.
- Foulkes, D., Meier, B., Strauch, I., Bradley, L., & Hollifield, M. (1993). Linguistic phenomena and language selection in the REM dreams of German-English bilinguals. *International Journal of Psychology*, 28 (6), 871–891.
- Francescato, G., & Ivašič, M. (1978). La comunità slovena in Italia. Aspetti di una situazione bilingue. *Quaderni per la produzione bilingue*, 21–22.
- Gal, S. (1979). *Language Shift: Social Determination of Linguistic Change in Bilingual Austria*. New York: Oxford University Press.
- Gonzales-Reigosa, F. (1976). The anxiety arousing effect of taboo words in bilinguals. V Spielberg, C.D. & Diaz-Guerrero (ur.), *Cross/cultural anxiety* (str. 89–105). Washington, Dc: Hemisphere.
- Grosjean, F. (1982). *Life with Two Languages*. Harvard: Harvard University Press.
- Grosjean, F. (1997). The Bilingual Individual. *Interpreting*, 2, 1–2, (25), 163–187.
- Grosjean, F. (1998). Studying bilinguals: Methodological and conceptual issues. *Bilingualism: Language and Cognition*, 1, 131–149.
- Grosjean, F. (2001). Bilingual's language modes. V J. Nicol (ur.), *One Mind, two Languages: Bilingual language processing* (str. 1–22). Oxford: Blackwell.
- Grosjean, F. (2008). *Studying bilinguals*. Oxford: Oxford University Press.
- Grosjean, F. (2013). Bilingualism: A Short Introduction. V F. Grosjean & P. Li (ur.), *The psycholinguistic of Bilingualism* (str. 5–25). Hoboken, NJ: Wiley-Blackwell.
- Guerrero, M. C.M. de (2005). *Inner speech—L2: thinking words in a second language*. New York: Springer.
- Gumperz, J. (1964). Linguistic and social interaction in two communities. *American Anthropologist*, 66 (6), 137–153.
- Gumperz, J. (1982). *Discourse strategies*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Harding, E., & Riley, P. (2003). *The Bilingual Family: A Handbook for Parents*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Harris, C.L. (2004). Bilingual speakers in the lab: Psychological measures of emotional reactivity. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 25, 23–247.
- Harris, C.L., Gleason, J.B., & Aycicegi, A. (2006). When is a first language more emotional? Psychophysiological evidence from bilingual speakers. V A. Pavlenko (ur.), *Bilingual minds: Emotional experience, expression, and representation* (str. 257–283). Clevedon, United Kingdom: Multilingual Matters.
- Heller, M. (1995). Language choice, social institutions, and symbolic domination. *Language in Society*, 24, 3, 375–405.
- Heller, M., & Duchêne, A. (2012). Pride and Profit: Changing Discourses of Language, Capital and Nation-State. V M. Heller, & A. Duchêne (ur.), *Language in Late Capitalism. Pride and Profit* (str. 1–21). New York: Routledge.
- Jagodic, D. (2011). Between language maintenance and language shift: the Slovenian community in Italy today and tomorrow. *Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri, Special Issue*, 195–213.
- Jagodic, D. (2013). Učenje slovenščine kot drugega/tujega jezika pri odraslih v obmejnem pasu Furlanije Julijske krajine: anketa med udeleženci jezikovnih tečajev. V D. Jagodic & Š. Čok (2013) (ur.). *Med drugim in tujim jezikom: poučevanje in učenje slovenščine pri odraslih v obmejnem pasu Furlanije Julijske krajine / Fra lingua seconda e lingua straniera: insegnamento e apprendimento dello sloveno in età adulta nella fascia confinaria del Friuli Venezia Giulia*. Trst / Trieste: ATI-CZŽ JEZIKLINGUA, SLORI.
- Jagodic, D., & Čok, Š. (2013) (ur.). *Med drugim in tujim jezikom: poučevanje in učenje slovenščine pri odraslih v obmejnem pasu Furlanije Julijske krajine / Fra lingua seconda e lingua straniera: insegnamento e apprendimento dello sloveno in età adulta nella fascia confinaria del Friuli Venezia Giulia*. Trst / Trieste: ATI-CZŽ JEZIKLINGUA, SLORI.
- Javier, R. (1995). Vicissitudes of autobiographical memories in a bilingual analysis. *Psychoanalytic Psychology*, 12 (3), 429–438.
- Javier, R. (1996). In search of repressed memories in bilingual individuals. V RM. Pérez Foster, M. Moskowitz & R. Javier (ur.), *Reaching across boundaries of culture and class: Widening the scope of psychotherapy* (str. 225–241). Northvale, NJ: Jason Aronson, Inc.
- Jungrauthmayr, H. (2008). Erosion in Chadic. V J. D. Bengtson (ur.), *Hot Pursuit of Language in Prehistory: Essays in the four fields of anthropology* (str. 161–168). Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins B.V.
- Kanno, Y. (2003). *Negotiating bilingual and bicultural identities: Japanese returnees between two worlds*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Kaučič-Baša, M. (1994). Slovenska šola na Tržaškem. Sociolingvistična presoja. *Bilten slavističnega društva Trst-Gorica-Videm*, 8.
- Kaučič-Baša, M. (1997). Where do Slovenes speak Slovene and to Whom? Minority language choice in transactional setting. *International Journal of Sociology of Language*, 124, 51–73.

- Kaučič-Baša, M. (1998). *Javna raba slovenščine kot manjšinskega jezika na Tržaškem*. Doktorsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Kaučič-Baša, M. (2002). Scelta del codice linguistico e status della lingua: Il caso degli sloveni in Italia. V P. Cordin in dr. (ur.), *Lingue di confine, confini di fenomeni linguistici, Parallela 8. Atti dell'ottavo incontro italo-austriaco dei linguisti* (str. 197–216). Roma: Bulzoni.
- Košuta, E., & Toličič, I. (1989). *Raziskava o stopnji obvladanja slovenskega in italijanskega knjižnega jezika pri otrocih vpisanih v slovenskih otroških vrtcih na Tržaškem*. Trst/Trieste: SLORI.
- Koven, M. (2001). Comparing bilinguals' quoted performances of self and others in telling of the same experience in two languages. *Language and Society*, 30, 513–558.
- Koven, M. (2004). Getting 'emotional' in two languages: Bilinguals' verbal performance of affect in narratives of personal experience. *Text*, 24 (4), 471–396.
- Larsen, S.F., Schrauf, R.W., Fromholt, P., & Rubin, D.C. (2002). Inner speech and autobiographical memory: A Polish-Danish cross-cultural study. *Memory*, 10 (1), 45–54.
- Le Page, R., & Tabouret-Keller, A. (1985). *Acts of identity: Creole-based approaches to language and ethnicity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lokar, V., & Pertot, S. (2011). *Predstavitev in izsledki projekta "Za dobro počutje naših malčkov/ Presentazione e risultati del progetto Per il benessere dei nostri bambini."* V M. Kravos & V. Polojaz (ur.), *Projekt "Mozaik. Za dobro počutje naših malčkov / Progetto Mosaico. Per il benessere dei nostri bambini."* (str. 21–113) Trst / Trieste: Sklad Libero in Zora Polojaz, Večstopenjska šola pri Sv. Jakobu.
- MacIntyre, P. D., Noels, K. A., & Clément, R. (1997). Biases in self-ratings of second language proficiency: The role of language anxiety. *Language Learning*, 47, 265–287.
- Manchón, R.M. (2013). Writing. V F. Grosjean & P. Li (ur.), *The psycholinguistic of Bilingualism* (str. 100–116). Hoboken, NJ: Wiley-Blackwell.
- Manchón, R.M., Roca de Larios, J., & Murphy, L. (2009). The temporal dimension and problem-solving nature of foreign language composing. Implication for theory. V R.M. Manchón (ur.), *Writing in Foreign Language Contexts: Learning, Teaching and Research* (str. 102–129). Bristol, UK: Multilingual Matters.
- Marcos, L. (1972). Lying. A particular defence met in psychoanalytic therapy. *American Journal of Psychoanalysis*, 32, 195–202.
- Marian, V., & Kaushanskaya, M. (2004). Self-construal and emotion in bicultural bilinguals. *Journal of Memory and Language*, 51, 190–201.
- Marian, V., & Neisser, U. (2000). Language-dependent recall of autobiographical memories. *Journal of Experimental Psychology: General*, 129 (3), 361–368.
- McCroskey, J.C., & McCroskey, L. (1988). Self-report as an approach to measuring communication competence. *Communication Research Reports*, 5, 106–113.
- Mezgec, M. (2004). Jezik v večjezičnih družinah. V S. Pertot (ur.). *Otroci in starši na poti do slovenščine* (str. 85–122). Trst: SLORI.
- Movahedi, S. (1996). Metalinguistic analysis of therapeutic discourse: Flight into a second language when the analyst and the analysand are multilingual. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 44 (3), 837–862.
- Norton, B. (2010). Language and Identity. V N.H. Hornberger & S. Lee McKay (ur.), *Sociolinguistics and Language Education* (str. 349–369). Bristol, Buffalo, Toronto: Multilingual Matters.
- Pavlenko, A. (1998). Second language learning by adults: Testimonies of bilingual writers. *Issues in Applied Linguistics*, 9, 13–19.
- Pavlenko, A. (1999). New approaches to concepts in bilingual memory. *Bilingualism: Language and Cognition*, 2, 209–230.
- Pavlenko, A. (2002). Bilingualism and emotions. *Multilingua*, 21 (1), 45–78.
- Pavlenko, A. (2004a). "Stop doing that, ia komu skazala!": Language choice and emotions in parent-child communication. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 25 (2/3), 179–2003.
- Pavlenko, A. (2004b). Mothers and mother tongue: Perspectives on self-construction by mothers of Pakistani heritage. V A. Pavlenko, & A. Blackledge (ur.), *Negotiation of identities in multilingual contexts* (str. 161–191). Clevedon: Multilingual Matters.
- Pavlenko, A. (2005). *Emotions and Multilingualism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pavlenko, A. (2011). Thinking and Speaking in Two Languages: Overview of the Field. V A. Pavlenko (ur.), *Thinking and Speaking in Two Languages* (str. 237–257). Bristol, Buffalo, Toronto: Multilingual Matters.
- Pérez Foster, R.M. (1998). *The power of language in the clinical process*. Assessing and treating the bilingual person. Northvale: Jason Aronson Inc.
- Pertot, S. (1991). *Tostran meje / Al di qua del confine*. Trst / Trieste: IRRSAE F-VG.
- Pertot, S. (1994). Lingua materna e lingua seconda. Problemi e aspetti del bilinguismo. V A. K. Jelen & S. Sosič (ur.), *Italijanski jezik. Lingua italiana* (str. 23–30). Trst / Trieste: RRSAE.
- Pertot, S. (1996). *J1 proti J2: iskanje referenčnega modela / L1 versus L2: in cerca di un modello di riferimento*. Trst / Trieste: IRRSAE F-VG.
- Pertot, S. (2004). Otroci govorite slovensko? Vpliv narodnostno mešane družine na jezikovni razvoj otroka. V S. Pertot (ur.), *Otroci in starši na poti do slovenščine*. Trst, SLORI, 13–52.
- Pertot, S. (2007). Naša vizija prihodnosti prepogosto temelji na prepričanju, da je res najbolje, da ne spremenimo ničesar in ostane vse po starem: aktualna tema - raziskovalka Slovenskega raziskovalnega instituta Suzana Pertot o jezikovnem načrtovanju v Evropi in pri nas. *Primorski dnevnik* 125, 18–19.
- Pertot, S. (2009). Slovensko šolstvo v Italiji. Primerjalna študija. V L. Čok (ur.), *Izobraževanje za dvojezičnost v kontekstu integracijskih procesov* (str.191–204). Koper: Založba Annales.
- Pettirosso, M. (2004). Odnos vzgojiteljic do jezikovne vzgoje v tržaških vrtcih s slovenskim učnim jezikom. V S. Pertot (ur.) *Jezikovna vzgoja v vrtcu. Vidiki vzgojiteljic* (str. 31–52). Gorica: SLORI.
- Pujolar, J. (2008). Youth, language and identity. *Noves SL. Revista Sociolingüística*. <http://www.gencat.cat/llengua/moves>
- Romaine, S. (1989). *Bilingualism*. Oxford, UK & Cambridge USA: Blackwell.
- Santiago-Rivera, A. L., & Altarriba, J. (2002). The role of language in therapy with the Spanish-English bilingual client. *Professional Psychology: Research and Practice*, 33, 30–38.
- Saunders, G. (1982). *Bilingual Children: Guidance for the Family*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Saunders, G. (1988). *Bilingual Children: From Birth to Teens*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Schecter, S., & Bayley, R. (1997). Language socialization practices and cultural identity: Case studies of Mexican-descent families in California and Texas. *TESOL Quarterly*, 31, 513–541.
- Scheu, D. (2000). Cultural constraints in bilinguals' code switching. *International Journal of Intercultural Relations*, 24, 1, 131–150.

- Schrauf, R.W., & Rubin, D.C. (1998). Bilingual autobiographical memory in older adult immigrants: A test of cognitive explanation of reminiscence bump and the linguistic encoding memories. *Journal of Memory and Language*, 39, 437–457.
- Schrauf, R.W. (2000). Bilingual autobiographical memory: Experimental studies and clinical cases. *Culture and Psychology*, 6, 387–417.
- Schrauf, R.W., & Rubin, D.C. (2000). Internal languages of retrieval: The bilingual encoding of memories for the personal past. *Memory and Cognition*, 28, 616–123.
- Shi Min, C., & Schirmer, A. (2011). Perceiving verbal and vocal emotions in a second language. *Cognition & Emotion*, 25 (8), 1376–1392.
- Sicard, J., & de Bot, K. (2013). Multilingual dreaming. *International Journal of Multilingualism*, 10 (3), 331–354.
- Stranj, P. (1992). La comunità sommersa. Gli sloveni in Italia dalla A alla Ž. Trieste: ZTT.
- Susič, E., Vidali, Z., Janežič, A., Bogatec, N., Ozbič, M., & Štoka, R. (2011). *Raziskava o preverjanju izvajanja zaščite slovenske manjšine po 8. členu zakona št. 38/2001. Raziskovalno poročilo po nalogu Institucionalnega paritetnega odbora za probleme slovenske manjšine*. Trst: SLORI.
- Vidali, Z. (2011). Družbeno-politična in ideološko-kulturna opredelitev elementov italijanske nacije in vprašanje narodnih manjšin v Italiji. *Razprave in gradivo – Revija za narodnostna vprašanja / Treatises and Documents – Journal of Ethnic Studies*, 65, 36–59.
- Vygotsky, L. (1962). *Thought and Language / Linguaggio e pensiero* (2002). Milano: Giunti.
- Ward, J. H., Jr. (1963). Hierarchical Grouping to Optimize an Objective Function, *Journal of the American Statistical Association* 58, 236–244.
- Yip, V. (2013). Successive Language Acquisition. V F. Grosjean & P. Li (ur.), *The psycholinguistic of Bilingualism* (str. 146–167). Hoboken, NJ: Wiley-Blackwell.
- Zentella, A. (1997). *Growing up Bilingual: Puerto Rican Children in New York*. Oxford: Blackwell.

Susanna Pertot

SAMO TOSTRAN ZAMIŠLJENE MEJE?

Družbene predstave o narodnostni identiteti maturantov srednjih šol druge stopnje s slovenskim učnim jezikom v Trstu

Abstrakt: V letih 1990, 2000 in 2012 sta bila predložena maturantom srednjih šol druge stopnje s slovenskim učnim jezikom v Trstu projektivna testa lokacije družbenih skupin (*Slovenci iz Trsta, Slovenci iz Slovenije, Italijani iz Trsta, Italijani iz drugih krajev Italije*) in geografskih pojmov (*Trst, Kras, Slovenija, Italija*). Cilj je bil ugotoviti morebitne razlike v občutku nacionalne in prostorske pripadnosti po desetih oz. po več kot dvajsetih letih od prve izvedbe raziskave.

Rezultati projektivnih testov iz leta 2012 niso pokazali bistvenih sprememb pri narodnostni identifikaciji in geografski pripadnosti v primerjavi s prejšnjimi izvedbami. Avtorica razlaga oris odnosov, ki izhaja iz testnih rezultatov, kot nekakšno matriko optimalnih stopenj identifikacije, ki jo prek identitetne vzgoje nudita otrokom in kasneje mladostnikom družina in šola kot družbeni instituciji. Dalje ugotavlja, da kljub spremembam ali pa prav zaradi sprememb v smeri hibridizacije, ki nudi možnost več razvejanih identifikacij, ostaja osrednja manjšinska identitetna opcija *Slovenec iz Italije (zamejec)*, ker je še vedno bistvena za obstoj slovenske manjšine v Italiji. Prispevek se zaključuje z razmislekom o nadaljnjem raziskovanju na tem področju.

Ključne besede: Slovenci v Italiji, maturanti, narodna identiteta, geografska pripadnost, hibridnost.

Uvod

Leta 1991 je izšla publikacija *Tostran meje. Družbene predstave o narodnostni identiteti pri slovenskih predadolescentih v Trstu*. Gre za raziskavo, ki med drugim vključuje tudi oceno narodnostne identifikacije in občutka geografske pripadnosti dijakov srednjih šol druge stopnje s slovenskim učnim jezikom v Trstu, ki so maturirali v šol. l. 1989/1990. Ocena narodnostne identifikacije in občutka geografske pripadnosti je bila opravljena na podlagi rezultatov dveh projektivnih testov (gl. prilogo).

Deset let kasneje, leta 2000 in leta 2001, v času, ko je Slovenija postala samostojna država, sem raziskavo ponovila in izsledke objavila leta 2002 v publikaciji *Občutek narodnostne in geografske pripadnosti maturantov slovenskih šol v Trstu. Primerjava rezultatov projektivnih testov, izvedenih v letih 1990 in 2000*.

Raziskava, ki jo predstavljam v nadaljevanju, je ponovitev prejšnjih. Z njo ugotavljamo spremembe, ki so nastopile pri narodni identifikaciji in občutku geografske pripadnosti med maturanti srednje šole druge stopnje (v Sloveniji je to srednja šola) s slovenskim učnim jezikom v Italiji v obdobju od šol. l. 1989/1990 do šol. l. 2011/2012.

Maturanti slovenskih šol iz Gorice so bili vključeni v raziskavo v šolskih letih 1999/2000 in 2000/2001 ter 2011/2012, v šolskem letu 1989/1990 pa jih nisem testirala. Ker se v poglavju osredotočam na Trst in okolico, testnih rezultatov goriških maturantov ne upoštevam; ti so predstavljeni v prispevku Marianne Kosic v tretjem poglavju publikacije.

O identiteti Slovencev v Italiji od obdobja po 2. svetovni vojni do danes

V letih po 2. svetovni vojni se je identiteta Slovencev v Italiji v razmerju do Italijanov definirala po principu izključevanja: ali Slovenec ali Italijan. Priznana je bila samo absolutna kolektivna identiteta, drugačnost in individualnost sta bili potlačeni (Jurić Pahor, 2000). Identifikacija s slovenskim narodom znotraj SFRJ Jugoslavije je delovala kot protiutež občutkom ogroženosti zaradi maloštevilnosti manjšine.

Z identiteto Slovenca v Italiji se je po mnenju Fonde (1987a, 1987b, 1988a, 1988b), ki je obravnaval značilnosti slovenske oz. italijanske skupnosti v Trstu in dinamike med njima po Kleinovem ključu¹, prepletala *identiteta dobre žrtve*, ki jo Italijani preganjajo. V prejšnjem stoletju so se med Italijani v Trstu uveljavila negativna prepričanja o Slovencih, med katerimi

¹ M. Klein (1946) pravi, da gre človek v prvem letu življenja fiziološko skozi t. i. shizoparanoidno pozicijo, v kateri deli sebe in svet v izključno dobro in izključno slabo. Slabih delov sebe se skuša znebiti tako, da jih projicira izven sebe, dobre pa ponotranji. Ko se jaz dovolj učvrsti, otrok zmore prenesti lastne pomanjkljivosti in lahko spet ponotranji izločene dele sebe. Tu gre za t. i. depresivno fazo, v kateri se identiteta utrdi z združitvijo in integracijo obeh podob sebe. V teku življenja ljudje nihajo med dvema pozicijama in obstanejo v paranoični, ko niso sposobni ohraniti zrelejše depresivne pozicije. Razlog za to so tako šibka osebna identiteta kakor tudi intenzivne čustvene reakcije na zunanje dogodke, da jih posameznik v tistem trenutku ne vzdrži.

npr. stereotip o Slovencih kot »neizobraženih kmetih«. Podzavestno so tudi pripadniki slovenske skupnosti prevzemali negativne oznake o sebi. Te pa so krepile občutke ogroženosti zaradi dejanske majhnosti in maloštevilnosti. Zato so se Slovenci čutili stalno negotove in zapostavljene.

Manjvrednostnih občutkov so se branili s prevzemanjem izključno dobre identitete žrtve, ki jo Italijani preganjajo. Italijani pa so svoji potrebi po večvrednosti zadoščali s tem, da so sebi pripisovali vse *dobro*, vse *slabo* pa projicirali na slovensko skupnost, ki ji niso priznavali nobenega ugleda.

V 80. letih 20. stoletja so se tržaški Slovenci začeli uveljavljati med večinskim narodom kot podjetniki, gospodarstveniki in intelektualci itd. ter tako pridobili vidnost in ugled; prevzeli so torej vloge, ki vsebujejo pozitivno vrednost tudi v očeh večine, in si tudi sami začeli pripisovati nove pozitivne lastnosti, vezane predvsem na uspehe v gospodarstvu. Prevrednotenja *negativnih* značilnosti in ustvarjanja novih pozitivnih lastnosti slovenske skupnosti pa italijanska večina ni bila sposobna sprejeti v celoti. Zato se je med Slovenci v Trstu pojavila poleg inverzije negativnih konotacij in oblikovanja nove pozitivne podobe skupnosti tudi projektivna dinamika, po kateri so Slovenci iz Trsta projicirali *slabe* lastnosti, ki so jim jih pripisovali italijanski someščani, na Slovence iz Slovenije. Na tak način so se diferencirali (Pertot, 1991, str. 118) od slovenskega naroda kot politične tvorbe in oblikovali družbeno identiteto, za katero sta bili značilni izključno *pozitivna slovenskost* in projekcija *negativnih lastnosti*, ki so jim jih pripisovali Italijani, na Slovence iz Slovenije. Tako identiteto lahko imenujemo *identiteta zamejca* (Pertot, 1991, str. 119) in označuje pripadnost omejeni skupini Slovencev v Italiji. Svojim pripadnikom je nudila pozitivno družbeno identifikacijo, obenem pa zaradi oddaljenosti od drugih skupin zatočišče in zaščito.

Diferenciacija od Slovencev v Sloveniji, preko katere naj bi tržaški Slovenci preusmerili negativne konotacije italijanskih someščanov in izpostavili pozitivne značilnosti svoje skupnosti, pa ni izrinila kronološko starejše identifikacije s slovenskim narodom znotraj SFRJ Jugoslavije, ki je od obdobja po 2. svetovni vojni delovala kot protiutež občutkom ogroženosti manjšine zaradi njene maloštevilnosti (Jurić, cit.). Gre za dva nivoja elaboracije, ki si nasprotujeta le na videz. Po mnenju poststrukturalistov (več o tem v Teoretičnem okviru) postavljajo posamezniki v ospredje tiste vidike lastne družbene identitete, za katere menijo, da so (oziroma niso) primerni okoliščinam. Ena identitetna opcija je po navadi v ospredju, medtem ko druge ostajajo v zakulisju, dokler se v dialogu ne aktivirajo. To pomeni tudi, da kronološko starejše kategorije ostajajo prisotne v družbi ob kronološko novejših. Kategorije sploh niso rigidne in se med sabo ne izpodbijajo, ker so v stalni interakciji.

Prav zato je po razpadu SFRJ Jugoslavije tržaškim Slovincem zmanjkala ena izmed postavk manjšinske identitete, ki jo je zrušila družbena realnost. Z razpadom SFRJ Jugoslavije je razpadla tudi podoba manjšine kot skupnosti, spojene z zaledjem – SFRJ Jugoslavijo, ki je delovala kot protiutež občutkom ogroženosti (Pertot, 2002).

Razpad SFRJ Jugoslavije kot prelomno zgodovinsko situacijo sem obravnavala tudi v poznejših delih (Pertot, 2007). Navezovala sem se na koncept *tretjega prostora* oz.

identitetnih pogajanj, kakor ga je razvil Bhabha (1994). Tudi Jurić Pahor (2012, str. 53–54) vidi v zgodovinski situaciji, ki je nastala z razpadom SFRJ Jugoslavije, »akt prevajanja na meji kulture«; ta omogoči nastanek »tretjega prostora«, ki po Bahbahu »zahteva srečevanje z »novostjo«, ki ne sodi v kontinuum preteklosti in sedanjosti « (cit. po Jurić Pahor, prav tam, str. 53).

Že v letih pred vstopom Slovenije v Evropsko unijo se je na obmejnem območju med Italijo in Slovenijo ostro politično vzdušje, ki je zaznamovalo povojna leta, polagoma ublažilo. Izboljšanje odnosov je privedlo do manj etnocentrične in paranoidne držbe slovenske narodne skupnosti v Italiji, ki dopušča nastanek ne povsem slovenskih identitetnih opcij, ker se čuti manj ogroženo. Danes je med Slovenci v Italiji več identitetnih opcij, ki se vežejo na neko bolj ali manj opredeljeno *slovenstvo*. Gre za identitetne opcije, kot so (Pertot, 2007, 2011): *trd Slovenec*², ki se opredeljuje po principu izključevanja, češ: če si Slovenec, ne moreš biti Italijan, *Slovenec*³, ki se identificira s slovenskim narodom, *zamejec*⁴, ki se definira prek pripadnosti skupnosti Slovencev v Italiji, *Slovenec in Italijan*⁵, ki dopušča dvojno identifikacijo (primeri v opombah: Pertot, 2007, 2011).

Identitetne spremembe med Slovenci v Italiji je zaznala tudi javnost. V javnih debatah, o katerih je poročal Primorski dnevnik, dnevnik Slovencev v Italiji, so npr. razpravljavci ugotavljali, da se pripadniki skupnosti Slovencev v Italiji identificirajo tudi z Italijani in da je med njimi vse več posameznikov, ki so kot otroci mešanih zakonov slovenskega in italijanskega porekla. So pa tudi taki, ki niso slovenskega porekla, ki so se slovenščine naučili in se zato identificirajo tudi s Slovenci. Ker je *zamejec* tisti termin, s katerim pripadniki te skupnosti opisujejo sami sebe in izpostavljajo optimalno stopnjo razlike med sabo in Slovenci iz Slovenije ter Italijani (Kosic, 2012), so se razpravljavci spraševali, če so danes *zamejci slovenski Italijani* ali *italijanski Slovenci* (Žerjal, 2011, str. 5), in ugotavljali razlike med *novimi Slovenci*, ki jih označuje bolj ali manj sestavljena oz. hibridna identiteta, in *starimi Slovenci*, ki so se opredeljevali po principu izključevanja: Slovenec si ali nisi (Mermolja, 2011, str. 21; Tence, 2011, str. 19).

Danes postaja kar običajno soglašati z Andersonovo trditvijo, da so nacionalne in druge po obsegu večje skupnosti le zamišljene skupnosti, ki so prepoznavne po tem, kako se same zamišljajo in kako si jih zamišljajo drugi.

V vsakodnevem življenju, v neformalnih situacijah, Slovenci v Italiji sebe še vedno imenujejo *zamejci* (Od vstopa Slovenije v Evropsko unijo meje ni več!) in skupnosti Slovencev v Italiji pravijo *slovenska manjšina*, področju, na katerem živijo, pa *zamejstvo*.

2 »(...) Moj nono je bil tistih ... trdih Slovencev, ... zagrizen Slovec ... Ni maral Taljanov, ker ko je bil otrok, jih je slišal od fašistov. (...) Zastran mojga nonota tudi moj oče inšoma ... se je čutil trd Slovec, istočasno tudi jaz zastran mojega očeta se čutim Slovec.«

3 »Jaz sem Slovenec in pripadam slovenskemu narodu.«

4 »Italijan sigurno nisem, ma niti prav se ne istovetim popolnoma z enim Slovcem, recimo iz Slovenije, razumeš? ... Bi rekel, da sem Slovenec iz Italije, zamejc inšoma.«

5 »V meni sta prisotna dva svetova, slovenski in italijanski. Sicer prej slovenski.«

Tudi država Slovenija Slovence v Italiji še vedno prepozna kot *zamejce*, čeprav uveljavlja tudi izraz *avtohtona slovenska narodna skupnost v sosednji državi* (<http://www.uszs.gov.si/>). Država Italija pa jih obravnava kot jezikovno manjšino; to je razvidno že iz naslova t.i. zaščitnega zakona za slovensko manjšino v Italiji *Zakonska določila za zaščito slovenske jezikovne manjšine v deželi Furlaniji-Juljski krajini* (2001/38).

Teh terminov se slovenski politiki v Italiji, predstavniki civilne družbe in raziskovalci sicer izogibajo, češ da so omejevalni, in raje govorijo o narodni skupnosti in njenih pripadnikih ter o naselitvenem ozemlju. Opirajo se torej na definicijo, ki je obveljala v slovenskem svetu, da so narodne skupnosti tisti deli narodov, »ki žive zunaj meja svoje narodne države na pretežno strnjenem ozemlju« (Petrič, po: Sedmak & Sussi, 1983, str. 19).

Na individualni ravni se Slovenci v Italiji prepoznavajo v vseh navedenih terminih, saj si pravijo *zamejci* in se definirajo kot *pripadniki slovenske manjšine*, *manjšinci*, katerih *materni jezik je slovenščina*. Zgovoren primer take samoopredelitve predstavlja vprašanje, objavljeno na Državnem portalu Republike Slovenije na strani Vprašanja in odgovori *Kako lahko predstavnik slovenske manjšine v Italiji, torej slovenski zamejec, pridobi slovensko oz. dvojno državljanstvo?* Gre za nepodpisano vprašanje, kateremu sledi odgovor z dne 22. 3. 2011.

Pri opredelitvi identitete Slovencev v Italiji je po Susanni Pertot *trenutno* v ospredju predvsem uporaba slovenskega jezika. Sledi občutek pripadnosti slovenskemu narodu, italijansko državljanstvo, tj. pripadnost *de jure* italijanski državi, ki jo lahko spremlja (ali pa ne) občutek pripadnosti italijanskemu narodu.

Teoretični okvir

Geneza, individualne in družbene razsežnosti identitete, kot jih obravnavajo različne psihološke in družbene teorije, so predstavljeni v poglavju Marianne Kosic (cit.), zato bom tu izpostavila le nekaj konceptualnih problemov v zvezi s proučevanjem identitete in identitetnih odnosov med skupinami znotraj dualističnega modela večina – manjšina in posebej znotraj teorij hibridnosti. Te paradigme sem namreč uporabila pri svojih prejšnjih raziskavah in nanje se bom navezala tudi v diskusiji tokratnih rezultatov. V različnih teoretičnih usmeritvah so se odnosi med skupinami (etničnimi, nacionalnimi, rasnimi ipd.) tradicionalno obravnavali dihotomno: *večina* in *manjšina* sta komplementarna pojma. V dualističnem modelu večina – manjšina sta *večina* in *manjšina* fiksni kategoriji. Identitetni odnosi med skupinami se razlagajo znotraj logike oblasti, ki jo *večina* izvaja nad *manjšino*. Skupinska identiteta se oblikuje v dinamiki *ingroupa* z *outgroupom*. Tajfelova (1981) konceptualna shema, ki sem jo uporabila pri raziskavi iz leta 1990, spada namreč med te usmeritve. Ta model ne upošteva, da marsikdaj družbene scene ne oblikujeta samo dve skupnosti, ampak več in da neizogibno med njimi prihaja do razlik v statusu. Sprožajo se dinamike oblasti, ki pa ne delujejo le diadično. Dualistični model postavlja pripadnike manjšinske skupnosti vedno v položaj nemočnih žrtev, ki jih večina tlači (Shelton, 2000). Dejstvo pa je, da pripadniki manjšinskih skupnosti marsikdaj sploh ne interpretirajo

morebitnih diskriminacij z vidika žrtve, ampak prevzemajo drugačna ideološka stališča (Verkuyten, 2005). Teorije, osredinjene na razlike v statusu med večino in manjšino, implicitno temeljijo na ideologiji narod–nacionalna država, ki je nastala v času romantike. V globaliziranem svetu interpretativni modeli, ki se naslanjajo zgolj na to ideologijo, ne morejo razložiti naraščajoče različnosti v družbi, kjer nastajajo identitete, ki niso več jasno polarizirane (če si eno, nisi drugo), ampak so heterogene, večplastne, sestavljene in podvržene različnim tipom hibridizacije in fragmentacije.

Poststrukturalisti teoretizirajo, da je identiteta večplastna, naključna in preko diskurzivnih praks tudi predmet pogajanja med različnimi konteksti (Hall, 1991a, 1991b; Hill, 1999; Lo, 1999; Blackledge & Pavlenko, 2001; Blackledge 2004; Pavlenko, 2004; Kinginger, 2004). Različne družbe ustvarjajo določene identitetne opcije, ki so na razpolago njihovim pripadnikom. Od teh so nekatere predmet pogajanja, druge pa ne, a lahko to postanejo naknadno. Po mnenju postkolonialnega teoretika Bhabha (1994) identitetno pogajanje pri manjšinskih skupnostih vključuje ustvarjanje *in/between* oz. liminalnega kulturnega prostora, se pravi *tretjega prostora*, v katerem fiksne identitete tradicionalne družbene ureditve nimajo več premoči in se zato lahko izražajo in uveljavljajo hibridne identitete. *Tretji prostor* pomeni prevrat, emancipacijo in osvobajajoče stanje ter politično alternativo izključevanju in rasizmu, zato v *tretjem prostoru* nastajajo inovativne in kreativne hibridne identitete.

Koncept hibridnosti, kot ga tolmačijo postkolonialni teoretiki, doživlja številne kritike. Predstavljam le tiste, ki so pomembne za pričujočo raziskavo. Povzemam jih po Verkuytenu (2005, str. 153-156). Na ravni resničnosti si težko predstavljamo *tretji prostor* kot *prostor*. V postkolonialnih družbah lahko hibridizacija vsebuje prevratniško moč, zunaj tega konteksta pa se revolucionarnosti mešanih identitet ne da zagovarjati (Kaj je prevratniškega v mešani identiteti otroka iz mešanega zakona?). Na družbeni ravni *tretjega prostora* ne gre razumeti kot *prostor*, pač pa kot *fazo*, v kateri se pojavijo mešane kategorije, ki se organizirajo v obliki novih družbenih identitet; v tem procesu prvotna pluralnost postane nova singularnost. Na koncu procesa imamo torej novo identitetno opcijo, ki se ukalupi v novo družbeno kategorijo (ali pa tudi ne). Če družbeno-ekonomska potreba po tretjem položaju izgine, se *tretja* identitetna opcija razgradi na izvorne kategorije. Tako npr. otrok iz mešanih zakonov ne obravnavamo kot pripadnike dveh skupnosti, ampak ene same, največkrat manjšinske skupnosti, in jih usmerimo v to, da se tudi sami tako identificirajo.

Ko posamezniki govorijo o lastni identiteti, po navadi sploh ne uporabljajo vseh teh shem. Številne študije, izvedene po svetu, dokazujejo, da se pripadniki manjšin, kljub individualnim razlikam v obsegu in razponu, identificirajo hkrati z manjšino in z večino in morda tudi z drugimi manjšinami na svojem območju ter povsem naravno razvijejo sestavljeno etnično identiteto. Zato nekateri strokovnjaki (npr. Werbner, 1997; Young, 1995) razumejo hibridnost kot pojav, pri katerem se elementi, pomeni in oblike kombinirajo in mešajo. Dva ali več pomenov se združi in ustvari se nove oblike, deloma sestavljene iz starih, kot npr. pri pidginu in kreolizaciji jezikov, ki dobro ponazarjata ta proces.

Izsledki raziskave iz šol. I. 1989/1990 ter raziskav iz šol. I. 1999/2000 in 2000/01 (Pertot, 1992, 2002)

V šol. I. 1989/1990 sem predložila maturantom slovenskih srednjih šol v Trstu projektivna testa, s katerima sem merila narodnostno identifikacijo in geografsko pripadnost. Anketiranci so se na splošno identificirali s slovensko narodno skupnostjo v Trstu in v njej videli skupnost, ki ji pripadajo, v Trstu in okolici pa svoje bivanjsko okolje. Druge skupine in preostali geografski pojmi so bili individualno in družbeno dijakom bolj oddaljeni. Pri interpretaciji rezultatov sem obravnavala dijake ne le kot skupino adolescentov, ampak kot člane določene skupnosti. Postavila sem hipotezo, da njihove izbire odražajo tiste odnose do lastne skupnosti in do drugih, ki so prisotni znotraj referenčne skupine Slovencev v Italiji. Razdaljo med Slovenci tostran in onstran meje sem razlagala kot neke vrste *projektivno* dinamiko: tržaški Slovenci so zanikali veliko negativnih konotacij, ki so jih tržaški Italijani pripisovali Slovincem nasploh, in jih *projicirali* na Slovence iz Slovenije. Da bi poudarili pozitivne značilnosti svoje skupnosti, so si pripisovali določene *nove pozitivne* lastnosti, *slabe* pa projicirali na Slovence onkraj meje. Na ta način naj bi se tržaški Slovenci diferencirali od slovenskega naroda in obenem oblikovali družbeno identiteto, za katero je značilna izključno *pozitivna slovenskost*, ki lahko uživa ugled tudi med Italijani.

Po Tajfelovi (1981) konceptualni shemi, na katero sem se takrat nanašala, se namreč lahko izoblikujejo tri vrste razmer, ko se pripadniki manjšinske *manjvredne* skupnosti zavejo, da je obstoječe družbeno stanje nesprejemljivo. Lahko pride do: 1. prilagajanja *višji* oz. prevladujoči skupnosti, 2. inverzije *negativnih* vrednot, ki tako postanejo pozitivne, kar je tipično za etnocentrična stališča, in 3. oblikovanja nove podobe lastne skupnosti s prevrednotenjem določenih značilnosti, ki s tem pridobijo pozitivno vsebino tudi pri »večvredni« skupnosti.

Ker sem hotela ugotoviti morebitne razlike v občutju nacionalne in prostorske pripadnosti po razpadu bivše SFRJ Jugoslavije in nastanku samostojne države Slovenije, sem v šolskih letih 1999/2000 in 2000/2001 zgornjo raziskavo (Pertot, 2002) ponovila. Maturante obeh šolskih let sem testirala v koledarskem letu 2000 in jih obravnavala kot enotno populacijo. Ugotovila sem, da so se podobno kot maturanti iz leta 1990 tudi tisti iz leta 2000 na splošno istovetili s slovensko narodnostno skupnostjo v Trstu in videli v Trstu in Krasu ozemlje, ki mu pripadajo. V primerjavi s sovrstniki izpred 10 let pa so postavili dijaki leta 2000 še večjo razdaljo med sabo in pojmom *Slovenci iz Slovenije* in *Slovenija*. Pri interpretaciji rezultatov sem se osredinila na vlogo, ki jo ima ideologija pri občutku individualne in skupinske identitete, in se pri interpretaciji izsledkov oprla na nekatere psihoanalitične avtorje (predvsem Grinberg, L. & R., 1976; Fava & Codignola, 1992). Čeprav so bili Slovenci v Italiji od Slovenije oz. SFRJ Jugoslavije res formalno ločeni, so jih združevali ideali NOB in ideologija, v kateri so se prepoznavali. Ideologija je tako postala del skupinske identitete in prispevala k temu, da se je oblikoval občutek prepoznavanja enovitosti skupine. Povečanje distance do Slovencev iz Slovenije in njihove novonastale države sem si zato razlagala kot takratno težavo precejšnjega dela Slovencev iz Trsta pri identifikaciji s slovensko državo, ki se je ideološko razlikovala od bivše SFRJ Jugoslavije. Zaključila sem z ugotovitvijo, da »integracija zgodovinskih sprememb zahteva posodobljenje tistih postavk identitete, ki niso v skladu s časom« (Pertot, 2002, str. 39).

Cilj in metodologija raziskave

Cilj raziskave je preveriti narodnostno identifikacijo in občutek geografske pripadnosti slovenskih maturantov na Tržaškem, primerjati rezultate z izsledki izpred 20 oz. 10 let in popisati morebitne razlike.

Kot v prejšnjih izvedbah sem tudi tokrat v Trstu anketirala dijake, ki so v šol. l. 2011/2012 obiskovali zadnji razred slovenskih višjih srednjih šol. V raziskavi so sodelovali 104 mladi.

Teoretična osnova testov je Pečjakovo delo *Simbolizam i značenje* (1971).

Instrumentarij, ki je na razpolago v prilogi, sestavljata dva projektivna testa prostorske lokacije pojmov, ki ju spremlja vprašalna pola. Na belem listu formata A4 je sredi kvadrata s stranico 19 cm včrtan krog s premerom 4 cm. V prvem testu je znotraj kroga napisana beseda *JAZ*. Anketirani mora kamor koli na list prilepiti štiri okrogle samolepilne nalepke s premerom 3 cm, ki so pripete ob rob lista. Na nalepkah so izpisani sledeči pojmi: tržaški Slovenci, Slovenci iz Slovenije, tržaški Italijani, Italijani iz drugih krajev Italije. Z drugim testom skušam določiti občutek geografske pripadnosti. V krogu sredi lista je zapisana beseda *DOM*. Anketirani mora namestiti nalepke s pojmi: Italija, Trst, Slovenija, Kras. Oddaljenost nalepk od sredine je merilo identifikacije subjektov z zgornjimi pojmi. V prilogi (Priloga 1) sta primer izpolnjenega testa z besedo *JAZ* v sredini in primer izpolnjenega testa z besedo *DOM* v sredini.

Pečjak predvideva tudi druge načine razporejanja v skupine: 1. nad/pod abscisno osjo, 2. desno/levo od ordinatne osi, 3. v štiri kvadratne segmente, od katerih sta dva nad abscisno osjo, desno/levo od ordinatne osi, dva pa pod abscisno osjo, desno/levo od ordinatne osi. Pečjak izhaja iz predpostavke, da subjekti pojme, ki jih vpisujejo na levo, višje vrednotijo kot tiste, ki jih vnašajo na desno stran ordinatne osi. Isto velja za pojme nad abscisno osjo v nasprotju s tistimi, ki so vpisani pod njo.

Upoštevala sem vse omenjene načine obdelave, poleg teh sem obdržala tudi porazdelitev v skupine, ki sem jo uporabila pred desetimi leti. Frekvenca prostorskih lokacij pojmov na listu (tj. oddaljenost nalepk od sredine kvadrata) je razporejena tako, da se začne pri krogu sredi kvadrata in se potem širi v skupinah po koncentričnih kvadratnih pasovih. *Sredina* označuje krog sredi kvadrata, *notranji pas* zajema pojme, razporejene v prostoru, ki ga sestavlja prvih devet presledkov po 0,50 cm, *vmesni pas* pojme v prostoru med 9. in 19. polcentimetrskim presledkom; slednji sega do stranice kvadrata. *Zunanji pas* obsega zajema vse pojme, ki so zunaj kvadrata. Ta način združevanja v skupine daje prednost kvadratni obliki polja, v katero so subjekti vnašali pojme, vendar dopušča, da se lokacije v isti geometrični razdalji od sredine znajdejo v dveh različnih pasovih. Razporeditev po kolobarjih postavlja problem kvadrature kroga. Pojmi v kotih so v istem kolobarju kot lokacije zunaj polja. Shema razporejanja in primera izpolnjenih testov sta v prilogi.

Pri prvih dveh izvedbah je projektivna testa spremljala vprašalna pola, kjer so vprašani

navedli spol, kraj bivanja, narodnost staršev, materni jezik in pogovorni jezik doma. Te spremenljivke sem križala s spremenljivkami iz projektivnega testa.

Tokrat sta bila projektivna testa priložena vprašalniku, ki je v prilogi. Pri primerjavi rezultatov s tistimi iz prejšnjih izvedb sem upoštevala samo spremenljivke, ki sem jih uporabila pri obdelavi podatkov pred dvajsetimi in desetimi leti (spol, kraj bivanja, narodnost staršev, materni jezik in pogovorni jezik doma).

Statistična obdelava podatkov je predvidevala: a) merjenje razdalje pojmov oz. nalepk od sredine kroga (v prvem primeru *JAZ*, v drugem *DOM*), b) združevanje lokacij posameznih pojmov po opisanih načinih združevanja v skupine, c) analizo variance: 1. pojmov po letih za celotni vzorec za frekvence razdalj od sredine in lokacije po skupinah pod črko, 2. razdalje pojmov od sredine za spremenljivke: spol, kraj bivanja, narodnost staršev, materni jezik in pogovorni jezik doma.

V vseh treh izvedbah so označeni kot *mesto*: mestno središče, tržaški mestni rajoni in Milje. Tudi tokrat šifra *Kras* ne združuje le vasi na geografskem območju Krasa, ampak vse vasi v okolici Trsta, vključno s tistimi v dolinski občini, ki so na geografskem območju Brega. V predzadnji in zadnji izvedbi so maturanti poleg nalepke z napisom *Kras* dobili tudi nalepko z napisom *Breg*. Ker v šol. l. 1989/1990 te možnosti ni bilo, smo nalepke z napisom *Breg* združili s tistimi z napisom *Kras*. V prilogi je na ogled tudi plot za *Breg*, iz katerega je razvidno, da se te nalepke pomembno ne razlikujejo od distribucije tistih z napisom *Kras*. V nadaljevanju predstavljam frekvence in korelacije za šol. l. 2011/2012. Rezultate prejšnjih dveh izvedb navajam le v primeru, da se statistično pomembno razlikujejo od rezultatov raziskave v šol. l. 2011/2012.

Raziskana populacija

Raziskana populacija so mladi, ki so maturirali l. 2012. Tabela 1 prinaša povzetek podatkov o spolu, bivališču, narodnosti staršev, maternem jeziku in jezikovnih navadah v družini maturantov v letih 1990, 2000 in 2012.

Tabela 1: Povzetek podatkov o spolu, bivališču, narodnosti staršev, maternem jeziku in jezikovnih navadah v družini maturantov, testiranih v letih 1990, 2000 in 2012

	1990		2000		2012		Skupaj	
	Št.	%	Št.	%	Št.	%	Št.	%
SPOLE								
Moški	39	32,5	95	49,0	47	45,6	181	43,4
Ženski	81	67,5	99	51,0	56	54,4	236	56,6
Skupaj	120	100	194	100	103	100	417	100
BIVALIŠČE								
Mesto TRST	48	40,0	49	25,8	31	31,0	128	31,2
Okoliš	72	60,0	141	74,2	69	69,0	282	68,8
Skupaj	120	100	190	100	100	100	410	100
NARODNOST STARŠEV								
Slovenski zakon	95	79,2	140	71,8	52	51,0	287	68,8
Italijanski zakon	3	2,5	9	4,6	33	32,4	45	10,8
Slovensko-italijanski zakon	22	18,3	41	21,0	17	16,7	80	19,2
Drugo	-	-	5	2,6	-	-	5	1,2
Skupaj	120	100	195	100	102	100	417	100
MATERNI JEZIK								
Slovenski	99	82,5	160	82,1	69	66,3	328	78,3
Italijanski	3	2,5	19	9,7	16	16,3	39	9,3
Slovenski in italijanski	18	15,0	15	7,7	17	15,4	49	11,7
Drug	-	-	1	0,5	2	1,9	3	0,7
Skupaj	120	100	195	100	104	104	419	100
JEZIK DOMA								
Slovenski	88	73,3	132	67,7	54	52,4	274	65,6
Neslovenski	6	5,0	17	8,7	16	15,5	39	9,3
Slovenski in italijanski	26	21,7	46	23,6	33	32,0	105	25,1
Skupaj	120	100	195	100	103	100	418	100

Med dijaki, ki so sodelovali pri raziskavi, je bilo 47 fantov in 56 deklet (skupno 104, eden ni označil spola).

Od teh jih 31 živi v mestu, 69 na Krasu. 52 (51 %) jih izhaja iz slovenskih zakonov, 50 (49,1 %) pa iz mešanih ali neslovenskih zvez.

Leta 1990 in 2000 je bilo več dijakov iz slovenskih zakonov (1990 = 79,2 %, 2000 = 71,8 %). Razlike so statistično pomembne (hi-kvadrat .001).

Posledično so v posameznih izvedbah statistično pomembne tudi razlike v maternem jeziku dijakov. 69 (66,3 %) jih je izjavilo, da je njihov materni jezik slovenski (1990 = 82,5 %; 2000

= 82,1 %), 17 se jih je izreklo za dvojezičnost od rojstva. Odstotek se v letih ne spreminja, narašča pa odstotek dijakov neslovenskega maternega jezika. Teh je v zadnji izvedbi 18 (18,2 %), medtem ko so bili leta 1990 le trije (2,5 % takratne celotne populacije), leta 2000 pa jih je bilo 20 (10,2 % takratne populacije). Razlike so statistično pomembne (hi-kvadrat .001).

Od 104 vprašanih se jih 54 (2012 = 52,4 %; 2000 = 67,7 %; 1990 = 73,3 %) doma pogovarja slovensko, 16 neslovensko, tj. večinoma italijansko (2012 = 15,5 %; 2000 = 8,7 %; 1990 = 5,0 %), 16 jih uporablja samo italijanščino (2012 = 15,5 %; 2000 = 8,7 %; 1990 = 5,0 %), 33 jih uporablja tako slovenščino kot italijanščino in/ali še en jezik, ki ni slovenščina (2012 = 32,0 %; 2000 = 23,6 %; 1990 = 21,7 %). Razlike so statistično pomembne (hi-kvadrat .017).

Očitno je, da populacije niso homogene ne po številu ne po notranji strukturi. Danes več dijakov prebiva v okolici Trsta. Polovica dijakov izhaja iz slovenskih zakonov, druga polovica pa iz mešanih ali neslovenskih družin. V družinah upada raba slovenščine v korist italijanščine ali mešanih oblik sporazumevanja.

Testni rezultati

Rezultati prvega testa, v sredini katerega je pojem JAZ

Testni rezultati so predstavljeni opisno, razvidni pa so tudi iz tabel v besedilu in iz plotov od 1 do 4 v prilogi.

Iz Tabele 2 je razvidna lokacija pojmov tržaški Slovenci, tržaški Italijani, Slovenci iz Slovenije, Italijani iz drugih krajev Italije po koncentričnih pasovih.

Tabela 2: Frekvence prostorske razdelitve pojmov Slovenci iz Slovenije, tržaški Slovenci, tržaški Italijani in Italijani iz drugih krajev Italije po koncentričnih pasovih pri maturantih, testiranih leta 1990, 2000 in 2012

	Slovenci iz Slovenije			Tržaški Slovenci			Tržaški Italijani			Italijani iz drugih krajev Italije		
	1990	2000	2012	1990	2000	2012	1990	2000	2012	1990	2000	2012
ABSOLUTNE VREDNOSTI												
Sredina	3	6	7	40	71	37	2	7	6	-	2	1
Notranji pas	53	51	36	57	81	46	53	82	44	41	53	15
Srednji pas	63	122	54	22	39	17	61	95	49	77	128	78
Zunanji pas	1	14	6	1	4	4	3	9	5	1	10	9
Skupaj	120	193	103	120	195	104	119	193	104	119	193	103
RELATIVNE VREDNOSTI												
Sredina	2,5	3,1	6,8	33,3	36,4	35,6	1,7	3,6	5,8	-	1,0	1,0
Notranji pas	44,2	26,4	35,0	47,5	41,5	44,2	44,5	42,5	42,3	34,5	27,5	14,6
Srednji pas	52,5	63,2	52,4	18,3	20,0	16,3	51,3	49,2	47,1	64,7	66,3	75,7
Zunanji pas	0,8	7,3	5,8	0,9	2,1	3,8	2,5	4,7	4,8	0,8	5,2	8,7
Skupaj	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

37 dijakov je pojem *tržaški Slovenci* vneslo v sredino kroga in tako zapolnilo prostor, označen

z JAZ. 46 vprašanih je pojmu dodelilo mesto blizu sredine. 17 dijakov ga je postavilo ob rob polja, medtem ko leži za štiri anketirane zunaj polja.

Tudi pojem *tržaški Italijani* je porazdeljen precej enakomerno med srednjim pasom, ki je najbližji zunanji robovom (49), in notranjim pasom (44). Skromna je prisotnost v sredini (6) in zunaj (5) polja.

Pojem *Slovenci iz Slovenije* je tudi tokrat najpogosteje (54 primerov) postavljen v srednji, tj. notranji robovom polja najbližji pas, torej daleč od *jaza – sredine*. 36 subjektov ga postavlja v notranji pas, medtem ko se sedem maturantov popolnoma enači s Slovenci iz Slovenije. Šest dijakov je postavilo pojem zunaj robov polja.

Pojem *Italijani iz drugih krajev Italije* je najbolj pomaknjen proti zunanji robovom in s tem najbolj oddaljen od *jaza – sredine*. 78 subjektov ta pojem uvršča v srednji pas, 15 v notranjega, 9 v zunanjega, ena oseba pa ga je postavila v *jaz – sredino*.

Tabela 3 prinaša razlike v razdalji pojmov od *jaza – sredine* po letih 1990, 2000, 2012.

Tabela 3: Srednje vrednosti razdalj pojmov Slovenci iz Slovenije, tržaški Slovenci, tržaški Italijani in Italijani iz drugih krajev Italije od sredine pri maturantih, testiranih leta 1990, 2000 in 2012

	Slovenci iz Slovenije			Tržaški Slovenci			Tržaški Italijani			Italijani iz drugih krajev Italije		
	1990	2000	2012	1990	2000	2012	1990	2000	2012	1990	2000	2012
Število odgovorov	120	193	103	120	195	104	120	193	104	120	193	103
Minimum	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0
Maksimum	24	34	31	28	30	31	36	33	30	28	31	31
Srednja vrednost	12,3	15,1	13,6	6,3	6,5	6,4	12,6	12,9	12,2	14,3	15,1	17,1
Standardna deviacija	5,5	6,9	7,1	6,0	7,2	7,5	6,2	6,9	7,4	5,4	6,3	6,2

Razvidno je, da ostajajo srednje vrednosti razdalj pojmov od *jaza – sredine* nespremenjene pri pojmih *tržaški Slovenci* ($\pm 6,5$) in *tržaški Italijani* ($\pm 12,6$), nastopajo pa razlike pri uvrščanju pojmov *Slovenci iz Slovenije* in *Italijani iz drugih krajev Italije*.

Analiza variance (Tabela 4) med prostorsko porazdelitvijo leta 1990, 2000 in tisto, za katero so se odločili maturanti leta 2012, potrjuje, da razlika pri uvrščanju pojmov *tržaški Slovenci* in *tržaški Italijani* se v dveh desetletjih ni statistično pomembno spremenila. Kot je razvidno iz tabele 4, pa so spremembe pri uvrščanju pojmov *Slovenci iz Slovenije* in *Italijani iz drugih krajev Italije* statistično pomembne.

Tabela 4: Rezultati analize variance (*Signif. F*) pojmov po letih za frekvence razdalj od sredine in lokacije pojmov levo/desno od ordinatne osi, nad/pod absciso, po kvadrantih in po koncentričnih pasovih

	Slovenci iz Slovenije	Tržaški Slovenci	Tržaški Italijani	Italijani iz drugih krajev Italije
RAZDALJE OD SREDINE	0,001			0,002
LOKACIJA POJMOV:				
Levo/desno	0,003			
Zgoraj/spodaj	0,004			0,020
Kvadranti	0,000			0,025
Pasovi	0,004			0,002

Če za pojem *Slovenci iz Slovenije* (Tabela 4) primerjamo frekvence razdalj od sredine s tistimi izpred dvajsetih let, zasledimo razlike v oddaljenosti od sredine, ki se v analizi variance pokažejo kot statistično pomembne (*Signif. F* 0,001). Pomembne razlike (*Signif. F* 0,004) se posledično pojavijo tudi po kvadratnih koncentričnih pasovih (gl. Tabela 2) in glede na kraj lociranja pojma: desno/levo od ordinate (*Signif. F* 0,003), nad/pod absciso (*Signif. F* 0,004) in po kvadrantih (*Signif. F* 0,000). Če primerjamo lokacije, ugotovimo, da je bilo leta 1990 največ nalepk v zgornjem desnem (32,5 %) in zgornjem levem (31,7 %) kvadrantu, medtem ko se je leta 2000 število v zgornjem levem kvadrantu znižalo (18,7 %) v korist spodnjega na desni strani (28,6 % proti 13,3 % iz leta 1990), največja pa je gostota nalepk tudi leta 2000 v zgornjem desnem kvadrantu. V izvedbi leta 2012 se prostorske lokacije vračajo k vrednostim iz leta 1990, saj je največ nalepk prilepljenih v zgornjem levem kvadrantu (35,0 %) in v zgornjem desnem kvadrantu (32,0 %). Pojem *Slovenci iz Slovenije* je bil torej leta 2000 na splošno bolj oddaljen od *jaza – sredine* in najbolj prisoten v zgornjem desnem segmentu polja (34,1 %), temu pa je sledil spodnji desni kvadrant (28,6 %).

Leta 2012 se torej razdalja pojma *Slovenci iz Slovenije* od sredine vrača k vrednostim iz leta 1990 (1990: $M = 12,31$ $\sigma = 5,53$; 2000: $M = 15,13$ $\sigma = 6,90$; 2012: $M = 13,64$ $\sigma = 7,13$). Isto velja za kraj lociranja pojma: tako kot leta 1990 so tudi leta 2012 maturanti najpogosteje locirali pojem v levi del polja z najvišjo gostoto v zgornjem levem kvadrantu.

Če primerjamo frekvence pri uvrščanju pojma *Italijani iz drugih krajev Italije* leta 2012 s frekvencami prejšnjih izvedb (gl. Tabela 3), zasledimo v analizi variance (Tabela 4) statistično pomembne razlike v oddaljenosti od sredine (*Signif. F* 0,002), posledično se statistično pomembna razlika (*Signif. F* 0,002) pojavi tudi po kvadratnih koncentričnih pasovih. Pomembne razlike so tudi glede na kraj lociranja pojma po kvadrantih (*Signif. F* 0,025) in nad/pod ordinato (*Signif. F* 0,020), ne pa tudi desno/levo od nje. Če primerjamo tokratne rezultate analize variance frekvenc s tistimi iz leta 2000, ugotovimo, da se je takrat pokazala statistično pomembna razlika od izvedbe iz leta 1990 samo v frekvencah porazdelitve nalepk nad/pod absciso osjo (*Signif. F* 0,003). To pomeni, da je bilo leta 1990

število nalepk *Italijani iz drugih krajev Italije* višje v zgornjem delu polja (53,3 %), medtem ko je bila leta 2000 (65,9 %) in leta 2012 (56,3 %) prisotnost največja v spodnjem delu polja. Statistično pomembne razlike v oddaljenosti od *jaza – sredine* in po porazdelitvi pojmov po polju so torej nastopile kasneje, tj. v zadnjih letih.

V primerjavi s sovrstniki iz prejšnjih izvedb so maturanti leta 2012 *Italijane iz drugih krajev Italije* najbolj oddaljili od *jaza – sredine* (1990: $M = 14,32$ $\sigma = 5,47$; 2000: $M = 15,05$ $\sigma = 6,27$; 2012: $M = 17,14$ $\sigma = 6,22$). Nalepke s tem napisom, ki so bile do leta 2000 najgosteje prilepljene v zgornjem delu polja, so leta 2000 in 2012 najbolj koncentrirali v spodnjem delu.

Da bi bolje osvetlila razlike v razdaljah od *jaza – sredine* po letih za pojma *Slovenci iz Slovenije* in *Italijani iz drugih krajev Italije*, sem dijake porazdelila po skupinah najprej glede na spremenljivke: narodnost staršev, materni jezik in govorne navade doma. Tako sem dobila dve skupini: skupino A, ki jo sestavljajo dijaki slovenskih staršev slovenskega maternega jezika, ki se doma pogovarjajo slovensko, in skupino B dijakov, ki so iz mešanega zakona in/ali dvojezični od rojstva in/ali doma ne uporabljajo samo slovenščine. Naknadno sem vsako skupino razdelila še po kraju bivanja. Razporeditev maturantov po skupinah in kraju bivanja je razvidna iz tabele 5.

Tabela 5: Število maturantov po skupinah in kraju bivanja

	1990	2000	2012
Skupina A - VSI	81	122	35
Bivališče v mestu	25	16	7
Bivališče na Krasu	56	100	26
Ni podatka o bivališču		6	2
Skupina B - VSI	39	73	68
Bivališče v mestu	23	33	24
Bivališče na Krasu	16	39	42
Ni podatka o bivališču		1	2

Legenda :

Skupina A - dijaki slovenskih staršev slovenskega maternega jezika, ki se doma pogovarjajo slovensko

Skupina B - dijaki iz mešanega zakona in/ali dvojezični od rojstva, ki doma ne uporabljajo samo slovenščine

Iz analize variance frekvenc iz leta 2012 izhaja statistično pomembna razlika med skupinama samo v lociranju pojma *Slovenci iz Slovenije* (Signif. F 0,012). Dijaki slovenskih staršev slovenskega maternega jezika, ki se doma pogovarjajo slovensko, postavljajo nalepko *Slovenci iz Slovenije* bližje *jazu-sredini* ($M = 11,11$ $\sigma = 6,46$) kot dijaki, ki so iz mešanega

zakona in/ali dvojezični od rojstva in/ali doma ne uporabljajo samo slovenščine ($M = 14,79$ $\sigma = 7,10$).

Iz nadaljnje obdelave analiz variance po letih in po podskupinah od sredine za frekvence razdalj pojmov *Slovenci iz Slovenije* in *Italijani iz drugih krajev Italije* ugotovimo statistično pomembne razlike, ki so razvidne iz tabele 6.

Tabela 6: Rezultati analize variance (Signif. F) pojmov *Slovenci iz Slovenije* in *Italijani iz drugih krajev Italije* po letih in po podskupinah za frekvence razdalj od *jaza – sredine*

	Skupina A	Dijaki iz skupine A s Krasa	Dijaki iz skupine A iz mesta	Skupina B	Dijaki iz skupine B iz mesta	Dijaki iz skupine B s Krasa	Moški	Ženske
Slovenci iz Slovenije	0,001	0,001				0,005		0,004
Italijani iz drugih krajev Italije				0,001		0,017		0,000

Frekvence razdalj od *jaza – sredine* za pojem *Slovenci iz Slovenije* se med dijaki slovenskih staršev slovenskega maternega jezika, ki se doma pogovarjajo slovensko, tj. skupina A, po letih (1990: $M = 12,07$ $\sigma = 5,31$; 2000: $M = 14,83$ $\sigma = 6,62$; 2012: $M = 11,11$ $\sigma = 6,22$) pomembno razlikujejo (Signif. F 0,001). Statistično pomembne razlike po letih se ne pojavljajo med predstavniki te skupine, ki živijo v mestu, pač pa med tistimi, ki živijo na Krasu (1990: $M = 12,54$ $\sigma = 4,83$; 2000: $M = 15,68$ $\sigma = 6,34$; 2012: $M = 11,62$ $\sigma = 6,24$; Signif. F 0,001). Beležimo pa jih tudi med dijaki iz mešanega zakona in/ali dvojezičnimi od rojstva in/ali ki doma ne uporabljajo samo slovenščine in prav tako živijo na Krasu, tj. skupina B s Krasa (1990: $M = 12,54$ $\sigma = 4,83$; 2000: $M = 15,68$ $\sigma = 6,34$; 2012: $M = 11,62$ $\sigma = 6,24$; Signif. F 0,005).

Frekvence razdalj od *jaza – sredine* za pojem *Italijani iz drugih krajev Italije* se po letih pomembno razlikujejo med dijaki iz mešanega zakona in/ali dvojezičnimi od rojstva in/ali ki doma ne uporabljajo samo slovenščine in dijaki slovenskih staršev slovenskega maternega jezika, ki se doma pogovarjajo slovensko, tj. skupina B (1990: $M = 13,67$ $\sigma = 4,81$; 2000: $M = 13,82$ $\sigma = 6,33$; 2012: $M = 17,27$ $\sigma = 6,01$; Signif. F 0,001). Te razlike se pojavljajo med anketiranimi iz skupine B, ki živijo na Krasu, tj. skupina B s Krasa (1990: $M = 13,69$ $\sigma = 5,38$; 2000: $M = 14,00$ $\sigma = 7,10$; 2012: $M = 17,71$ $\sigma = 5,87$; Signif. F 0,017).

Razdalje sem obdelala tudi po spolu (gl. Tabela 1). V izvedbi iz leta 2012 ni statistično pomembnih razlik med dekleti in fanti.

Če primerjamo razdalje od *jaza – sredine* pojmov *Slovenci iz Slovenije* in *Italijani iz drugih krajev Italije* zadnjega testiranja s tistimi, ki so jih postavili maturanti v prejšnjih izvedbah, analiza variance (Tabela 6) ne kaže pomembnih razlik za fante. Pri dekletih pa beležimo

statistično pomembne razlike razdalj nalepk od sredine za oba pojma: *Slovenci iz Slovenije* (1990: $M = 12,19$ $\sigma = 5,09$; 2000: $M = 15,39$ $\sigma = 6,71$; 2012: $M = 13,45$ $\sigma = 7,42$; Signif. F 0,004) in *Italijani iz drugih krajev Italije* (1990: $M = 14,40$ $\sigma = 5,50$; 2000: $M = 13,81$ $\sigma = 7,75$; 2012: $M = 17,82$ $\sigma = 6,18$; Signif. F 0,000).

Zgornje rezultate lahko strnemo v ugotovitev, da so se za pojem *Slovenci iz Slovenije* spremembe pojavile v skupini dijakov slovenskih staršev slovenskega maternega jezika, ki se doma pogovarjajo slovensko, posebno med dekleti, ki prebivajo na Krasu, pa tudi med njihovimi sovrstnicami s Krasa, ki so iz mešanega zakona in/ali dvojezične od rojstva in/ali doma ne uporabljajo samo slovenščine. Za pojem *Italijani iz drugih krajev Italije* so se spremembe v času prav tako pojavile predvsem pri dekletih, ki živijo na Krasu. V tem primeru pa gre za dekleta iz neslovenskih ali mešanih zakonov, ki doma uporabljajo tudi italijanščino. Za razliko od maturantk prejšnjih izvedb pa se v zadnji izvedbi dekleta ne razlikujejo od fantov.

Rezultati drugega testa, v sredini katerega je pojem DOM

Porazdelitev prostorskih pojmov je predstavljena v diagramih od 5 do 9 v prilogi in v spodnji tabeli.

Tabela 7: Frekvence prostorske razdelitve pojmov *Trst*, *Kras*, *Slovenija* in *Italija* po koncentričnih pasovih pri maturantih, testiranih leta 1990, 2000 in 2012

	Trst			Kras			Slovenija			Italija		
	1990	2000	2012	1990	2000	2012	1990	2000	2012	1990	2000	2012
ABSOLUTNE VREDNOSTI												
Sredina	18	22	11	11	57	33	2	7	7	-	9	6
Notranji pas	76	119	60	75	81	43	55	56	42	56	80	45
Srednji pas	25	48	28	31	50	24	62	116	48	61	93	48
Zunanji pas	1	4	5	2	5	4	-	13	7	2	9	5
Skupaj	120	193	104	119	193	104	119	192	104	119	191	104
RELATIVNE VREDNOSTI												
Sredina	15,0	11,4	10,6	9,2	29,5	31,7	1,7	3,6	6,7	-	4,7	5,8
Notranji pas	63,3	61,6	57,7	63,0	42,0	41,3	46,2	29,2	40,4	47,1	41,9	43,3
Srednji pas	20,8	24,9	26,9	26,1	25,9	23,1	52,1	60,4	46,2	51,2	48,7	46,2
Zunanji pas	0,9	2,1	4,8	1,7	2,6	3,8	-	6,8	6,7	1,7	4,7	4,8
Skupaj	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	104

Pojem *Trst* se ujema z *domom – sredino* v 11 primerih; največja frekvenca je opazna v notranjem pasu (60 nalepk), zmanjšuje se v srednjem (28) in v zunanjem pasu (5).

Pojem *Kras* zapolnjuje *dom – sredino* v 33 primerih; tudi tu je frekvenca najvišja v notranjem

pasu (43). Vmesni pas je izbralo 24 dijakov, medtem ko so se štirje dijaki odločili za zunanji pas.

Pojem *Slovenija* je enakomerno porazdeljen med notranjim (42) in srednjim pasom (48); sedem dijakov ga postavlja v *dom – sredino*, sedem dijakov pa je nalepko prilepilo zunaj polja.

Pojem *Italija* (Tabela 6) je enakomerno porazdeljen tako v notranjem (45) kot v srednjem pasu (48). Sredina ima šest nalepk, zunanji pas pa jih ima devet.

Tabela 8 prinaša razlike v razdalji pojmov od *jaza – sredine* po letih 1990, 2000, 2012.

Tabela 8: Srednje vrednosti razdalj pojmov *Trst*, *Kras*, *Slovenija* in *Italija* od *doma – sredine* pri maturantih, testiranih leta 1990, 2000 in 2012

	Trst			Kras			Slovenija			Italija		
	1990	2000	2012	1990	2000	2012	1990	2000	2012	1990	2000	2012
Število odgovorov	120	193	104	120	193	104	120	192	104	120	192	104
Minimum	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Maksimum	33	30	32	36	30	30	23	33	30	35	33	30
Srednja vrednost	7,4	8,6	8,7	8,4	7,6	7,6	12,3	14,2	11,9	11,9	12,5	12,3
Standardna deviacija	5,5	5,8	6,7	6,3	7,4	7,9	5,4	7,1	6,9	5,3	6,9	7,3

Iz zgornje tabele je razvidno, da je v zadnjem desetletju prejšnjega stoletja prišlo do sprememb v lociranju nalepk od sredine za pojme *Trst*, *Kras* in *Italija*. Vendar analiza variance (Tabela 9) ne beleži v dvajsetih letih statistično pomembnih razlik. Statistično pomembne so razlike po letih za frekvence razdalj od *doma – sredine* samo za pojem *Slovenija*. Najbližje *domu – sredini* sta torej *Kras* in *Trst*, *Slovenija* in *Italija* sta najbolj prisotni v srednjem pasu (gl. Tabela 7) in v primerjavi s *Krasom* in *Trstom* bolj oddaljeni od *doma – sredine*.

Tabela 9: Rezultati analize variance (*Signif. F*) pojmov *Trst*, *Kras*, *Slovenija* in *Italija* po letih 1990, 2000 in 2012 za frekvence razdalj od sredine

	Trst	Kras	Slovenija	Italija
RAZDALJE OD SREDINE			0,004	

Če pri pojmu *Slovenija* primerjamo frekvence razdalj od *doma – sredine* s tistimi izpred dvajsetih let, zasledimo razlike v oddaljenosti od sredine, ki se v analizi variance (Tabela 9) pokažejo kot statistično pomembne (*Signif. F* 0,004). Pomembne razlike (*Signif. F* 0,017) se posledično pojavijo tudi po koncentričnih pasovih (gl. Tabela 7). Podobno kot

pri pojmu *Slovenci iz Slovenije* (Tabela 3) tudi pri pojmu *Slovenija* beležimo povratni trend k vrednostim iz leta 1990 (1990: $M = 12,26$ $\sigma = 5,4$; 2000: $M = 14,24$ $\sigma = 7,02$; 2012: $M = 11,94,14$ $\sigma = 6,90$). Razdalja od *doma – sredine* je v tej izvedbi sicer še manjša, saj je v primerjavi s prejšnjima izvedbama leta 2012 *Slovenija* najbližja *domu – sredini*.

Da bi bolje osvetlila te razlike, sem za pojma *Slovenci iz Slovenije* in *Italijani iz drugih krajev Italije* izvedla analizo variance za leto 2012 in po letih in po podskupinah tudi za frekvence razdalj pojma *Slovenija* od *doma – sredine*. V izvedbi leta 2012 ni razlik v lociranju ne omenjenega ne preostalih geografskih pojmov med skupino A in skupino B. Rezultati po letih so prikazani v tabeli 10.

Tabela 10: Rezultati analize variance (Signif. F) za pojem *Slovenija* po letih in po podskupinah za frekvence razdalj od *doma – sredine*

	Skupina A	Dijaki iz skupine A s Krasa	Dijaki iz skupine A iz Trsta	Skupina B	Dijaki iz skupine B iz Trsta	Dijaki iz skupine B s Krasa	Moški	Ženske
Slovenija	0,002	0,005						0,002

Kot je razvidno iz zgornje tabele, se frekvence razdalj od *doma – sredine* za pojem *Slovenija* med dijaki slovenskih staršev slovenskega maternega jezika, ki se doma pogovarjajo slovensko, tj. skupina A, po letih (1990: $M = 11,33$ $\sigma = 5,31$; 2000: $M = 13,77$ $\sigma = 6,73$; 2012: $M = 10,31$ $\sigma = 5,93$;) pomembno razlikujejo (Signif. F 0,002). Statistično pomembne razlike (Signif. F 0,005) po letih se ne pojavljajo med člani te skupine, ki živijo v mestu, pač pa med tistimi, ki živijo na Krasu (1990: $M = 12,54$ $\sigma = 4,83$; 2000: $M = 15,68$ $\sigma = 6,34$; 2012: $M = 11,62$ $\sigma = 6,24$). Spremembe niso nastopile v skupini fantov, ampak med dekletih (1990: $M = 12,26$ $\sigma = 5,25$; 2000: $M = 14,26$ $\sigma = 6,80$; 2012: $M = 11,55$ $\sigma = 7,07$). Ta pa se v postavitvah pojmov od sredine v zadnji izvedbi, leta 2012, ne razlikujejo od fantov.

Podobno kot pri razdaljah pojma *Slovenci iz Slovenije* od *jaza – sredine* so se torej tudi za pojem *Slovenija* spremembe v razdaljah od *doma – sredine* pojavile v skupini dijakov slovenskih staršev slovenskega maternega jezika, ki se doma pogovarjajo slovensko, in sicer posebno med dekletih, ki živijo na Krasu. Ta pa se leta 2012 odločajo enako kot fantje.

Od drugih načinov združevanja v skupine je statistično mejno pomembna razlika v lokaciji pojma *Trst* levo/desno od ordinatne osi. Statistično pomembne pa so razlike v lokaciji pojma *Kras* nad/pod ordinatno os in po pasovih, v postavitvi nalepk z napisom *Italija* po kvadrantih in tistih z napisom *Slovenija* levo/desno in po pasovih. Rezultati analize variance so objavljeni v tabeli 11.

Tabela 11: Rezultati analize variance (Signif. F) po letih 1990, 2000 in 2012 in po lokacijah pojmov levo/desno od ordinatne osi, nad/pod absciso, po kvadrantih in po koncentričnih pasovih

	Trst	Kras	Slovenija	Italija
LOKACIJE POJMOV:				
Levo/desno	0,041			
Zgoraj/spodaj		0,005		
Kvadranti				0,028
Pasovi		0,043	0,017	

Razlika v lokaciji pojma *Trst* levo/desno od ordinatne osi je mejno pomembna (Signif. F 0,041). *Trst* se je rahlo pomaknil z leve proti desni (1990: $M = 1,22$ $\sigma = 0,69$; 2000: $M = 1,40$ $\sigma = 0,69$; 2012: $M = 1,41$ $\sigma = 0,68$), vendar je do tega prišlo med letoma 1990 in 2000, od takrat pa ne beležimo sprememb (desno - 1990: 36 %; 2000: 51,3 %, 2012: 51,9 %).

Statistično pomembne pa so razlike v lokaciji pojma *Kras*. Iz analize variance med rezultati zadnje izvedbe in rezultatov iz let 1990 in 2000 ugotovimo, da ni razlike v srednji vrednosti razdalj od *doma – sredine* pri porazdelitvi nalepk (Tabeli 8 in 9), ki ne prekrivajo sredine (1990: $M = 8,39$ $\sigma = 6,29$; 2000: $M = 7,63$ $\sigma = 7,38$; 2012: $M = 7,63$ $\sigma = 7,96$). Na meji pomembnosti (Signif. F 0,043) so razlike v postavitvi pojmov po pasovih (1990: $M = 2,22$ $\sigma = 0,63$; 2000: $M = 2,02$ $\sigma = 0,81$; 2012: $M = 1,99$ $\sigma = 0,84$). Kot je razvidno iz tabele 9, so se te razlike pojavile med letoma 1990 in 2000, od takrat pa ostajajo v bistvu nespremenjene. Statistično pomembnejša (Signif. F 0,005) je razlika v lociranju pojma nad/pod abscisno os (1990: $M = 1,17$ $\sigma = 0,57$; 2000: $M = 0,94$ $\sigma = 0,73$; 2012: $M = 0,89$ $\sigma = 0,23$). Tudi ta se je pojavila med letoma 1990 in 2000, ko se porazdelitev nalepk v polju spremeni, od takrat pa ostaja enakomerneje porazdeljena (sredina: 1990: 9,2 %; 2000: 29,5 %; 2012: 31,7 %; zgoraj: 1990: 65,0 %; 2000: 46,6 %; 2012: 47,1 %; spodaj: 1990: 25,8 %; 2000: 23,8 %; 2012: 21,3 %).

Medtem ko se razdalje pri pojmu *Italija* od *doma – sredine* po letih ne razlikujejo, so razlike po letih in po namestitvi po kvadrantih (Tabela 11) statistično pomembne (Signif. F 0,028). V prvih dveh izvedbah je bila distribucija po kvadrantih drugačna od tiste iz leta 2012 (1990: v zgornji levi kvadrant 40 = 33,3 % in v spodnji levi kvadrant 33 = 27,5 %; 2000: v spodnji desni kvadrant 56 = 29,2% in v spodnji levi kvadrant 52 = 27,1%). Maturanti so leta 2012 postavili največ nalepk z napisom *Italija* zgoraj levo (30 = 28,8 %) in spodaj desno (28 = 26,9 %).

Iz prikazanih rezultatov torej izhaja, da so se opisane spremembe pojavile med letoma 1990 in 2000, od tedaj pa ostajajo lokacije pojmov nespremenjene.

Diskusija rezultatov

Rezultati kažejo, da kot leta 1990 in 2000 tudi leta 2012 vidijo maturanti v Krasu in Trstu svoje bivalno okolje in se najbolj prepoznavajo v slovenski narodni skupnosti v Italiji, medtem ko ostajajo druge skupine bolj oddaljene od *jaza oz. doma – sredine*. V 20 letih se testni rezultati maturantov niso bistveno spremenili, v času niha le postavljanje distance med njimi (*jazom oz. domom – sredino*) in skupinami oz. pojmi *Slovenci iz Slovenije, Slovenija, Italijani iz drugih krajev Italije*, ki je zaznavno predvsem pri dijakinjah s Krasa.

Piaget (1951) je sredi prejšnjega stoletja razlagal, da se pripadnost neki skupini in prostorska predstava kraja bivanja kot dela širše enote (npr. mesto znotraj države) razvija v času in da se v adolescenci s širjenjem obzorja postopno zmanjšujejo razdalje do drugih narodov in držav. Danes pa sta informatizacija in globalizacija potisnili ne le adolescente, ampak tudi že otroke v raznovrstnost ljudi, skupin, dobrin, idej, vrednot in obnašanj itd., ki so takoj dosegljivi.

Še pred kakšnim desetletjem se je adolescent lahko identificiral le s tem, kar ga je obdajalo, preizkušal se je v skupinah sovrstnikov in odraslih (od neformalnega druženja preko organiziranega združevanja do političnih gibanj), ki jih je imel okoli sebe. Danes globalno kroženje informacij in vsakovrstnega vizualnega materiala ponuja neštete identitetne opcije, ki nastajajo v medmrežju globalne ekonomije. Zaradi razvejanosti, mnogoterosti in različnosti mobilnih družbenih akterjev in virov so razpoložljive identitetne opcije veliko bolj fleksibilne in kompleksne od homogenih kolektivnih identitet (npr. narodnost, spol, rasa itd.), ki so zato podvržene fragmentaciji in eroziji (Hall, 1997).

Proces izgradnje družbene identitete je danes bolj zapleten, zato mladostnik ne išče več odgovora na vprašanje, *kako naj postanem odrasel član neke kulture oz. skupnosti*, pač pa hoče najti odgovor na vprašanje, *kako naj se pogajam za večkulturno identiteto* (Jensen in dr., 2011, str. 286). Pri izgradnji identitete se mladi kreativno odzivajo na nove pogoje (Bucholtz & Skapoulli, 2009). Z izbiro določenih jezikovnih kodov (več o tem v prvem poglavju v tej publikaciji) in lokalne uporabe globalnih virov, torej preko neke vrste »*glocalizacije*« (*glocalisation*)⁶ (npr. Mitchell, 2001), razvijajo identiteto, ki je hkrati globalna in lokalna (glej npr. Alim, 2008; Alim et al., 2008; Skapoulli, 2009). Lokalnost kot geografski in kulturni prostor je tako vključena v globalni semiotični in materialni milje, čeprav ostaja vezana na lastno nacionalno in kulturno identiteto. Mladi se torej premikajo »skozi mozaičen prostor, ki ga v diskurzu soustvarjajo, reproducirajo in preoblikujejo« (Bucholtz & Skapoulli, 2009, str. 3).

Sodobne študije (Bucholz & Skapoulli, prav tam) namreč enoumno dokazujejo, da v svetu fluidnosti in gibanja, razkroja fiksnih identitet narodnosti, etničnosti, kulture in jezikovnih meja ostaja občutek pripadnosti in lokalne ukoreninjenosti osrednja potreba mladih.

⁶ Po Robertsonu (1995) globalnost ni sama po sebi v nasprotju z lokalnostjo, saj na splošno velja, da je lokalnost vključena v globalnost. V tem smislu globalizacija ne poenoti razlik, pač pa vključuje lokalne dimenzije. Termin »glocalizacija« označuje pojave, ki nastanejo zaradi vpliva globalizacije na lokalne razmere in obratno.

Izgradnja mladostnikove identitete poteka predvsem diskurzivno znotraj diadične strukture (Giddens, 1984), v kateri identitetni položaji niso samo rezultat namernih individualnih izbir niti ne samo vnaprej določenih družbenopolitičnih struktur in ideologij, kajti diskurz o narodnosti in/ali etničnosti se v izgradnji in predelovanju identitete prepleta z vrsto drugih diskurzov in ni niti zgolj stvar zasebne izbire niti zgolj produkt zunanjih vplivov. Posamezniki se za definicijo lastne narodne/etnične identitete pogajajo s pripadniki lastne referenčne skupine, ki pri tem odigrajo bistveno vlogo (Verkuyten, 2005). Identiteta in občutek pripadnosti določeni skupnosti se tako oblikuje na osnovi diferenciranja med sebi enakimi in ne na osnovi opozicije do drugih, ki pripadajo drugi(m) skupnosti(m). Upoštevati je treba, da so *narodne/etnične* skupnosti narodne/etnične predvsem *odznotraj*, kajti potrjujejo se na osnovi zamišljenih skupnih značilnostih.

Družbeni psihologi (Brewer, 2001, Yezerbyt in dr., 2000) so dokazali, da je psihološki vpliv narodne/etnične referenčne skupine na narodno/etnično identiteto posameznika primaren. Ta identiteta pa je vrsta družbene identitete, torej diskurzivna, podvržena spremembam in predmet družbenega pogajanja ter se že zaradi tega ne prenaša avtomatično iz ene generacije v drugo. Dubar (2000, cit. po Gisfredi, 2006, str. 484) meni, da vsaka generacija družbeno identiteto (torej tudi narodno) predela na osnovi kategorij in položajev, ki jih podeduje od prejšnje generacije, in preko identitetnih strategij v institucijah, v katerih delujejo posamezniki ter jih tako soustvarjajo in spreminjajo.

Če se povrnemo k našim subjektom, se zastavlja vprašanje, kako naj interpretiramo podatek, da se v 20 letih testni rezultati maturantov niso bistveno spremenili. Enoumnega odgovora ni, ponuja pa se več interpretacij.

Če dijakov ne obravnavamo le kot skupino adolescentov, ampak kot člane določene skupnosti, lahko postavimo hipotezo, da njihove izbire odražajo odnose do lastne skupnosti in do drugih, ki so prisotni znotraj referenčne skupine Slovencev v Italiji. Dijaki so na papir projicirali in reproducirali razdaljo do Slovencev iz Trsta in drugih skupin ter geografske pojme, kot je ukalupljeno pri tržaških Slovencih. Ker beležimo le nihanja, a ne bistvenih sprememb, lahko sklenemo, da so te družbene kategorije fiksne in v 20 letih ni bilo manevrskega prostora za kakršnokoli identitetno pogajanje. To pa pomeni, da se skupina Slovencev v Italiji na področju skupinske identitete in v odnosu do drugih skupin ni spremenila.

Identitetne spremembe pa so v skupnosti zaznane, saj se o njih razpravlja tudi v javnosti. Skupina Slovencev v Italiji danes sprejema in ponuja v svoji sredi različne identitetne opcije (*Slovenec in Italijan, bolj Slovenec kot Italijan* itd.), razpon opcij gre od sredinskih (navajam zgolj priložnostne opise) *čistokrvnih Slovencev* do perifernih *bolj ali manj tudi Slovencev*, kar ustreza strukturi manjšinskih skupnosti po modelu koncentričnih krogov, ki ga zagovarja Brezigar (2004).

Generacije, ki so se zvrstile v povojnih letih, so predelale identiteto *Slovenca v Italiji, ločenega od matične domovine*, v hibridno (v kolikor se pri tem mešajo različni elementi) identiteto *zamejca*, ki posamezniku dopušča, da se odvisno od konteksta identificira z manjšino, lokalno večino, s Slovenijo in Italijo. To se je posameznikom dogajalo tudi v

preteklosti, a so bile take parcialne identifikacije družbeno ožigosane in obravnavane kot izdajstvo (Pertot, 2011), kot npr. tudi na Koroškem (Priestly & Comanaru, 2009; Vavti, 2011). Družbeno sprejemljivo je bilo le opredeljevanje po principu izključevanja, po katerem, če nisi samo Slovenec, nisi Slovenec (Pertot, 2007). Zato je vprašljivo, če pojem *Slovenci iz Trsta* predstavlja danes skupino z istimi značilnostmi kot pred dvajsetimi leti.

Pri obravnavi v bistvu nespremenjene podobe, ki jo izrisujejo testni rezultati, lahko rečemo, da izsledki ne odstopajo od opisa družbenih procesov, ki jih navaja strokovna literatura. Nespremenjene, kronološko starejše razdalje med razmestitvami pojmov ostajajo dolgo ukoreninjene v družbi in sobivajo ob novejših konstruktih. Vse opcije, prisotne na družbeni ravni, posamezniki ponotranjijo in so zato tudi na intrapsihični ravni prisotne prav v vseh. Ena identitetna opcija je po navadi v ospredju, medtem ko druge ostajajo v zakulisju, dokler se ne aktivirajo v dialogu. To pomeni, da omenjene kategorije nikakor niso toge in da ena ne izpodbija druge, saj so v stalni interakciji.

Podoba odnosov, ki izhaja iz testnih rezultatov, predstavlja neke vrste fiksno matriko, kakršno ponujata družina in šola kot družbeni instituciji. Manjšinska identitetna opcija Slovenec iz Italije je osrednja, ker se šteje kot sredstvo za ohranjanje manjšine. Preostale opcije so v odnosu do nje vedno na bolj ali manj enaki varni razdalji, ki prav tako zagotavlja preživetje skupnosti.

Možno je, da družina in šola kot instituciji, ki skrbita za medgeneracijski prenos identitete, ponujata v zadnjih dveh desetletjih isto matriko, ki predstavlja neke vrste izhodiščno platformo za identitetno pogajanje.

Če sprejmemo to predpostavko, nam v testih razdalje drugih pojmov od *jaza – sredine* in od *doma – sredine* kažejo, katera je družbeno sprejemljiva *optimalna stopnja razlike* (Kosic, 2012) oz. identifikacije z drugimi. Razmestitve niso zakoličene, ampak gre zgolj za nekakšne iztočnice za družbeno pogajanje znotraj *matrike – platforme*.

S tega vidika si lahko razlagamo lokacijo pojma Trst, ki se je spremenila v obdobju od 1990 do 2000, ko sem ugotovila večjo zgoščenost v smeri z leve proti desni. Po Pečjakovi (cit.) predpostavki to pomeni, da se je v tistem desetletju kot rezultat družbenega pogajanja znižala vrednost Trsta kot *doma*. Kras pa je v istem obdobju pridobil pomen ne le med Slovenci, ampak tudi med Italijani, ki so ga v tistem desetletju začeli visoko vrednotiti (Sbisà & Vascotto, 1998). Od takrat se slika v sozvočju z lokalno ekonomijo (npr. cene nepremičnin) ni spremenila. Občutek geografske pripadnosti Krasu je danes prisoten bodisi pri Slovencih bodisi pri Italijanih, ki živijo na območju Krasa ne le tostran, ampak tudi onstran bivše meje med Slovenijo in Italijo (Jagodic, 2011).

Iz izvedenih primerjav izhaja statistično pomembno nihanje v času v postavljanju distance med sabo (oz. *jazom – sredino*) in skupinami oz. pojmi *Slovenci iz Slovenije* in *Italijani iz drugih krajev Italije*. V postavljanju razdalje med *domom – sredino* in geografskimi pojmi pa se pojavlja eno samo pomembno nihanje, in sicer v razdalji med *domom – sredino* in pojmom *Slovenija*. Za pojma *Slovenci iz Slovenije* in *Slovenija* se razdalje, ki so jih postavili maturanti iz leta 2012, približujejo tistim iz leta 1990. Znatno večja distanca, ki so jo v primerjavi s sovrstniki iz leta 1990 dijaki leta 2000 postavili med sabo in *Slovenijo*, se je

zmanjšala in je danes bližja *domu – sredini* kot pred dvajsetimi leti. Poleg tega se nalepke *Slovenci iz Slovenije* z desne strani polja ponovno razvrščajo proti levi, z večjo gostoto v zgornjem levem kvadrantu, podobno kot leta 1990, kar pomeni, ne le da so dijakom Slovenci iz Slovenije in Slovenija enako blizu, kot so bili za časa SFRJ Jugoslavije, ampak da se jim pripisuje enako visoka vrednost kot takrat. Povečanje distance do Slovencev iz Slovenije in njihove novonastale države sem si leta 2000 razlagala kot takratno težavo precejšnjega dela Slovencev iz Trsta pri identifikaciji s slovensko državo, ki se ideološko razlikuje od bivše SFRJ Jugoslavije. Zgodovinska situacija, do katere je prišlo z razpadom SFRJ Jugoslavije, je omogočila nastanek *tretjega prostora* (Pertot, 2011; Jurić Pahor, 2012); ta po Bhabhi (1994, ital. prevod 2001, str. 225) zahteva srečevanje z *novostjo*, ki ne sodi v kontinuum preteklosti in sedanosti. Na osnovi tokratnih rezultatov lahko sklepamo, da je na družbeni ravni prišlo do integracije zgodovinskih sprememb in posodobitve postavk identitete, ki niso bile več v skladu s časom. Ker se zdi, da je proces zaključen, se strinjam s teoretiki, ki *tretji prostor* razlagajo kot fazo, iz katere se poraja nova identitetna opcija, kot je lahko izbira Slovencev v Italiji (*zamejcev*), da identifikacija s SFRJ Jugoslavijo ni več aktualna.

Tudi druge raziskave v svetu (Verkuyten, 2005) so izpostavile, da sta stopnja navezanosti na domovino in nacionalnega istovetenja pri izseljencih povezani z družbenopolitičnim dogajanjem v matični domovini.

V zadnjem desetletju se je statistično pomembno povečala distanca do pojma *Italijani iz drugih krajev Italije*. Ta pojav bi lahko razlagali z nizkim ugledom, ki ga Italija zaradi netransparentnega upravljanja politike doživlja v svetu in doma med številnimi državljani. Ni naključje, da se v zadnji izvedbi testov pojem pogosteje pojavlja v spodnjem levem kvadrantu kot v prejšnjih izvedbah, kar z vidika percepcije prostora pomeni, da je prišlo do devalvacije.

Iz nadaljnjih obdelav izhaja, da so nihanja v razdaljah pri pojmi *Slovenci iz Slovenije* in *Slovenija* nastopila predvsem med dijakinjami slovenskih staršev in slovenskega materne jezika, ki se doma pogovarjajo slovensko in so leta 2000 živele na Krasu. Danes se dijakinje odločajo kot njihovi sovrstniki moškega spola. Današnja večja distanca do *Italijanov iz Italije* se pojavlja prav tako pretežno med dekleti, ki živijo na Krasu, a so iz neslovenskih ali mešanih družin ali doma ne uporabljajo pretežno slovenskega jezika.

Ne more biti naključje, da je predelava identitetnih opcij v krizni situaciji družbeno poverjena dekletom.

Zaključek

Rezultati projektivnih testov v šol. l. 2011/2012 niso pokazali bistvenih sprememb pri narodnostni identifikaciji in geografski pripadnosti od testov v šolskih letih 1989/1990, 1999/2000 in 2000/2001. Oris odnosov, ki izhaja iz testnih rezultatov, je neke vrste matrika optimalnih stopenj identifikacije z drugimi, ki jo prek identitetne vzgoje otrokom in kasneje mladostnikom nudita družina in šola kot družbeni instituciji.

Kljub spremembam ali pa prav zaradi sprememb v smeri hibridizacije, ki nudi možnost več

razvejanih identifikacij, ostaja manjšinska identitetna opcija Slovenec iz Italije (*zamejec*) osrednja, ker velja še vedno za sredstvo za ohranjanje manjšine, čeprav je vprašljivo, ali pojem *Slovinci iz Trsta* predstavlja danes skupino z istimi značilnostmi kot pred dvajsetimi leti.

Nihanja testnih razmestitev v času pojmov *Slovinci iz Slovenije, Slovenija in Italijani iz drugih krajev Italije* gre pripisati družbenemu predelovanju zgodovinskega in političnega dogajanja, ki se odraža tudi na ravni družbenega identitetnega pogajanja.

Lokacije pojmov *Slovinci iz Slovenije* in *Slovenija* kažejo, da se je znotraj manjšine zaključila faza identitetnega predelovanja, ki je sledilo razpadu bivše SFRJ Jugoslavije.

Nepojasnjeno ostaja, zakaj zamejska družba predelave nalaga predvsem dekletom in zakaj jih ta prevzemajo. *Najzvestejši* nosilci lokalnih kodov in praks ostajajo morda predvsem moški, ženske pa so bolj podvržene različnim družbenim spremembam in iskanju preživitvenih strategij.

Rezultati te raziskave ne pojasnjujejo, kako potekajo identitetna pogajanja med adolescenti, ki obiskujejo šolo s slovenskim učnim jezikom v Italiji. Lahko si predstavljamo, da je v slovenski šoli v Italiji v ospredju identitetna opcija *Slovenec iz Italije* in da druge identitetne opcije, ki so prisotne v družbi, ostajajo v ozadju. Ker je aktivacija določene identitetne opcije situacijsko pogojena, je zelo verjetno, da je bila med izvajanjem testa v šoli pri maturantih šol s slovenskim učnim jezikom v Italiji v ospredju opcija *Slovenec iz Italije*, medtem ko so bile druge identitetne opcije potisnjene v ozadje. Ni znano, če, kdaj in kako se v dijakih aktivirajo preostale opcije, ki v šoli ostajajo v zakulisju.

Blackledge in Cresee (2012) sta mnenja, da ponuja sodobna šola mladim nacionalni jezik kot neke vrste dediščino. Jezikovni repertoarji in z njimi povezane identitetne opcije prejemnikov dediščine pa so zelo razvejani, fleksibilni in raznoliki. V digitalnem svetu imajo namreč mladi dostop do nešteti jezikovnih virov in identitetnih opcij, nacionalni jezik in z njim povezana identiteta igra znotraj te multiplicitete le manjšo vlogo.

Raziskava ni bila zastavljena tako, da bi lahko ugotovila, kako se dijaki šol s slovenskim jezikom v Trstu vključujejo v globalni svet, ali in kako ga »glokalizirajo« s tem, da ostajajo vezani na svojo *zamejsko* identiteto, ki jo tudi sami soustvarjajo, reproducirajo in/ali preoblikujejo. Za raziskavo, ki bi preučila omenjene vidike, bi potrebovali drugačno metodološko zasnovo, kajti metoda izpred 20 let ni več primerna, v kolikor ni v skladu s časom.

Nadaljnje raziskovanje tega področja bi moralo upoštevati, da so danes tudi *zamejci* globalno dislocirani in da se tudi v njihovem identitetnem pogajanju prepleta množica identitetnih opcij. Kako ta proces poteka, pa še ne vemo.

Bibliografija

- Alim, H. S. (2008). Intro. Straight Outta Compton, Straight aus München: Global Linguistic Flows, Identities, and the Politics of Language in a Global Hip Hop Nation. V A. Ibrahim, & A. Pennycook (ur.), *Global linguistic flows: Hip Hop Cultures, youth identities, and the politics of language* (str. 1–22). New York: Routledge.
- Anderson, B. (1991) [1983]. *Imagined communities*. London: Verso.
- Bhabha, H. (1994). *The location of culture*. London/New York: Rutledge. / I luoghi della cultura (2001). Roma: Meltemi.
- Blackledge, A. (2004). Constructions of identity in political discourse in multilingual Britain. V A. Blackledge & A. Pavlenko (ur.), *Negotiation of identities in multilingual contexts* (str. 68–92). Clevedon/Buffalo/Toronto/Sydney: Multilingual Matters.
- Blackledge A., & Pavlenko, A. (2001). Negotiation of identities in multilingual contexts. *International Journal of Bilingualism*, 5 (3), 243–259.
- Brewer, M. B. (2001). Ingroup identification and intergroup conflict: When does ingroup love becomes outgroup hate? V R. D. Ashmore, L. Jussim, & D. Wilder (ur.), *Social identity, intergroup conflict and conflict reduction* (str. 17–41). New York: Oxford University Press.
- Brezigar, S. (2004). Politike promocije manjšinskih jezikov: primer pridobivanja znanja na Tržaškem in Goriškem. *Razprave in gradivo*, 44, 106–133.
- Bucholtz, M., & Skapoulli, E. (2009). Youth language at the intersection: from migration to globalisation. V M. Bucholtz, & E. Skapoulli (ur.), *Special Issue of Pragmatics*, 19 (1), 1–16.
- Fava, E., & Codignola, F. (1992). *Psicodinamica del post-comunista*. Roma: Il Pensiero Scientifico.
- Fonda, P. (1987a). Premišljanje o narodu. *Naši razgledi*, 87 (6), 159–160.
- Fonda, P. (1987b). Psihični procesi in narodnostna identifikacija. V *Ednina, dvojina, večina*. Trst: ZTT, 68–111.
- Fonda, P. (1988a). L'allucinazione negativa ovvero il vissuto del pericolo. V *Trieste così com'è*. Trieste: Dedolibri, 97–113.
- Fonda, P. (1988b). L'immagine socio-culturale della città di Trieste in una lettura psicoanalitica. V *Presenza e contributo della cultura slovena a Trieste*. Trieste: IRRSAE FVG, 63–77.
- Giddens, A. (1984) *The constitution of society*. Cambridge: Polity Press.
- Gisfredi, P. (2006). La socializzazione. V M.A. Toscano (ur.), *Introduzione alla sociologia* (465–493). Milano: Angeli Editore.
- Grimberg, L., & Grimberg, R. (1975). *Identidad y cambio*. Buenos Aires, Editorial Nova. = Identità e cambiamento. Roma: Armando.
- Hall, S. (1991a). The local and the global: Globalization and ethnicity. V A. D. King (ur.), *Culture, globalization and the world-system: Contemporary conditions for the representation of identity* (str. 19–40). London: Macmillan.
- Hall, S. (1991b). Old and new identities, old and new ethnicities. V A. D. King (ur.), *Culture, globalization and the world-system: Contemporary conditions for the representation of identity* (str. 41–68). London: Macmillan.
- Hill, J. (1999). Styling locally, styling globally: What does it mean? *Journal of Sociolinguistics*, 3, 542–556.

Jagodic, D. (2011). *Mobilità residenziale transfrontaliera nel contesto dell'Unione europea : il caso del confine italo-sloveno*. Gorizia: Università di Trieste Polo di Gorizia: XXIII ciclo del dottorato di ricerca in Politiche transfrontaliere per la vita quotidiana = Transborder policies for daily life.

Jensen, L.A., Jensen Arnett, J., & McKenzie, J. (2011). Globalization and Cultural Identity. V S.J. Schwartz in dr. (ur.), *Handbook of Identity Theory and Research*, (285–301). Springer Science & Business Media DOI 10.1007/978-1-4419-7988-9_13

Jurić Pahor, M. (2000). *Narod, identiteta, spol*. Trst: ZTT.

Kinginger, C. (2004). Alice doesn't live here anymore: Foreign language learning and identity reconstruction. V A. Blackledge & A. Pavlenko (ur.), *Negotiation of identities in multilingual contexts* (str. 219–242). Clevedon/Buffalo/Toronto/Sydney: Multilingual Matters.

Klein, M. (1946). Some notes on schizoid mechanisms. *International Journal of Psychoanalysis* 27, 99–110. = Note su alcuni meccanismi schizoidi. M. Klein "Scritti", (1921–1958). Torino: Boringhieri, 1978.

Kosic, M. (2012). Identity Matters: Coping Strategies to Ethnic Identity Threats in Slovene Minority Adolescents in Italy (Identitetni pomeni: strategije obvladovanja groženj etnični identiteti med adolescenti slovenske manjšine v Italiji), *Treatises and Documents, Journal of Ethnic Studies* (Razprave in Gradivo, Revija za narodnostna vprašanja), 69, 66–89.

Lo, A. (1999). Code switching, speech community membership, and the construction of identity. *Journal of Sociolinguistics*, 3, 461–479.

Mermolja, A. (2011). Slovenci v Italiji leta 2021. *Primorski dnevnik* 224, 21. september, 21.

Mitchell, T. (ur.) (2001). *Global noise: Rap and hip-hop outside the USA*. Middletown, CT: Wesleyan.

Pavlenko, A. (2004). The marking of an American: Negotiation of identities at the turn of twentieth century. V A. Blackledge & A. Pavlenko (ur.), *Negotiation of identities in multilingual contexts* (str. 34–67). Clevedon/Buffalo/Toronto/Sydney: Multilingual Matters.

Pertot, S. (1991). *Tostran meje: družbene predstave o narodnostni identiteti pri slovenskih predadolescentih v Trstu/Al di qua del confine: rappresentazioni sociali dell'identità nazionale dei preadolescenti sloveni di Trieste*. Trst / Trieste: IRRSAE FVG.

Pertot, S. (2002). *Občutek narodnostne in geografske pripadnosti maturantov šol s slovenskim učnim jezikom v Trstu: primerjava rezultatov projektivnih testov, izvedenih v letih 1990 in 2000*. Gorica: SLORI.

Pertot, S. (2007). V imenu očeta: medgeneracijski prenos slovenskega jezika in identitete po moški liniji. V M. Košuta (ur.), *Živeti mejo, Zbornik Slavističnega društva Slovenije*, 18 (str. 255–266). Trst/Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije.

Pertot, S. (2011). Identitetne spremembe med Slovenci v Italiji v družinah učencev šol s slovenskim učnim jezikom v Italiji. *Razprave in gradivo – Revija za narodnostna vprašanja / Treatises and Documents – Journal of Ethnic Studies*, 66, 24–66.

Piaget, J., & Weil, A. (1951). The Development in Children of the Idea of Homeland in Relation with other Countries. *Int. Soc. Soci. Bull.*, 3, 561–578.

Priestly, T., & Comanaru, R., 2009. Identity among the Minority Slovenes of Carinthia, Austria. *Razprave in gradivo – Revija za narodnostna vprašanja / Treatises and Documents – Journal of Ethnic Studies*, 58, 7–23.

Robertson, R. (1995). Glocalization: Time-Space and Homogeneity-Heterogeneity. V M. Featherstone, S. Lash & R. Robertson (ur.), *Global Modernities* (str. 25–44). London: Sage.

Sbisà, M., & Vascotto, P. (1998). *Punti di vista su Trieste. Ricerca sulle rappresentazioni del territorio italiane e slovene*. Trieste: Quaderni del Circolo Semiologico Triestino.

Sedmak, D., & Sussi, E. (1983). *Tiha asimilacija. Psihološki vidiki nacionalnega odtujevanja*. Trst:ZTT.

Shelton, J. N. (2000). A reconceptualization of how we study issues of racial prejudice. *Personality and Social Psychology Review*, 4, 374–390.

Skapoulli, E. (2009). Transforming the label whore: teenage girl's negotiation of local and global gender ideologies in Cyprus. V M. Bucholtz & E. Skapoulli (ur.), *Special Issue of Pragmatics*, 19 (1), 85–10.

Tajfel, H. (1981). *Human Groups and Social Categories. Studies in Social Psychology*. Cambridge, Cambridge University Press. = Gruppi umani e categorie sociali. Bologna: Il Mulino, 1985.

Tence, S. (2011). »Novi« Slovenci in naša identiteta v odnosu do Rima in Ljubljane. *Primorski dnevnik* 226, 24. september, 19.

Vavti, S. (2011). Med angažmajem in odhajanjem: Identitetni tipi pri mladih Slovencih in Slovenkah na dvojezičnem avstrijskem Koroškem. *Razprave in gradivo – Revija za narodnostna vprašanja / Treatises and Documents – Journal of Ethnic Studies*, 64, 8–35.

Verkuyten, M. (2005). *The Social Psychology of Ethnic Identity*. Hove: Psychology Press & New York, NY: Routledge.

Werbner, P. (1997). Introduction: The dialectics of cultural hybridity. V P. Werbner & T. Modood (ur.), *Debating cultural hybridity: Multi-cultural identities and the politics of anti-racism* (str. 1–26). London: Zed Books.

Young, R. J. C. (1995). *Colonial desire: Hybridity in theory, culture and race*. London: Routledge.

Yzerbyt, V., Castano, E., Leyens, J.-P., & Paladino, M.-P. (2000). The primacy of the ingroup: The interplay of entativity and identification. V W. Stroebe & M. Hewstone (ur.), *European review of social psychology*, 11, str. 257–295. London: Wiley.

Žerjal, I. (2011). Naj se imamo za slovenske Italijane ali za italijanske Slovence? *Primorski dnevnik* 210, 4. september, 5.

SPLETNI VIRI

Državni portal Republike Slovenije / Vprašanja in odgovori.

<http://e-uprava.gov.si/e-uprava/dogodkiPrebivalci.euprava?faqid=44731&sid=237&zdid=528>

Urad Vlade Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu.

ZAKONI

Legge 23 febbraio 2001, n. 38 *Norme per la tutela della minoranza linguistica slovena della regione Friuli Venezia Giulia*. *Gazzetta Ufficiale*, 56, 08.03.2001 <http://www.parlamento.it/parlam/leggi/01038l.htm>

Zakon z dne, 23. februarja 2001, šte. 38 *Zakonska določila za zaščito slovenske jezikovne manjšine v deželi Furlaniji-Juljski krajini*.

<http://www.slovenskaskupnost.org/downloads/2%20-%20Zakon%2038-2001.pdf>

Marianna Kosic

JAZ IN DOM DIJAKOV SREDNJIH ŠOL DRUGE STOPNJE S SLOVENSKIM UČNIM JEZIKOM V GORICI

Abstrakt:

Dijakom srednjih šol druge stopnje s slovenskim učnim jezikom v Gorici, starim med 16. in 18. letom, sta bila v več izvedbah (2002, 2003, 2004, 2011) predložena dva projektivna testa lokacije družbenih skupin (*JAZ – Slovenci iz Gorice, Italijani iz Gorice*) in geografskih pojmov (*DOM – Gorica, Slovenija, Italija*). V pričujočem prispevku so podatki zbrani tako, da omogočajo primerjavo rezultatov pred vstopom Slovenije v Evropsko unijo (N=60) in po njem (N=92). Rezultati kažejo, da je v vseh izvedbah med mladimi prevladovala lokalna identiteta, ki ji je sledila nacionalna teritorialna identiteta in nazadnje identifikacija z državo Slovenijo. Dijaki so se pretežno prepoznavali v slovenski narodni skupnosti v Italiji, čeprav so jim bili blizu tudi *Italijani iz Gorice*. To kaže na integrirano (večplastno) identiteto, v kateri se izraža kombinacija močne etnične identitete in nacionalne identitete. Raziskovalka opozarja, da je pojav kompleksnejših etničnih identitet v večjezičnih okoljih zelo pogost. Dotlej je bil bolj opazen pri pripadnikih manjšine, dandanes pa ga lahko opažamo tudi pri pripadnikih večinske (italijanske) skupnosti. Prispevek zaključujejo razmišljanja o nadaljnjih možnih raziskavah aktivacije in koristi identitetnih komponent *konstruktivnih marginalcev* v luči teorij socialne identitete, realističnega konflikta in teorije stika.

Ključne besede: Slovenci v Italiji, dijaki, narodna identiteta, geografska pripadnost, sestavljene identitete.

Uvod

V tem poglavju obravnavam etnično in teritorialno identifikacijo mladih na italijansko-slovenskem obmejnem prostoru in se sprašujem, kako se spremembe prostora in konteksta v času odražajo na narodnostni pripadnosti mladih prek projektivnih testov *JAZ* in *DOM*, opisanih v drugem poglavju te publikacije. Geografsko se uporabljeni izbrani podatki omejujejo na goriško pokrajino in na šolsko populacijo v starosti od 16 do 18 let, čeprav so raziskave, iz katerih so podatki črpani, zajemale širši razpon prebivalstva.

Uvodni del prinaša teoretična izhodišča za razumevanje razlikovanja in potrebe po pripadnosti kot pogojev identitete. Sledijo razlage vloge (etnične) identitete. Še posebej je izpostavljen in opisan jezik kot jedro etnične organizacije, posebna pozornost pa je namenjena obravnavi sestavljenih ali kompleksnih identitet.

Gorica je pravi *naravni laboratorij* za preučevanje identitetnih in medskupinskih dinamik. Od nekdaj je bila jezikovno, etnično in kulturno raznolika, čeprav v teku zgodovinskih dogodkov večkrat razdeljeno mesto. Od leta 2004, ko je Slovenija vstopila v Evropsko unijo, je sredi Gorice med Italijo in Slovenijo skupni trg; tu je na kraju, kjer so nekoč zid, mreža in obmejni kamen ločevali prostor med dvema mestoma, mozaik, ki obe polovici trga na slovenski in italijanski strani povezuje v enoten trg. En trg, a dve imeni zanj: Trg Evrope na slovenski strani, Piazzale Transalpina na italijanski strani. Mediji obeh držav so leta 2004 veliko pozornosti in navdušenja namenjali padcu meje, pregrade, ki je ločevala, in poudarjali simbolični in konkretni pomen izginjajoče ločitve za skupni slovenski prostor, z upanjem na boljšo prihodnost in življenje v enem, večkulturnem mestu (Širok, 2009, str. 57).

Avtorici monografije sta se že v prejšnjih raziskavah spraševali, »če in kako bo vstop Slovenije v Evropsko unijo vplival na identiteto Slovencev v Italiji in na njihovo identifikacijo s Slovenci v Sloveniji, ko državna meja ne bo več obstajala« (gl. Pertot, 2002: 40; Kosic, 2003; Kosic & Caudek, 2005; Kosic, 2010, objavljeno kot Kosic, 2013), vprašanje pa ostaja še vedno aktualno in je tudi tokrat vodilna nit prispevka.

Teoretske osnove

Identiteta je odgovor na vprašanje »Kdo sem/smo jaz/mi?«, subjektivna konstrukcija sebe kot odraz dožemanja samega sebe v odnosu do drugih in do okolja ter časa, v katerem živimo. Predstavlja okvir za samoprepoznavanje, diferenciacijo in iskanje ravnotežja med sebstvom (*self*) in drugim (*other*).

Tradicionalna definicija identitete se navezuje na dva osnovna pomena oziroma na koncept istosti (iz latinskega korena besede *identitas*, *idem*, ki pomeni »isti«) in koncept posebnosti/razločevalnosti, ki skupaj predpostavljata konsistentnost v času oziroma časovno kontinuiteto identitete. Občutek istosti in občutek razločevalnosti vse življenje skušamo uravnovešati (Ule, 2000; Kumelj, 2002).

Pojem identitete se nanaša na istovetnost, enotnost s samim seboj. Je izraz individualnosti in prepoznavnosti posameznika (jaz občutek) ali skupne pripadnosti (mi občutek), če gre za skupno samozavedanje sorodnih značilnosti širše skupine ljudi.

Erikson (1950, 1976) trdi, da je identiteta doživljanje lastne enakosti in identičnosti v času

in s tem povezano zaznavo, da tudi drugi priznavajo to enakost in kontinuiteto.

Osebna identiteta je bistvo vsakega posameznika, vse, kar določa osebo kot unikatno, enkratno in neponovljivo. Izoblikuje se že od rojstva, prek genetskega zapisa, prek vzgoje staršev, identifikacije z vzorci, pritiskov drugih, sekundarne socializacije. Je simbolična struktura s časovno dimenzijo, ki posamezniku zagotavlja občutek kontinuitete in konsistentnosti (Kumelj, 2002).

Ljudje smo družbena bitja. Posameznik je vpleten v mrežo medosebnih in družbenih odnosov, zato nenehno srečuje druge identitete in se z njimi primerja, ne le kot posameznik, ampak tudi kot pripadnik določenih skupin ali kategorij. *Skupinska identiteta* sloni na teh procesih oblikovanja in vzdrževanja občutkov pripadnosti določeni skupini (Gardner, Pickett & Brewer, 2000; Gartner, Pickett, Jefferis & Knowles, 2005) ter omogoča prepoznavnost določene skupine in razlikovanje od drugih skupin. »Je izraz interakcije med subjektivnim občutkom identitete, privrženostjo skupini in pripravljenostjo te skupine, da individualno identiteto prepozna in sprejme, pri čemer ji pripiše tudi določen status« (Lukšič-Hacin, 1995, str. 94).

Vsak posameznik pripada več družbenim skupinam in ima tudi več kolektivnih identitet (etnično, religiozno, družinsko, službeno, nacionalno ipd.), ki so lahko neodvisne druga od druge, se delno prekrivajo ali dopolnjujejo in si celo nasprotujejo. Zato jih moramo stalno usklajevati (Kovačev, 1996, str. 49).

Etnično identiteto definiramo kot kolektivno identiteto, kot izraz odnosa, ki ga je posameznik vzpostavil do določene skupnosti, ki »se zaveda svojega obstoja predvsem v bivalnem oziroma teritorialnem smislu, v biološko-genetičnem smislu (resnično ali namišljeno skupno poreklo) ter v jezikovno-kulturnem smislu« (Šabec, 2006, str. 152). Etnija je oznaka za skupino ljudi, ki jih povezuje »skupno lastno ime, skupni jezik, mit skupnih prednikov, skupni zgodovinski spomini, ki si jih medsebojno delijo, eden ali več razlikovalnih elementov skupne kulture, povezava s specifično domovino in čut solidarnosti« (Smith, 1991, str. 20–21).

Vsak posameznik izraža svojo pripadnost neki skupini z življenjskim stilom, z upoštevanjem navad, običajev, vrednot, z uporabo jezika, s poznavanjem in spoštovanjem kolektivnega spomina skupnosti in njenih norm.

Jenkins (2008) pravi, da je etnična identiteta pogosto ena glavnih kolektivnih identifikacij v doživljanju posameznikov in da je že zgodaj prisotna. Posamezniki se pogosto naučijo okvirov za razporejanje sebe in drugih glede na etničnost v času otroštva, do približno desetega leta starosti, čeprav se vrhunec doživljanja etnične in nacionalne identitete pojavi med šestnajstim in osemnajstim letom (Branch, Tayal & Triplett, 2000; Roberts in dr., 1999).

Socialna identiteta je adaptivna: posamezniku omogoča poenostavitev kompleksnosti, raznolikosti in nepredvidljivosti sveta (Allport, 1954; Jenkins, 2008).

Teorija optimalnega razlikovanja (Brewer, 1991, 2003) predpostavlja dve nasprotujoči si človeški potrebi, in sicer potrebo po razlikovanju od drugih in potrebo po vključenosti v večje skupine.

Kategorizacija sveta in identifikacija sta v tej dialektični zaznavi drugih vezani hkrati na potrebo po pripadnosti oz. iskanju povezanosti, podobnosti in enakosti po eni strani in

na potrebo po neodvisnosti, samoizpolnitvi, ločenosti in razlikovanju od drugih po drugi strani (Bouwkamp, 1995).

Ker smo ljudje družbena bitja, je za nas pomembno tudi prepoznavanje drugih, identifikacija, ki nam jo pripisujejo, prepoznavajo ali celo vsiljujejo drugi (Južnič, 1993, str.12). V določenih obdobjih (npr. v adolescenci) je lahko ta še pomembnejša od avtoidentifikacije, s katero lahko pride v konflikt in povzroča stresne situacije.

Kot pravi Ule (2000, str. 2), »je postalo izoblikovanje ali bolje rečeno *konstrukcija* sebe pomemben projekt vsakega posameznika, hkrati pa tudi prva stvar, ki jo opazimo in naredimo pri soljudeh. [...] Identiteta ni nekaj, kar bi posameznik enkrat osvojil na določeni razvojni stopnji, temveč se nenehoma dogaja, je nekaj aktivnega, ni preprosto tukaj, vedno mora biti ustvarjena, zasnovana«.

Teorija socialne identitete (Tajfel & Turner, 1986; Hogg, 2003) izhaja iz predpostavke, da imajo v družbi socialne kategorije, ki se nanašajo na delitev ljudi na podlagi nacionalnosti, rase, razreda, poklica, religije in drugih značilnosti, različno moč, prestiž in status. Trdi, da se socialna identiteta gradi na osnovi primerjav med različnimi socialnimi kategorijami in na način, da omogoča pozitivno samopodobo in samospoštovanje, h katerima stremimo. Značilno za vsako kategorizacijo je razločevanje med lastno skupino (*ingroup*) in tujo skupino (*outgroup*). Lastna skupina daje posamezniku občutek varnosti (Aydingun, 2002; Baumeister & Bushman, 2008), vključenosti in pripadnosti (Burger in dr., 2004). S socialno primerjavo med skupinami člani skupin socialno ovrednotijo lastno skupino in druge skupine (Haslam, 2004). S primerjavo pride do dodatnih pozitivnih ali negativnih sestavin socialne identitete.

Teorija realističnega konflikta, ki jo je razvil Sherif (po: Hogg, 2006), predvideva, da je gonilo vedenja posameznikov in skupin doseganje ali ohranjanje ugodnosti, resursov, prestiža v odnosu do drugih ljudi oz. skupin. V primeru, da imata dve skupini enak cilj in da lahko cilj (ugodnosti) doseže le ena skupina v škodo druge, bodo medskupinski odnosi med njima tekmovalni, sodelovalni pa v primeru, da je to potrebno za doseganje cilja. Skupina se lahko čuti ogroženo že zaradi gole prisotnosti ali obstoja druge skupine, npr. če je v nevarnosti njen prestiž ali posebnost. Takšna grožnja lahko privede do različnih dejanj, ki so usmerjena v zaščito statusa skupine in integriteto njenih mej. Ena izmed možnih strategij je na primer ojačanje ali izboljšanje statusa lastne skupine (Ellemers, po: Hogg, 2006).

(Samo)oblikovanje identitete

Družbena bitja postajamo s socializacijo, ko svoje vedenjske vzorce, vrednote in stališča postopoma prilagajamo socialnemu okolju, temu, kar je v določeni skupini in širši družbi, v kateri živimo, zaželeno. Na ta proces vplivajo številni akterji: družina, prijatelji, sošolci, učitelji in *pomembni drugi*. Odnos s temi ljudmi pomembno vpliva na izoblikovanje odnosa do sebe in do drugih: postane vzorec odnosa z drugimi v teku življenja (Kompere in dr., 2001, str. 316–317).

Erikson (1950), ki je postavil temelje razvojne psihologije, je opredelil izoblikovanje koherentnega občutka identitete kot glavno nalogo adolescence. Menil je, da so za vsako

stopnjo psihosocialnega razvoja značilni samopodoba in konflikti, ki jih mora posameznik rešiti.

Njegovo delo je nadaljeval Marcia (1966). Govoril je o štirih tipih identitetnega statusa, in sicer o *zmedeni identiteti*, *prevzeti identiteti*, *identitetnem moratoriju* in *dovršeni identiteti*. Vsak status opisujeta dve razsežnosti: stopnja odločenosti ali zavezanosti (*commitment*), ki pomeni izoblikovanje identitetnih občutij, in stopnja eksploracije ali raziskovanja (*exploration*) ali eksperimentiranja z identitetnimi vsebinami. Med raziskovanjem je posameznik v krizi. Doživlja trenutke, ko so njegove vrednote, vloge in izbire postavljene v dvom in podvržene evalvaciji, potem pa lahko nastopi ponovna zavezanost določeni vlogi ali izbiri.

Za tip *zmedene identitete* (*diffusion of identity*) je značilna nizka stopnja odločenosti in eksploracije. Posameznik še ni odločen glede svoje prihodnje identitete in ni videti, da bi se to kmalu zgodilo. Adolescent nima še občutka izbire.

Drugi identitetni status *prevzete identitete* (*foreclosure*) označujeta visoka stopnja odločenosti in nizka stopnja eksploracije. Posameznik izoblikuje identiteto na pobudo drugih, ki zanj prevzemajo odločitve. Posameznik še ne izbira med različnimi možnostmi in zato ni v krizi. Je pa pripravljen sprejeti določene vloge, vrednote in cilje za prihodnost, ki mu jih nalagajo drugi, in se prilagoditi tem pričakovanjem.

V tretjem statusu, *identitetnem moratoriju* (*identity moratorium*), prevladujeta nizka stopnja odločenosti in visoka stopnja eksploracije. Posameznik je v krizi in aktivno išče svojo identiteto znotraj niza alternativ, a se ni še odločil za nobeno opcijo in se ji zavezal.

V četrtem statusu, *dovršeni identiteti* (*achieved identity*), se pojavita visoka stopnja odločenosti in visoka raven eksploracije. Posameznik uspešno razreši krizo. Med kombiniranjem alternativ pride z lastnim odločanjem do jasne samopodobe in je trdno odločen glede svojih vlog, ciljev in nazora.

Identitetni statusi niso razvojne stopnje, ki bi si sledile druga za drugo v sekvenci. Raziskovanje in odločenost sta vezani na vrsto osebnostnih in družbenih značilnosti, vsekakor pa velja, da daje dobro oblikovana identiteta občutek moči in jasnosti glede lastnih prednosti in šibkosti, ki nam primanjkuje, če naša identiteta ni jasno oblikovana.

Model identitetnih statusov so potrdile mnoge raziskave (glej Kroger & Marcia, 2011), veliko pa je tudi raziskovalcev, ki modelu očita posvečanje prevelike pozornosti razvrščanju v statuse namesto procesu identitetnega razvoja, kar je v ospredju pri drugih modelih (npr. Crocetti, Rubini & Meeus, 2008; Meeus, van de Schoot, Keijsers, Schwarty & Branje, 2010; Crocetti, Fermani, Pojaghi & Meeus, 2011; Meeus, 2011; Dimitrova in dr., v tisku).

Samooblikovanje identitete ni enostaven proces. Živimo v svetu, kjer so meje vedno bolj ohlapne in zabrisane. To nam omogoča več možnosti izbire, svobode in razširitev obzorij, a obenem lahko vnaša nestabilnost, negotovost in netrajnost (Hearn, 2006), kar se posledično (lahko) odraža na zmanjšanem dobrem počutju in medskupinski harmoniji.

Identiteta ni dosežena enkrat za vselej, zato je stalno pod vplivom pritiskov zunanjega sveta, predstav, ocen in vrednotenj drugih ter samovrednotenj, ki so lahko zrcalo trenutnih družbenih diskurzov in zgodovinsko-političnega konteksta.

V sodobni dinamični postmoderna družbi so vloge (družinske, poklicne, generacijske itd.) veliko bolj nestalne in spremenljive kot nekoč. Z naraščajočo mobilnostjo in prepustnostjo meja v globaliziranem svetu hitrega tehnološkega in informacijskega napredka se čedalje bolj uveljavlja zavest, da je identiteta nefiksna dinamična kreacija, ki lahko prehaja v različne položaje kot rezultat stalnih fluidnih procesov identifikacije, da ni nikoli dokončna izbira, temveč vseživljenjski projekt (Giddens, 1991, str. 114); tega posameznik s svojimi odločitvami (o jeziku, izobrazbi, poklicu, kraju prebivanja, poroki ipd.) nenehno ustvarja in preoblikuje (Luthar, 1998, str. 121).

Ule (2008) pravi, da ima človek lahko na izbiro več socialnih identitet, ki jih aktivira po potrebi in prevzema v različnih socialnih situacijah. Skupinske identifikacije določajo tudi status posameznika, ki je bil v preteklosti, v tradicionalnih družbah, podedovan in določen že ob rojstvu. V sodobni družbi se nasprotno pojavlja možnost izbire in prostovoljne skupinske identifikacije (Lukšič Hacin, 1995). Medtem ko so bile nekoč določene socialne strukture pojmovane kot dane in nedotakljive, je danes zavestno opredeljevanje o le-teh bolj upravičeno (Back & Giddens, po: Hear, 2006).

Prišlo je do nestanovitne, »premikajoče se identitete« (Južnič, 1993, str. 132), ki se spreminja in prilagaja glede na dano situacijo. »Lahko celo rečemo, da v določenih situacijah prihaja do identitetnega preklopa, ki je bolj ali manj povezan z jezikovnim kodnim preklpom, in do preklopa med lojalnostmi.« (Lukšič Hacin, 1995, str. 95–96)

V takem razumevanju je identiteta zgodba, naracija, ki stalno dovoljuje preoblikovanja in spreminjanja, pušča prostor za variacije, je odprto delo v nastajanju (Whitebrook, 2001, str. 38). Odprtost in fleksibilnost sta vedno bolj značilnosti/zahtevi današnjega časa. Čeprav imajo lahko nekateri posamezniki ali skupine širšo paletu izbire kot drugi, so mnogotere identitetne opcije vedno vsakemu na razpolago.

Etnična identiteta in medskupinski odnosi: primer Slovencev v Italiji

V pričujoči raziskavi nas zanima, kako se družbeno-politične spremembe v zadnjih desetletjih (vstop Slovenije v Evropsko unijo) odražajo na izražanju narodnostne pripadnosti/etnične identifikacije in distance do lastne in drugih referenčnih skupin prek projektivnih testov višješolcev, ki obiskujejo srednje šole druge stopnje s slovenskim učnim jezikom v Gorici.

Socialni psihologi so postavili veliko nasprotujočih si hipotez glede vpliva etnične identitete na medskupinske odnose: razvojni modeli in raziskovalci, ki se opirajo na teorije o večkulturnosti (npr. Phinney, 1989; Taylor, 1992; Verkuyten, 2005), pričakujejo, da spremlja razvoj pozitivnega in gotovega, jasno oblikovanega občutka lastne pripadnosti pozitivna naravnost do drugih skupin/*outgroupov* in raznolikosti nasploh, klasična teorija socialne identitete (npr. Tajfel, 1981; Turner, 1981; Brown, 2000) pa predpostavlja, da se z nastankom občutka mi skupine pojavi tudi težnja po favoriziranju lastne skupine in nižja stopnja sprejemanja drugih skupin oziroma bolj negativna naravnost do njih.

Po drugi svetovni vojni je slovenski jezik v zamejstvu dal prostor italijanščini in ob procesu jezikovnega preklapljanja (*language shift*) je bila opažena tudi postopna zamenjava identitete/identitetni shift (Kaučič-Baša, 1997). Avtohtona slovenska manjšina in italijanska

večina sta bili takrat bolj v konfliktu in medsebojni obrambni drži kot v harmoničnem stiku; drža se je ohranila še dalj časa, v kolikor so kolektivni spomini na travmatično preteklost (fašizem in raznarodovalna politika, koncentracijska taborišča, fojbe ...) ostali živi v zavesti, družbenem diskurzu in obnašanjih. Zatiranje slovenščine v času fašizma in povojnih letih, skromne priložnosti za javno rabo jezika in kompleks manjvrednosti njegovih govorcev so bili nekateri izmed dejavnikov, ki so pripomogli k postopnemu opuščanju slovenščine (Jagodic, 2011, po: Jagodic & Čok, 2013, str. 7).

Sledilo je obdobje, ko je slovenska manjšina začela pridobivati določene pravice (npr. Londonski sporazum iz leta 1954).

Z osamosvojitvijo Slovenije od Jugoslavije in kasnejšim vstopom v Evropsko unijo in schengenski prostor obravnavamo že novo generacijo mladih in nove razmere, ki se lahko reflektirajo v identitetni drži posameznikov in skupin. Jugoslavija, ki je današnji adolescenti niso več osebno izkusili (razen v družbeno posredovanih predstavah, zgodovinskih informacijah in kolektivnem spominu), je bila običajno izenačena s komunizmom in socializmom ter je imela negativne prizvoke revščine, nerazvitosti in nazadnjaštva, Evropa pa je bila sinonim za razviti svet, svobodo in demokracijo (Velikonja, 2002). Zaradi teh prevladujočih družbenih predstav so se pripadniki slovenske manjšine v Italiji skušali ogibati grožnji, da bi jih drugi (pripadniki italijanske večine) prepoznali kot/jim vsilili identiteto Jugoslovana ali *Slava*. Na podoben način se niso želeli identificirati z Italijani. Iskali so optimalno stopnjo razločevanja med sabo in večinskima narodom/jezikovnima skupinama in si prizadevali za izgradnjo *zamejske* identitete, ki bi jim omogočila idealno distanco od obeh identitet in vključevanje v določene aspekte obeh, in sicer z uvedbo tretje možnosti; tako pa so pogosto defenzivno dokazovali, da so prav od tam, kjer so živeli – zamišljena skupina s svojimi posebnostmi, podobnostmi in različnostmi v primerjavi s preostalima dvema skupinama (Kosic, 2011, str. 160). Ti sta bili posledično pojmovani kot *ingroup* ali kot *outgroup* v različnih stopnjah, odvisno od posameznikove izbire v določenem kontekstu.

Se fizična odprava meje v Gorici na kak način zrcali tudi v zmanjšanju ločevanja med pripadniki manjšine v novem skupnem slovenskem prostoru z ozirom do matičnega naroda in večinske skupine?

Kosic in Caudek (2005) sta s terensko raziskavo na italijansko-slovenskem obmejnem območju, ki je v šolskem letu 2002/2003 zajela višješolsko populacijo iz Gorice in Nove Gorice, ugotovila, da je stopnja etnične identifikacije z lastno referenčno skupino med pripadniki slovenske manjšine (N=110) in italijanske večinske populacije (N=134) v Italiji (Gorici) ter slovenske večinske populacije (N=168) v Sloveniji (Novi Gorici) enako visoka. Obravnavani adolescenti (manjšinske in večinskih populacij) se torej niso razlikovali v jakosti identitetnega procesa z lastno referenčno skupino, statistično pomembne razlike med skupinami pa so se pojavile pri obravnavi socialne distance in naravnosti do drugih obravnavanih skupin. Pri pripadnikih slovenske manjšine v Italiji je bila etnična identiteta vezana na bolj pozitivno vrednotenje preostalih skupin, večjo stopnjo sprejemanja stikov z drugimi skupinami, večjo percepcijo podobnosti z njimi (še posebej z Italijani) in bolj pozitivne čustvene reakcije do odprtja meje ob vstopu Slovenije v Evropsko unijo (Kosic & Caudek, 2005). Pripadniki manjšine skušajo z ovrednotenjem »enakosti v raznolikosti« v

družbi zagotoviti tudi sebi enako obravnavo in priznavanje, večinske skupnosti pa navadno take potrebe nimajo.

Obe večinski populaciji (slovenska v Sloveniji in italijanska v Italiji) sta pokazali drugačno obnašanje kot manjšinska populacija: večja etnična identifikacija je bila pri njih vezana na negativne čustvene reakcije ob odprtju meje, manjšo stopnjo pripravljenosti sprejemanja stikov, prijateljstva in odnosov z drugimi skupinami, nižjo stopnjo percepcije podobnosti med skupinami in njihovimi pripadniki. Za italijansko in slovensko večinsko populacijo sva domnevala (Kosic & Caudek, 2005), da gre pri izkazovanju bolj negativnih odgovorov in negativnih reakcijah ob odprtju meje ob večji stopnji etnične identifikacije z lastno referenčno skupino za izraz strahu pred novostmi in potencialno izgubo dotedanega pozitivnega stanja, grožnjami ekonomskemu stanju ali samopodobi.

Treba je poudariti, da sta bili drugi dve obravnavani skupini pripadnikom slovenske manjšine v določenih vidikih podobni, v drugih od njih različni; možna je bila tako delna identifikacija kot tudi diferenciacija z obema skupinama (optimalna stopnja razlikovanja, Kosic, 2012), zato so s pozitivno naravnostjo do obeh kazali na dobro integrirano identiteto, ki je tudi posledica večjega stika z obema drugima skupinama in poznavanja obeh jezikov, tako italijanskega kot slovenskega.

Podobno so druge raziskave (Carli, Sussi & Kaučič-Baša, 2002) s kvalitativnimi intervjuji z odraslimi Goričani pokazale, da kljub gotovi identifikaciji z lastno slovensko govorečo skupino posamezniki ne želijo pretirano poudariti razlik z večinsko italijansko govorečo skupino, pri kateri želijo biti prepoznani in sprejeti.

Glede samodefinicije in opredeljevanja pripadnosti je vsekakor iz naših prejšnjih raziskav (Kosic, 2010; Kosic, 2013) razvidno, da je način postavljanja vprašanj zelo pomemben. Anketirani pripadniki slovenske manjšine (N=133) se ob odprtem vprašanju, ki zahteva le en odgovor, v glavnem opredeljujejo kot Slovenci (40 %), zamejci (20 %) ali pripadniki slovenske manjšine v Italiji (14 %). Ko lahko navedejo več samoopredelitev (poljubno število ali do štiri izbrane identitetne kategorije) z različno stopnjo identifikacije (od 1 do 10) ali pa prosto grafično predstavijo lastni občutek identitetne pripadnosti z vrsto krogov ali Vennovih diagramov (različnih možnih velikosti) (Kosic, 2010; Kosic, 2013), pa najpogosteje izbirajo hibridne identitete z različnimi možnostmi prepletanja in mešanja slovenske, italijanske in zamejske (ali druge jezikovne, kulturne) komponente (npr. furlanske) oziroma z izkazovanjem kompleksne socialne identitete (bolj Slovenec v Italiji, manj Italijan; v enaki meri zamejec/Slovenec/Italijan/Furlan; v glavnem človek, a tudi zamejec). Redkeje se odločajo za enostavne socialne identitete (Slovenec; Italijan). Ob morebitnem prednostnem vrednotenju večplastne identitete v nagovoru (*primingu* – predhodni stik usmerja pozornost in omogoča, da so uvedene vsebine prednostne v spominu in v času odločanja) izbere sestavljene identitetne opcije tudi dober del večinskih pripadnikov, drugače pa načeloma ne (tako so spontano ravnali v glavnem pripadniki manjšin). V teh primerih nastopa pri posameznikih več različic, saj sta lahko obe (vse) (slovenska, italijanska, zamejska, furlanska ipd.) komponenti(e) enako močni(e), izstopajoči(e) in pomembni(e), lahko pa kak posamezni identitetni aspekt bolj izstopa in je v določenem kontekstu (npr. v šoli s slovenskim učnim jezikom v Italiji med izpolnjevanjem vprašalnika v navzočnosti

profesorjev in raziskovalke, ki sama pripada slovenski jezikovni manjšini in v nekaterih izvedbah ankete izrecno uvaja (*priming*) dijake v možnost izbire in uporabe več kategorij za samoopredelitev in avtoidentifikacijo) in časovnem obdobju subjektivno bolj relevanten ali pomemben.

Jezik je med adolescenti slovenske manjšine v Italiji eden najvažnejših simboličnih zaznamovalcev etnične identitete in članstva (Kosic, 2010; Kosic, 2013). Čeprav ni edini, je močan instrument družbene harmonije (Clement, Noels & Deneault, 2001; po: Razpotnik, 2004, str. 142). Raziskovalci (prav tam) so opazili, da so pri posameznikih iz etničnih manjšin, ki slabše in nepoglabljeno poznajo drugi jezik oziroma uporabnike tega jezika, identitetna neujemanja med različnimi vidiki identitet povezana z občutkom diskriminacije in stresom. Taka doživljanja se ne porajajo le med skupinami, pač pa tudi znotraj lastne/ih referenčne/ih skupine/skupin. Samoimenovanje in samoidentifikacija sta lahko vezani na izbiro (uspešno rabo) jezika v določeni (varni) situaciji, ko se izpostavi odgovarjajoči aspekt identitete in obratno; identifikacija in približevanje ali oddaljevanje od identitetnih aspektov, ki nam jih tudi drugi priznavajo in nas kot take sprejemajo, pa lahko zrcalita družbeno predstavo o skupinah in posledično lastno predstavo o sebi. Danes družbeni položaj slovenščine v Furlaniji-Juljski krajini še ni enakovreden položaju italijanščine, sodobni evropski integracijski procesi pa čedalje bolj podpirajo učenje jezikov sosedov, tudi manjšinskih jezikov, in njihovo uporabo, kar se odraža tudi v vedno večjem povpraševanju po učenju slovenskega jezika in zanimanju pripadnikov italijanske večinske skupnosti (Jagodic & Čok, 2013, str. 8). Z jezikom vred pa se usvajajo in gradijo novi identitetni aspekti, nove identitetne in medskupinske dinamike, ki smo jih v tej raziskavi opazovali z uporabo projektivnih testov iz prejšnjih raziskav.

Rezultati projektivnih testov med dijaki srednjih šol druge stopnje s slovenskim učnim jezikom pred vstopom Slovenije v Evropsko unijo in po njem

V pričujoči raziskavi smo poskusili odgovoriti na vprašanje, ali je vstop Slovenije v Evropsko unijo vplival na identifikacijo adolescentov v goriški pokrajini. V ta namen smo združili podatke, zbrane med mladimi na goriških srednjih šolah druge stopnje v starostni skupini od 16 do 20 let, s pomočjo projektivnih testov v okviru raziskav, ki jih je v letih 2000 (Pertot, 2002) in 2011 opravila Susanna Pertot, v letih 2003 in 2004 pa Marianna Kosic. Pri obdelavi smo prvi dve skupini (anketirani pred vstopom Slovenije v Evropsko unijo) in zadnji dve skupini (anketirani po vstopu Slovenije v Evropsko unijo) združili in obravnavali kot celoto. Upoštevali smo le tiste spremenljivke, ki so bile enake v vseh štirih izvedbah projektivnih testov.

Teoretska osnova uporabljenih projektivnih testov in metodologija analize sta opisani v drugem poglavju.

Za goriško skupino je bila v prvem testu znotraj kroga napisana beseda *JAZ*. Anketiranec je moral kamorkoli na list prilepiti štiri okrogle samolepilne nalepke, od katerih smo za pričujočo analizo izbrali dve; na teh sta bila zapisana pojma *Slovenci iz Gorice* in *Italijani iz Gorice*. Oddaljenost nalepk od sredine je merilo identifikacije subjekta s pojmom.

Z drugim testom smo določali občutek geografske pripadnosti. V krog sredi lista je bila vpisana beseda *DOM*. Dijak je moral porazdeliti nalepke s pojmi: *Italija, Gorica in Slovenija*.

Vzorca

Med podatke, ki zadevajo čas pred vstopom Slovenije v Evropsko unijo, lahko vključimo 60 anketnih pol, med podatke po vstopu Slovenije v Evropsko unijo pa 92 (skupaj 154). Vzorca po številu in notranji strukturi (narodnost staršev) nista povsem homogena. V obeh vzorcih je povprečno več anketiranih ženskega spola (59 % moških proti 63 % žensk) in več jih prihaja iz širše goriške pokrajine kot iz mesta (64 % proti 57 %).

V letih 2000–2003 je test izpolnilo 24 dijakov in 34 dijakinj (58/60 odgovorov o spolu: dve osebi na vprašanje o spolu nista odgovorili), ki so obiskovali zadnja dva letnika srednjih šol 2. stopnje s slovenskim učnim jezikom v Gorici. 21 jih je živel v mestu, preostali pa v okolici ali eni izmed goriških občin (npr. Doberdobo, Štandrežu, Števerjanu, Sovodnjah ob Soči). Polovica anketiranih je zapisala, da ima oba starša slovenske narodnosti, 22 (38 %) da so iz mešanega, slovensko-italijanskega zakona, preostali pa, da prihajajo iz italijanskega ali drugačnega mešanega zakona.

V letih 2004–2011 je bilo anketiranih 36 fantov in 58 deklet. 40 jih je živel v Gorici, 53 pa v drugih goriških občinah. Nekaj več kot polovica dijakov je odgovorilo, da sta starša slovensko-italijanske narodnosti oz. da je zakon mešan - eden od staršev je Slovenec, drugi pa Italijan ali izjemoma druge narodnosti.

Tabela 1: Povzetek podatkov o spolu, bivališču in narodnosti staršev

	2000	2003	SKUPAJ; Št. (%)	2004	2011	SKUPAJ; Št. (%)
SPOL						
Moški	13	11	24 (41,4 %)	25	11	36 (38,3 %)
Ženski	19	15	34 (58,6 %)	39	19	58 (63 %)
Skupaj			58			94
BIVALIŠČE						
Gorica - mesto	14	7	21 (36,2 %)	28	12	40 (43 %)
Gorica - okoliš, pokrajina	18	19	37 (63,8 %)	36	17	53 (57 %)
Skupaj			58			93
NARODNOST STARŠEV						
Slovenska	18	11	29 (50 %)	16	9	25 (27,8 %)
Italijanska	5	0	5 (8,6 %)	3	11	14 (15,6 %)
Slovensko-italijanska	7	15	22 (37,9 %)	40	7	47 (52,2 %)
Slovenska-neslovenska	2	0	2 (3,4 %)	4	0	4 (4,4 %)
Skupaj			58			90

Razdalje

Čeprav sta vzorca (pred vstopom Slovenije v Evropsko unijo in po njenem vstopu) različna po številu in narodnostni strukturi, smo poskusili primerjati rezultate obeh projektivnih testov.

Analiza variance pojmov glede na glavne spremenljivke (pred vstopom/po vstopu Slovenije v Evropsko unijo, spol, bivališče, narodnost staršev) kaže statistično pomembne razlike (Signif. F.) med razdaljami od sredine vseh pojmov obeh projektivnih testov (*Jaz, Dom: Slovenci iz Gorice* – Signif. F 0,000; *Italijani iz Gorice* – Signif. F. 0,005; *Italija* - Signif. F 0,000; *Slovenija* – Signif. F. 0,000; *Gorica* – Signif. F 0,000) pred vstopom in po vstopu Slovenije v Evropsko unijo.

Srednje vrednosti razdalj od sredine so v spodnjih tabelah.

Tabela 2: Srednje vrednosti razdalj pojmov od sredine za projektivni test *JAZ* pred vstopom in po vstopu Slovenije v Evropsko unijo

	JAZ			
	Slovenci iz Gorice		Italijani iz Gorice	
	Pred	Po	Pred	Po
Število odgovorov	56	90	55	81
Minimum	0	0	0	0
Maksimum	14	30	21	16
Srednja vrednost	2,88	6,60	6,51	8,58
Standardna deviacija	3	4,89	4,52	3,88

Tabela 3: Srednje vrednosti razdalj pojmov od sredine za projektivni test *DOM* pred vstopom in po vstopu Slovenije v Evropsko unijo

	DOM					
	Italija		Gorica		Slovenija	
	Pred	Po	Pred	Po	Pred	Po
Število odgovorov	55	87	55	91	53	68
Minimum	0	0	0	0	0	0
Maksimum	17	18	12	15	17	31
Srednja vrednost	4,89	7,41	2,91	5,7	6,74	10,62
Standardna deviacija	3,3	3,86	2,41	4,07	4,44	5,07

Precej izrazita je razlika v oddaljenosti od sredine-jaza pri pojmu *Slovenci iz Gorice*. Srednja vrednost razdalj je v prvi skupini manjša od srednje vrednosti v drugi testirani skupini. Narodnost staršev pri tej analizi ni pomembna spremenljivka, ki bi določala razlike med skupinami ali znotraj skupine. Pri obeh skupinah vsekakor ostaja bližji *jazu* pojem *Slovenci*

iz Gorice kot pa pojem *Italijani iz Gorice*.

Razmerja oddaljenosti posameznega pojma ostajajo enaka, a populacija po vstopu Slovenije v Evropsko unijo postavlja vse nalepke/pojme dlje od sredine, tj. od *jaza* oziroma *doma*. Najbližji *jazu* je pojem *Slovenci iz Gorice*, sledi pa mu pojem *Italijani iz Gorice*. Najmanj je oddaljena od sredine, ki označuje *dom*, nalepka *Gorica* (srednja vrednost 2,91 pri prvem vzorcu in 5,7 pri drugem), sledita ji *Italija* (srednja vrednost 4,89 in 7,41) in nazadnje *Slovenija* (6,74 pred vstopom Slovenije v Evropsko unijo in 10,62 po vstopu Slovenije v Evropsko unijo); ta je najdlje od središča pri obeh vzorcih. To pomeni, da subjekti z domom najbolj enačijo pokrajino bivanja, nato državo, v kateri živijo, relativno najmanj pa s tem pojmom enačijo Slovenijo.

Prostorsko razporejanje nalepk po pasovih

Zgoraj omenjene trende podatkov opazimo tudi pri analizi frekvenčnih vrednosti prostorskega razporejanja nalepk po štirih pasovih, čeprav so rezultati hi-kvadrata zaradi številčne majhnosti vzorca lahko sporni. Obravnavamo jih le kot trende ali hipoteze, ki bi jih bilo treba preveriti z dodatnimi raziskavami.

Rezultati hi-kvadrata za pojme projektivnih testov po pasovih pred in po vstopu Slovenije v Evropsko unijo kažejo pri obeh projektivnih testih na statistično pomembne razlike med skupinama.

Tabela 4: Frekvence (absolutne in relativne vrednosti) prostorske razdelitve pojmov po pasovih pred vstopom in po vstopu Slovenije v Evropsko unijo pri projektivnem testu *JAZ*

	JAZ			
	Slovenci iz Gorice		Italijani iz Gorice	
	Pred	Po	Pred	Po
Sredina	19 (33,9 %)	15 (16,7 %)	4 (7,3 %)	4 (4,9 %)
Notranji pas	30 (53,6 %)	14 (15,6 %)	23 (41,8 %)	12 (14,8 %)
Srednji pas	5 (8,9 %)	44 (48,9 %)	17 (30,9 %)	36 (44,4 %)
Zunanji pas	2 (3,6 %)	17 (18,9 %)	11 (20 %)	29 (35,8 %)
Skupaj	56	90	55	81

Medtem ko je populacija v letih 2000 in 2003 za pojme projektivnega testa večinoma izbirala notranji pas, je glavnina dijakov druge testirane skupine pojme postavljala v srednji pas in Slovenijo celo v zunanji pas.

19 subjektov iz prvega vzorca je pojem *Slovenci iz Gorice* postavilo v središče kroga, ki je bil označen z besedo *JAZ*. Največ jih je etiketo zalepilo blizu sredine, v notranji pas (30 dijakov), nekaj pa jih je postavilo pojem ob rob, v srednji pas. Samo dva sta ga namestila v zunanji pas, tj. zunaj označenega polja.

V drugi testni skupini se je isti pojem najpogosteje znašel v vmesnem pasu (tja ga je umestilo 44 dijakov), v preostalih pasovih pa je bil enakomerno porazdeljen (v 15 primerih v sredini, v 14 v notranjem pasu blizu kroga, v 17 zunaj kvadratnega polja).

Nalepko *Italijani iz Gorice* so dijaki le redko namestili v sredino kroga (štirje primeri iz obeh vzorcev). V prvi skupini jih je 23 uvrstilo pojem v notranji pas, 17 v srednjega, 11 pa v zunanjega. V drugi skupini je pojem večina uvrstila v srednji pas (36), precej pa tudi v zunanjega (29). 12 jih je nalepko lociralo v notranji pas.

Tabela 5: Frekvence (absolutne in relativne vrednosti) prostorske razdelitve pojmov po pasovih pred vstopom in po vstopu Slovenije v Evropsko unijo pri projektivnem testu *DOM*

	DOM					
	Italija		Gorica		Slovenija	
	Pred	Po	Pred	Po	Pred	Po
Sredina	2 (3,6 %)	4 (4,6 %)	10 (18,2 %)	19 (20,7 %)	5 (9,3 %)	1 (1,5 %)
Notranji pas	33 (60 %)	18 (20,7 %)	36 (65,5 %)	18 (19,6 %)	20 (37 %)	5 (7,4 %)
Srednji pas	17 (30,9 %)	42 (48,3 %)	8 (14,5 %)	40 (43,5 %)	15 (27,8 %)	24 (35,3 %)
Zunanji pas	3 (5,5 %)	23 (26,4 %)	1 (1,8 %)	15 (16,3 %)	14 (25,9 %)	38 (55,9 %)
Skupaj	55	87	55	92	54	68

Dijaki so po vstopu Slovenije v Evropsko unijo postavili statistično pomembno večjo razdaljo med domom-sredino in pojmi *Italija*, *Gorica* in *Slovenija* kot dijaki, ki so projektivni test opravili pred vstopom Slovenije v Evropsko unijo.

V letih 2000 in 2003 so anketirani nalepko *Italija* locirali v glavnem v notranji (33 dijakov na 55) ali srednji pas (17), le redko v sredino (2) ali v zunanji pas (3). V letih 2004 in 2011 so dijaki pogosteje uvrstili pojem v zunanji pas (23 subjektov), največkrat pa v vmesnega (42 na 87).

Sredino – dom je enačilo s pojmom *Gorica* skoraj 20 % dijakov obeh primerjanih vzorcev. Razlika se kaže v tem, da je po vstopu Slovenije v Evropsko unijo bistveno več vprašanih namestilo etiketo zunaj polja (15 na 92), medtem ko se je v prvi populaciji to zgodilo le v enem primeru.

Zanimiva je tudi sprememba oddaljenosti pojma *Slovenija* od sredine. Pred vstopom Slovenije v Evropsko unijo so dijaki nalepko največkrat umestili v notranji pas (20 na 54), pogosto pa tudi v vmesnega (15) in zunanjega (14), po vstopu Slovenije v Evropsko unijo pa je znatno narastlo število tistih, ki so izbrali za *Slovenijo* položaj zunaj polja (38 od 68 anketirancev, ki so to nalepko uporabili).

Nekaj sprememb je opaziti tudi v lokaciji pojmov po kvadrantih v koordinatnem sistemu.

Tabela 6: Lokacija pojmov po kvadrantih

	JAZ			
	Slovenci iz Gorice		Italijani iz Gorice	
	Pred	Po	Pred	Po
Sredina/Center	18 (32,1 %)	14 (15,6 %)	4 (7,4 %)	4 (4,9 %)
Levo zgoraj	6 (10,7 %)	18 (20 %)	14 (25,9 %)	22 (27,2 %)
Desno zgoraj	22 (39,3 %)	37 (41,1 %)	15 (27,8 %)	33 (40,7 %)
Levo spodaj	2 (3,6 %)	7 (7,8 %)	9 (16,7 %)	6 (7,4 %)
Desno spodaj	8 (14,3 %)	14 (15,6 %)	12 (22,2 %)	16 (19,8 %)
Skupaj	56	90	54	81

	DOM					
	Italija		Gorica		Slovenija	
	Pred	Po	Pred	Po	Pred	Po
Sredina/Center	3 (5,5 %)	4 (4,6 %)	10 (18,2 %)	18 (19,6 %)	5 (9,3 %)	1 (1,5 %)
Levo zgoraj	10 (18,2 %)	29 (33,3 %)	8 (14,5 %)	29 (31,5 %)	11 (20,4 %)	23 (33,8 %)
Desno zgoraj	20 (36,4 %)	28 (32,2 %)	10 (18,2 %)	29 (31,5 %)	9 (16,7 %)	21 (30,9 %)
Levo spodaj	10 (18,2 %)	14 (16,1 %)	20 (36,4 %)	7 (7,6 %)	14 (25,9 %)	8 (11,8 %)
Desno spodaj	12 (21,8 %)	12 (13,8 %)	7 (12,7 %)	9 (9,8 %)	15 (27,8 %)	15 (22,1 %)
Skupaj	55	87	55	92	54	68

Pojem *Slovenci iz Gorice* je okoli 40 % dijakov postavilo v zgornji desni kvadrant, in sicer tako pred vstopom (18 dijakov na 56) kot po vstopu Slovenije v Evropsko unijo (14 na 90).

Pojem *Italijani iz Gorice* se z največjo frekvenco pojavlja v zgornjem delu polja, pretežno na desni strani.

Pojem *Italija* je pogosto v zgornjem delu polja, nad absciso, in sicer na desni ali na levi strani.

Spremembe so opazne pri lokaciji pojmov *Gorica* in *Slovenija*, ki se pomakneta iz spodnjega prostora v zgornjega. Po vstopu Slovenije v Evropsko unijo je pojem *Slovenija* skoraj enakomerno nameščen v levem (23 na 68) ali desnem (21 na 68) zgornjem kvadrantu, medtem ko je bil prej enakomerno postavljen v levi (14 na 54) ali v desni (15 na 54) spodnji kvadrant.

Diskusija rezultatov

Med anketiranimi mladimi, ki so v času testiranja obiskovali srednje šole druge stopnje s slovenskim učnim jezikom v Gorici, je prevladovala lokalna identiteta; po pomenu ji je sledila nacionalna teritorialna identiteta – identifikacija z državo, v kateri posameznik živi – in nazadnje identifikacija z državo Slovenijo. Kot svoj dom so dijaki najbolj občutili Gorico, tej je sledila Italija in šele nazadnje Slovenija.¹

Dijaki slovenskih šol v Gorici so se bolj identificirali s pojmom *Slovenci iz Gorice* kot s pojmom *Italijani iz Gorice*. Pretežno so se torej prepoznavali v slovenski narodni skupnosti v Italiji, čeprav so jim bili blizu tudi *Italijani iz Gorice*. To kaže na primerno stopnjo integracije in integrirane večplastne identitete, v kateri se izraža kombinacija močne etnične identitete in nacionalne identitete (Berry, 2006). Integrirana večplastna identiteta je povezana z dobrim počutjem posameznika in harmoničnimi odnosi z drugimi (obravnavanimi) etničnimi skupinami. Raziskave (Schwartz, Montgomery & Briones, 2006) namreč kažejo, da je izražanje pozitivne in jasno oblikovane identitete vezano na boljše medosebne in medskupinske odnose. Zato so ozaveščanje, razumevanje in vrednotenje lastne (pluralne) identitete in identitete drugih bistvena za vzgojo mladih k raznolikosti (Ajegbo, 2007, str. 25, 29; Ajegbo in dr. 2007) in za medkulturno vzgojo.

Če gledamo podatke obeh projektivnih testov skupaj (*JAZ* in *DOM*), bi večjo distanco Slovenije od sredine - doma v primeri z Italijo lahko interpretirali kot način poudarjanja, da je glavna narodnostno-teritorialna identiteta vezana na slovensko narodnost (identifikacija s pojmom *Slovenci iz Gorice*, s poudarkom na prevladujoči slovenski narodni pripadnosti), a tudi na bivalno okolje (torej na ozemlje goriške pokrajine) in/ali italijansko državljanstvo; to sta dejansko pomembna razločevalna faktorja, ki pripadnike slovenske manjšine v Italiji ali zamejce razlikujeta od Slovencev iz Slovenije². Slednji *outgroup*/manj relevantni *ingroup* je v Gorici fizično zelo blizu, torej še bolj prisoten v mentalnem prostoru subjekta. Prav zaradi tega lahko posameznik čuti posebno potrebo po distanciranju, da razjasni lastni položaj in posebnost ter vzpostavi optimalno stopnjo razločevanja in diferenciacije (*optimal distinctivity*, Leonardelli & Brewer, 2001). Posamezniki lahko določene podobnosti in vidike lastne identitete delijo z nečlani skupnosti (*outgroupom*) in imajo nekatere druge lastnosti, ki jih člani *ingroupa* v drugem okolju nimajo in le-ti postanejo tako tudi *outgroup* (Cohen & Horenczyk, 1999)³.

Postavljanje *doma* v Italiji nad abscisno osjo kaže na pozitivno vrednotenje. To lahko interpretiramo kot težnjo, da anketirani kljub vsestranski krizi in razvrednotenju ugleda Italije v mednarodnih očeh ohranijo občutek domačnosti in bližine doma.

1 Primer (po: Kotic, 2012, str. 82): »Ne čutim velike pripadnosti "matični" domovini (Sloveniji). Seveda imamo iste korenine in precej skupne zgodovine, toda veliko je tudi razlik. Veliko mi pomeni "zamejska" oz. "primorska kultura". Moja domovina je Goriška in delno tudi Tržaška.«

2 Primer (po: Kotic, 2012, str. 82): »Sem sin domače zemlje, Goričan. Pol Slovenec, pol Furlan, pa tudi ne morem reči, da sploh nisem Italijan.«

3 Primer (po: Kotic, 2012, str. 82): »Biti zamejski Slovenec ne pomeni biti slovenski Slovenec. Smo drugačni, čeprav imamo iste korenine.«

Tudi pojma *Gorica* in *Slovenija* sta se po vstopu Slovenije v Evropsko unijo premaknila iz spodnjega v zgornji del lista, čeprav sta zunaj polja in bolj oddaljena od sredine kot v prvih izvedbah testa (pred vstopom Slovenije v Evropsko unijo). Pečjak (1971; po Pertot, 1991, str. 106), ki je zasnoval uporabljeno projektivno testa, predpostavlja, da anketirani pripisujejo višjo oceno pojmom, ki jih nalepijo na levo stran, in tistim nad abscisno osjo. Sklepamo lahko torej, da so dijaki po vstopu Slovenije v Evropsko unijo začeli bolj pozitivno vrednotiti goriško mesto in Slovenijo kot državo.

V zgornjem desnem kvadrantu je tudi pojem *Slovenci iz Gorice*, kar lahko nakazuje neko indirektno izboljšano predstavo in vrednotenje lastne skupine oziroma »napredovanje« v primeri s preteklostjo, ob upoštevanju sprememb, ki zadevajo bivalno okolje (oz. okolje, v katerem se šolajo) ob odprtju meje, potenciala razvoja in ovrednotenja Slovenije po vstopu v Evropsko unijo.

Po vstopu Slovenije v Evropsko unijo so se identitetne (in medskupinske) dinamike razvijale v pozitivno smer. Večjih sprememb ob vstopu Slovenije v schengenski prostor kvantitativne in kvalitativne raziskave sicer niso zabeležile, iz besed nekaterih takratnih intervjuvancev pa izhaja (Kosic, 2010; Kosic, 2013), da je k večji naklonjenosti in samozavesti v identificiranju in samoopredeljevanju za Slovence pripomoglo dejstvo, da je Slovenija pridobila mednarodni ugled in začela postajati poznana in zanimiva tudi za večinski narod, Italijane, in za širšo skupnost. Vstop Slovenije v Evropsko unijo je tudi med mladimi sprožil večje zanimanje za dogajanje na drugi strani meje; slovenski narod so začutili kot enakopravnega drugim evropskim narodom in ga posledično lažje umestili v paleto samoopredelitelvenih opcij (prav tam).

Veliko sogovornikov je priznalo, da se njihova samoopredelitev večkrat spreminja glede na okoliščine, kontekste in sogovornike (Kosic, 2010; Kosic, 2013)⁴. Tega se je treba zavedati tudi pri interpretaciji rezultatov projektivnih testov. Dijaki so projektivne teste izpolnjevali v šoli s slovenskim učnim jezikom v Gorici in imeli na razpolago vnaprej definirane identitetne opcije, oziroma etikete/imena za skupine. Identitetne opcije so vedno kontekstualizirane in se aktivirajo različno glede na druge skupine, ki so v danem trenutku v primerjalnem odnosu, in glede na potrebe in prevladujoča čustvovanja ali razmišljanja anketiranega v trenutku, ko je izpolnjeval test. Različni vidiki imajo lahko za posameznika v različnih trenutkih drugačno težo in pomen (Bagozzi & Lee, 2002).

V večjezičnih in večkulturnih okoljih in v primerih, ko so člani lastne referenčne skupine obenem tudi potencialni *outgroupi* (kar lahko velja za pripadnike manjšinske populacije v razmerju do večinskega naroda, nacionalne in narodnostne identitete), je zelo verjetno, da posamezniki razvijejo kompleksnejšo (neenostavno) socialno (etnično) identiteto.

4 Primer (po: Kosic, 2012, str. 82): »Imam visoko samozavest in ustaljeno identiteto: sem Slovenec in Furlan. (...) Okolje ne bo spremenilo moje etnične-nacionalne identitete, čeprav se v različnih okoliščinah različno predstavim. Na primer ... če se predstavim Italijanu, mu bom povedal, da sem Slovenec in Furlan in seveda italijanski državljani, če pa se predstavim tujcu, mu bom najprej povedal, da prihajam iz Italije in da imam italijansko državljanstvo, potem pa mu bom pojasnil svojo identiteto.«

Raziskave dokazujejo (npr. Brewer & Pierce, 2005), da posamezniki s kompleksnimi (ali večplastnimi, nefiksni, sestavljenimi) socialnimi identitetami bolje sprejemajo druge skupine, zato bi bilo kompleksne (sestavljene) socialne identitete dobro spodbujati tudi z ozirom na etnično identiteto tako med pripadniki manjšin kot med pripadniki večinskega prebivalstva.

Omenjene identitete namreč uspešneje pripomorejo k premoščanju medetničnih konfliktov in predsodkov kot enostavne identitete in so učinkovitejše tudi v primerjavi z nadpomenskimi kategorizacijami (*superordinate recategorizations*), ki naj bi skušali posameznikom iz različnih skupin ponuditi novo skupno identitetno opcijo (Dovidio, Gaertner & Validzic, 1998). To seveda velja pod pogojem, da so posamezni vidiki kompleksne (etnične) identitete

družbeno prepoznani in sprejeti (Hornsey & Hogg, 2000), da se počuti posameznik, ki le-te zaznava in doživlja, varnega, neogroženega zaradi svoje posebnosti in vključenega.

Ali imajo kompleksne (etnične) identitete in *konstruktivni marginalci* v današnji skupnosti enak prestiž in status kot bolj enostavne oblike pripadnosti in identifikacije? Jih družba podpira? Omogočajo pozitivno samopodobo (po teoriji socialne identitete), ohranjanje in doseganje resursov/ugodnosti (po teoriji realističnega konflikta) ter bolj sodelovalne in harmonične medskupinske odnose?

Šola naj bi predstavljala varen prostor, kjer lahko posameznik raziskuje in ozavešča pluralne identitetne vsebine in pomene (Reyes & Vallone, 2007).

Da prihaja med dijaki, ki obiskujejo slovenske šole v Italiji, do kompleksnejših socialnih identitet, je razvidno že iz izrazov, ki jih dijaki uporabljajo za opis lastne narodne pripadnosti oz. pripadnosti staršev: vedno pogosteje poudarjajo dvojno ali mešano identitetno pripadnost (npr. slovensko in italijansko – in še kaj drugega, ne samo slovensko ali italijansko); opaznejša je v zadnjih letih tudi incidenca staršev povsem italijanske in/ali slovensko-italijanske narodnosti. Danes lahko tudi mladi (in odrasli) iz takih identitetnih (neslovenskih ali mešanih) družinskih matric ali tisti, ki se učijo slovenskega (manjšinskega) jezika in kulture, izberejo »slovensko« identiteto v večji ali manjši meri, in sicer kot del svoje kompleksne, sestavljene identitete (Kosic, v tisku). Le-ti postajajo čedalje večja »manjšinska« skupina, ki jo lahko obravnavamo kot skupino *konstruktivnih marginalcev* (Moran 2001, str. 103), ki se prosto premikajo iz ene skupnosti v drugo na podlagi zavestnega in aktivnega izbiranja referenčnih okvirov, etničnih, kulturnih in jezikovnih identitet ter poudarjanja ali zmanjševanja pomembnosti komponent v raznolikih kombinacijah svoje sestavljene kompleksne identitete (Kosic, v tisku).

Zanimivo bi bilo v nadaljnjih raziskavah opazovati, kateri vidiki (kognitivni, emotivni, vedenjski) teh identitetnih opcij se aktivirajo v različnih kontekstih in kateri dejavniki (notranji, socializacijski ipd.) najbolj vplivajo nanje.

Nekateri avtorji trdijo, da je jezik bistven tako za pridobitev identitetne opcije kot za ohranjanje etnične/kulturne/jezikovne identitete na individualni in skupinski ravni (Cavallaro, 2005). Odnos do jezika je povezan z odnosom do narodne zavesti in občutkom pripadnosti. Velja tudi, da boljše obvladovanje jezika/jezikov (razvijanje jezikovnih kompetenc) omogoča

boljšo predstavo o jeziku/jezikih in ljudeh, ki ga/jih govorijo (Tracy, 2002), gradi in reflektira identifikacijo z določeno jezikovno/narodnostno/kulturno identiteto opcijo, predstavo o sebi in identitete pomene morebitne *konstruktivne marginalnosti*, ki jo lahko posameznik doživlja brez negativnega predznaka, občutka diskriminacije in stresa. Istočasno lahko posameznik prevzema tudi določene vedenjske vzorce (običaje, navade ipd.), kognitivne in emotivne vidike (stališča, vrednote, predstave, sodbe in ocene o lastni skupini, o značilnostih njenih pripadnikov, kulturne proizvode – književnost, glasbo ...) referenčne skupine, katere jezik (in kulturo) usvaja.

Uspeh v dvo- ali večjezičnem okolju nadalje ustvarja bolj pozitivno naravnost do večjezičnosti in večkulturnosti (Reyes & Vallone, 2007). Bolj tekoče preklapljanje med jeziki naj bi omogočalo bolj tekoče aktiviranje in preklapljanje med aspekti kompleksnih socialnih (etničnih) identitet, večje medkulturne kompetence, bolj pozitivno naravnost do raznolikosti, boljše obvladovanje osebnih resursov in dobro počutje (prav tam).

V nadaljnjih raziskavah bi bilo vredno preučiti, kako učni uspeh in obvladovanje slovenščine (manjšinskega jezika) pri dijakih iz mešanih ali italijanskih zakonov (torej pri tistih, ki bi jih lahko nekoč ob poenostavljanju identitetnih opcij na enostavno predominantno strukturo imeli za pripadnike italijanske večinske skupnosti) vplivata na vzpostavitev/aktiviranje slovenske identitete, kdaj in v katerih okoliščinah se ta pridobljena slovenska komponenta izraža in ali se v različnih kontekstih zares izraža kot kompleksnejša socialna identiteta z doprinosi na osebni, medosebni in medskupinski ravni.

Pluralnosti zahtev današnjega sveta in večplastnih pripadnosti, prehajanj med različnimi aspekti socialnih identitet, multiplih, sestavljenih ali razcepljenih identitet, ki se kažejo v različnih kontekstih in situacijah, oziroma svobode pri narativnih identitetnih izbirah ne smemo doživljati kot nevarnost, temveč kot odraz dinamičnosti in interaktivne strukture fluidne identitete s širokim spektrom možnosti in izbir, ki zahtevajo stalno refleksijo lastnega doživljanja in vedenja.

Sweder (1982) navaja med poglavitnimi informacijami, ki jih vpletamo v našo socialno samopodobo, tudi etnično identiteto: kateri skupnosti pripadam, kateremu narodu, kakšna je njegova pot, hierarhični položaj in kako naj dosežem sožitje z drugimi.

Samopodoba, ki jo oblikujemo in vzdržujemo, pomembno vpliva na naše vedenje in delovanje. Kot razlaga teorija socialne identitete, težimo k pridobivanju pozitivnega samovrednotenja, zato ni vseeno, katere informacije, predstave, čustva in vrednotenja o sebi pridobivamo od drugih ali hranimo v spominu.

Integracija posameznih vidikov socialnih identitet (torej tudi različnih aspektov narodnostne/etnične identitete) v celoto izraža zdravo osebnost. Če do tega ne pride, lahko kriza identitet in iz nje izhajajoča zmedenost, ambivalentnost in negotovost postanejo za posameznika težavne, tudi usodne (Kumelj, 2002). Raziskave namreč potrjujejo, da je jasno oblikovana skupinska identiteta v pozitivni povezavi s subjektivnim dobrim počutjem in psihičnim zdravjem (Crocetti, Schwartz, Fermani, Klimstra & Meeus, 2011) in v negativni z depresijo in anksioznostjo (Crocetti, Rubini & Meeus, 2008). Nekatere študije so pokazale, da je v teh korelacijah bistven prispevek etnične identitete kot ene izmed kolektivnih identitet, ki

poleg družinske in religiozne identitete pomembno vplivajo na dobro počutje manjšinskih in večinskih adolescentov (Dimitrova, Chasiotis, Bender & Van de Vijver, 2012; Van Cittert, Dimitrova & Kopic, v tisku). Vse kaže na globoko povezavo med razsežnostmi samopodobe ter indikatorji subjektivnega dobrega počutja in psihičnega zdravja, zadovoljstvom z življenjem, pozitivno in negativno emocionalnostjo, anksioznostjo, depresivnostjo in osamljenostjo (Musek & Avsec, 2006). Pozitivno samovrednotenje je pomembna zaščita pred različnimi tveganji v obdobju odraščanja, negativno samovrednotenje pa je tesno povezano z učno neuspešnostjo, osipom, zlorabo drog in alkohola, nasiljem in kriminalom, depresijo in samomorilnimi nagnjenji ter motnjami hranjenja (Reasoner, 2000). Zaradi tega so dragocene take raziskave med mladimi, ki spremljajo identitetne procese in (posredno) občutke vključenosti in pripadnosti oziroma vrednotenja različnih etničnih skupin na danem območju. Da so lahko pridobljene informacije zares koristne in uporabne, pa morajo tudi instrumentariji biti v skladu s časom in dopuščati primerno stopnjo svobodne izbire posameznika, saj jasno oblikovana identiteta ne pomeni nujno poenostavljanja in izbire med nekaj črno-belimi možnostmi, temveč dopušča aktivno izbiranje in tekoče, prilagodljivo aktiviranje različnih odtenkov kompleksnih (pluralnih ali sestavljenih) identitet.

Bibliografija

- Ajagbo, K., Kiwan, D., & Sharma, S. (2007). *Diversity and Curriculum Review*. London: DFES.
- Allport, G. (1954). *The nature of prejudice*. Massachusetts, MA: Addison-Wesley.
- Aydingün, A. (2002). Creating, recreating and redefining ethnic identity: Ahiska/Meskhetian Turks in Soviet and post-Soviet contexts. *Central Asian Survey*, 21 (2), 185–197.
- Baumeister, R. F., & Bushman, B. J. (2008). *Social psychology and human nature*. San Francisco, CA: Wadsworth.
- Baumeister, R.F., & Leary, M.R., (1995). The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological Bulletin*, 117, 497–529.
- Berry, J. W. (2006). Acculturation: Living successfully in two cultures. *International Journal of Intercultural Relations*, 29, 697–712.
- Branch, C., Tayal, P., & Triplett, C. (2000). The relationships of ethnic identity and ego identity status among adolescents and young adults. *International Journal of Intercultural Relations*, 24, 777–790.
- Brewer, M.B. (1991). The social self: On being the same and different at the same time. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 17, 475–482.
- Brewer, M.B. (2003). Optimal Distinctiveness, Social Identity, and the Self. V M. Leary and J. Tangney (ur.), *Handbook of Self and Identity* (str. 480–491).
- Brewer, M.B., & Pierce, K. P. (2005). Social identity complexity and out-group tolerance. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 31, 428–437.
- Brewer, M.B., & Roccas, S. (2001). Individual values, social identity, and optimal distinctiveness. V C. Sedikides, M. Brewer. *Individual Self, Relative Self, Collective Self* (str. 219–237). Philadelphia: Psychology Press.
- Bronfenbrenner, U. (1986). *Ecologia dello sviluppo umano*. Bologna: Il Mulino.
- Brown, R. (2000). Social identity theory: Past achievements, current problems and future challenges. *European Journal of Social Psychology*, 30, 745–778.
- Burger, J. M., Messian, N., Patel, S., del Prado, A., & Anderson, C. (2004). What a coincidence! The effects of incidental similarity on compliance. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 30, 35–43. doi:10.1177/0146167203258838
- Carli, A., Sussi, E., & Kaučič-Baša, M. (2002). History and Stories: Identity Construction on the Italian-Slovenian Border. V Meinhof (ur.), *Borders in Europe. Border Regions Studies 1* (str. 33–51). Aldershot: Ashgate.
- Cavallaro, F. (2005). Language maintenance revisited: An Australian perspective. *Bilingual Research Journal*, 29 (3), 561–582.
- Cittert, van, N., Dimitrova, R., & Kopic, M. (v tisku). Identity and well-being of Dutch and Italian Adolescents. V D. Stefanek & F. Morandau (ur.), *Recent Advances in Sociological and Psychological Research in Eastern Europe*. Sibiu: Lucian Blaga University of Sibiu.
- Clément, R., Noels, K.A., & Denault, B. (2001). Inter-ethnic contact, identity, and psychological adjustment: The mediating and moderating roles of communication. *Journal of Social Issues*, 57, 559–577.
- Crocetti, E., Avanzi, L., Hawk, S. T., Fraccaroli, F., & Meeus, W. (2013). *Facets of Job Identity: A Person-centered Approach*. *Personal and Social Journal of Business and Psychology, Childhood and*

society.

- Crocetti, E., Fermani, A., Pojaghi, B., & Meeus, W. (2011). Identity formation in adolescents from Italian, mixed, and migrant families. *Child and Youth Care Forum*, 40, 7–23.
- Crocetti, E., Rubini, M., & Meeus, W. (2008). Capturing the dynamics of identity formation in various ethnic groups: Development and validation of a three-dimensional model. *Journal of Adolescence*, 31, 207–222.
- Crocetti, E., Schwartz, S., Fermani, A., & Meeus, W. (2010). The Utrecht Management of Identity Commitments Scale (U-MICS): Italian validation and cross-national comparisons. *European Journal of Psychological Assessment*, 26, 169–183.
- Crocetti, E., Schwartz, S., Fermani, A., Klimstra, T., & Meeus, W. (2011). A cross-national study of identity status in Dutch and Italian adolescents: Status distributions and correlates. *European Psychologist*, 17, 171–181.
- Dimitrova, R., Chasiotis, A., Bender, M., & van de Vijver, F. J. R. (2012). Collective identity and wellbeing of Roma minority adolescents in Bulgaria. *International Journal of Psychology*, 1–12.
- Dimitrova, R., Crocetti, E., Buzea, C., Kopic, M., Jordanov, V., Tair, E., Taušova, J., Cittert van, N., & Uka, F. (v tisku). The Utrecht-Management of Identity Commitments Scale (U-MICS): Measurement Invariance and Cross-national Comparisons of Youth from Seven European Countries. *European Journal of Psychological Assessment*.
- Erikson, E. (1950). *Childhood and society*. New York: Norton.
- Erikson, E. (1976). *Mladina, kriza, identifikacija*. Titograd: NIP Pobjeda.
- Gardner, W. L., Pickett, C. L., & Brewer, M. B. (2000). Social exclusion and selective memory: How the need to belong influences memory for social events. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 26, 486–496.
- Gardner, W. L., Pickett, C. L., Jeffries, V., & Knowles, M. (2005). On the outside looking in: Loneliness and social monitoring. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 31, 1549–1560.
- Giddens, A. (1991). Nacionalna država, narod, nacionalizem. V *Študije o etnonacionalizmu*. Ljubljana: Založba Krtina, str. 365–370.
- Goldbert, M.M. (1941). A qualification of the marginal man theory. *American Sociological Review*, 6–52.
- Haslam, S. A. (2004). *Psychology in organizations: The social identity approach*. London: Sage.
- Hogg, M. A. (2006). Intergroup relations. V Delamater, J. (ur.), *Handbook of Social Psychology* (str. 479–501). New York: Springer.
- Hornsey, M.J., & Hogg, M.A. (2000). Assimilation and diversity: An integrative model of subgroup relations. *Personality and Social Psychology Review*, 4, 143–156.
- Jagodic, D., & Čok, Š. (ur.) (2013). *Med drugim in tujim jezikom. Poučevanje in učenje slovenščine pri odraslih v obmejnem pasu Furlanije Julijske krajine*. Trst: SLORI.
- Jenkins, R. (2008). *Social Identity*. Abingdon: Routledge.
- Južnič, S. (1989). *Politična kultura*. Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo Univerze Edvarda Kardelja; Maribor: Založba Obzorja.
- Južnič, S. (1993). *Identiteta*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Južnič, S. (1998). *Človekovo telo med naravo in kulturo*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede za založbo Ivan Hvala.

Kaučič-Baša, M. (1997). Where do Slovenes speak Slovene and to whom? Minority language choice in transactional settings. *International Journal of Sociology of Language*, 124, 51–73.

Kompare, A., Stražišar, M., Dogša, I., & Jaušovec, N. (2001). *Psihologija: spoznanja in dileme*. Ljubljana: DZS.

Kosic, M. (2003). *Identità etnica e rapporti intergruppi sul confine italo-sloveno di Gorizia*. Trieste: Università degli Studi di Trieste.

Kosic, M. (2010). *Patterns of ingroup identification and outgroup attitudes on the Italo-Slovene borderland*. Trieste: IUIES.

Kosic, M. (2011). So near and so far: cherished diversity, feared otherness, V S.M. Değirmencioğlu (ur.), *Some still more equal than others? Or equal opportunities for all?*, Council of Europe Publishing, str. 155–167.

Kosic, M. (2012). Identity Matters: Coping Strategies to Ethnic Identity Threats in Slovene Minority Adolescents in Italy (Identitetni pomeni: strategije obvladovanja groženj etnični identiteti med adolescenti slovenske manjšine v Italiji), *Treatises and Documents, Journal of Ethnic Studies* (Razprave in Gradivo, Revija za narodnostna vprašanja), 69, 66–89.

Kosic, M. (2013). *Mandala of identities and intergroup relations. Patterns of ingroup identification and outgroup attitudes on the Italo-Slovene borderland*. Saarbrücken: LAP Lambert Academic Publishing.

Kosic, M. (v tisku). Connecting communities: Complex ethnic identities on the Italo-Slovene borderland, V D. Stefenel & F. Morandau (ur.), *Recent Advances in Sociological and Psychological Research in Eastern Europe*. Sibiu: Lucian Blaga University of Sibiu.

Kosic, M., & Caudek, C. (2005). Ethnic Identification and Outgroup Attitudes in Minority and Majority Groups, *Review of Psychology*, 12 (2), 103–113.

Kovačev, A. N. (1996). Identiteta med individualizacijo in kolektivizacijo. *Psihološka obzorja*, 5 (3).

Kumelj, T. (2002). Dobro ime še ni blagovna znamka. *Kapital*, 296 (12), 48–49.

Leonardelli, G.J., & Brewer, M.B. (2001). Minority and majority discrimination: When and why. *Journal of Experimental Social Psychology*, 37, 468–485.

Leonardelli, G.J., Pickett, C.L., & Brewer, M.B. (2010). Optimal distinctiveness theory: A framework for social identity, social cognition and intergroup relations. V M. Zanna & J. Olson (ur.), *Advances in experimental social psychology*, 43, 65–115. New York: Elsevier.

Lukšič-Hacin, M. (1995). *Ko tujina postane dom*. Ljubljana: ZPS.

Lukšič-Hacin, M. (1999). *Multikulturalizem in migracije*. Ljubljana: ZRC.

Luthar, B. (1998). *Poetika in politika tabloidne culture*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Marcia, J. E. (1966). Development and validation of ego identity status, *Journal of Personality and Social Psychology*, 3, 551–558.

Razpotnik, Š. (2004). Jaz še vem kdo sem in od kod prihajam: o konceptu etnične identitete / I still know who I am and where I come from: about the concept of ethnic identity. *Socialna pedagogika*, 8 (2), 121–152.

Pertot, S. (1990). *Problemi identitete, razvoja identitete in identitetne vzgoje v življenju na narodnostno mešanem področju*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.

Pertot, S. (2002). *Občutek narodnostne in geografske pripadnosti maturantov slovenskih šol v Trstu: primerjava projektivnih testov, izvedenih v letih 1990 in 2000*. Trst: SLORI.

Phinney, J. S. (1989). Stages of ethnic identity development in minority group adolescents. *Journal of Early Adolescence*, 9, 34–49.

Reyes, S., & Vallone, T. (2007). *Constructivist Strategies for Teaching English Language Learners*. Thousand Oaks, CA: Corwin Press, Inc.

Roberts, R., Phinney, J., Masse, L., Chen, Y., Roberts, C. & Romero, A. (1999). The structure of ethnic identity of young adolescents from diverse ethnocultural groups. *Journal of Early Adolescence*, 19 (3), 301–322.

Šabec, K. (2006). *Homo europeus: nacionalni stereotipi in kulturna identiteta Evrope*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Širok, K. (2012). *Kalejdoskop goriške preteklosti. Zgodbe o spominu in pozabi*. Ljubljana: ZRC SAZU.

Sedmak, M. (2009). Manjšine in skupinske (etnične) identitete: primerjalna študija slovenske in italijanske manjšine. *Annales, Series Historia et sociologia*, 19 (1). [http://www.zrs.upr.si/media/uploads/files/sedmak\(2\).pdf](http://www.zrs.upr.si/media/uploads/files/sedmak(2).pdf)

Schwartz, S.J., Montgomery, M.J., & Briones, E. (2006). The role of identity and acculturation in Hispanic early adolescents: Mediated relationships to academic grades, prosocial behavior, and externalizing symptoms. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*, 13, 347–355.

Tajfel, H. (1981). *Human groups and social categories*. Cambridge: Cambridge University Press.

Tajfel, H., Billig, M. G., Bundy, R. P., & Flament, C. (1971). Social categorization and intergroup behavior. *European Journal of Social Psychology*, 1, 149–178.

Taylor, C. (1992). The politics of recognition. V A. Guttman, C. Taylor, S. Wolf, S. Rockefeller, & M. Walzer (ur.), *Multiculturalism and The politics of recognition* (str. 25–73). Princeton, NJ: Princeton University Press.

Tajfel, H., & Turner, J.C. (1986). The social identity theory of intergroup behavior. V S. Worchel & W.G. Austin (ur.), *Psychology of intergroup relations* (str. 7–24). Chicago: Nelson-Hall.

Ule, M. (2000). Mladi v družbi novih tveganj in negotovosti. V M. Ule, T. Renner, M. Mencin-Čeplak, & B. Tivadar (ur.), *Socialna ranljivost mladih* (str. 15–79). Ljubljana: Urad Republike Slovenije za Mladino, Aristej.

Ule, M. (2008). *Za vedno mladi? Socialna psihologija odraščanja*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Ule, M. (2000). *Sodobne identitete - V vrtincu diskurzov*. Ljubljana: Sophia 6/2000, ZPS.

Verkuyten, M. (2005). Ethnic group identification, and group evaluations among minority and majority groups: Testing the multiculturalism hypothesis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 88, 121–138.

Vries, S. de, & Bouwkamp, R. (1995). *Psihosocialna družinska terapija*. Logatec: Firis.

Whitebrook, M. (2001). *Identity, narrative and politics*. London: Routledge.

STVARNO-IMENSKO KAZALO

B

Bhabha 60, 62, 79

Branje 35, 36, 37, 38, 39, 47, 48

Brewer 77, 87, 99, 101

C

Cluster 21, 22, 23, 27, 28, 29, 32, 33, 34, 36, 37, 38, 40, 43, 44, 45, 46, 47

D

Dewaele 16, 17, 29, 35

Dom 64, 65, 72, 73, 74, 75, 76, 78, 79, 85, 86, 94, 95, 96, 97, 99

Drugi jezik 16, 17, 18, 19, 20, 29, 30, 32, 35, 36, 38, 46, 48

Dvojezični govorec 14, 16, 17, 18, 19, 20, 22, 23, 30, 32, 33, 34, 39, 48

E

Emocionalen 13, 16, 17, 35

Erikson 86, 88

Etnična identiteta 62, 77, 85, 86, 87, 90, 91, 92, 93, 99, 100, 101, 102

F

Fonda 58

G

Gorica 21, 24, 25, 27, 31, 39, 46, 58, 85, 86, 90, 91, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100

Govorne navade 30, 31, 70

Grosjean 13, 16, 18, 19, 20, 22, 23

I

Identitetna opcija 48, 49, 76, 77, 78, 79, 80, 89, 90, 92, 100, 101, 102

Ingroup 61, 88, 91, 99

Italija 13, 14, 15, 16, 17, 28, 31, 32, 46, 48, 49, 57, 58, 59, 60, 61, 64, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 86, 77, 78, 79, 85, 86, 90, 91, 92, 93, 95, 96, 97, 98, 99, 100

Italijani iz drugih krajev Italije 57, 64, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 74, 79, 80

Italijani iz Gorice 85, 93, 95, 96, 97, 98, 99

Italijanski dvojezični način sporazumevanja 13, 22, 27, 34, 36, 37, 38, 44, 46

Italijanščina 13, 14, 16, 21, 22, 23, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 36, 37, 38, 39, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 67, 72, 90, 93

J

Jaz 64, 65, 67, 68, 69, 70, 71, 73, 74, 76, 78, 85, 86, 93, 95, 96, 97, 99

Jezik čustev 16

Jezikovni repertoarji 30, 34, 80

Jezikovno preklapljanje 14, 19, 20, 23, 32, 35, 45, 90, 102

Jurić Pahor 58, 60, 79

K

Kompleksne identitete 85, 86, 92, 100, 101, 102

Konstruktivni marginalci 85, 101

Kontinuum načina sporazumevanja 13, 18, 20, 23, 46, 48

Kras 24, 29, 46, 57, 63, 64, 65, 66, 71, 72, 73, 74, 76, 78, 79

L

Lokacija pojmov 57, 64, 67, 69, 74, 75, 78, 80, 85, 98

M

Marcia 89

Materni jezik 17, 26, 27, 31, 34, 35, 37, 46, 61, 65, 66, 67, 70, 71, 72, 74, 79

Maturanti 13, 26, 20, 21, 24, 25, 27, 28, 31, 32, 35, 37, 38, 40, 43, 46, 47, 48, 50, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 75, 76, 77, 78, 80

Mešanje 20, 21, 22, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 45, 46, 47, 92

Moran 101

N

Načelo dopolnjevanja 20, 22, 46

Notranji govor 13, 16, 17, 18, 21, 35, 36, 38, 40, 41, 48

O

Osamosvojitve Slovenije 91

110

Osebna identiteta 87

Outgroup 61, 91, 99, 100

P

Pavlenko 31, 35, 36, 48, 62

Pertot 14, 15, 16, 20, 28, 30, 32, 47, 59, 60, 61, 63, 78, 79, 86, 93, 100

Pisanje 35, 38, 39, 48

Poststrukturalisti 59, 62

Preklapljanje 14, 19, 20, 23, 32, 35, 45, 90, 102

Projektivni test 57, 58, 59, 63, 64, 65, 79, 85, 86, 90, 93, 95, 96, 97, 99, 100

Pripadnost 31, 48, 57, 58, 59, 60, 61, 63, 64, 76, 77, 78, 79, 85, 86, 87, 88, 90, 92, 94, 99, 101, 102, 103

Prvi jezik 15, 16, 17, 18, 19, 30, 32, 35, 36

R

Razmišljanje 22, 32, 35, 36, 40, 46, 47, 49

Razvojna psihologija 88, 90

S

Sanje 16, 17, 18, 20, 35, 42, 43, 44, 45, 47

Sestavljene identitete 60, 62, 86, 92, 101, 102, 103

SFRJ Jugoslavija 58, 59, 60, 63, 79, 80, 91
Sherif 88

Skupinska identiteta 61, 63, 77, 87, 90, 102

Slovenci iz Gorice 85, 93, 95, 96, 97, 98, 99, 100

Slovenci iz Slovenije 57, 59, 60, 63, 64, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 74, 76, 77, 78

Slovenski dvojezični način sporazumevanja 13, 22, 28, 32, 34, 36, 37, 44, 45, 46, 47

Slovenščina 13, 14, 15, 16, 20, 21, 22, 23, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 36, 38, 39, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 60, 61, 67, 70, 71, 72, 91, 93, 102

T

Tajfel 61, 63, 88, 90, 91

Teorija optimalnega razlikovanja 87

Teorija realističnega konflikta 85, 88, 101

Teorija socialne identitete 85, 88, 90, 102

Tretji prostor 59, 60, 62, 79

Trst 21, 24, 25, 27, 31, 39, 63, 64, 65, 67, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80

Tržaški Italijani 63, 64, 67, 68

Tržaški Slovenci 59, 63, 64, 67, 68, 77

Turner 88, 90

Z

Zamejci 32, 33, 77, 79, 80, 92, 99

Zamišljena skupina 48, 60

PRILOGE

JEZIK IN IDENTITETA ***2011***

Raziskava med maturanti srednjih šol II. stopnje
v Trstu in Gorici

Šolsko leto 2011-2012

zaporedna številka (izpolni SLORI)	šola

Lepo pozdravljen/a,

Slovenski raziskovalni inštitut SLORI te vljudno vabi, da sodeluješ pri anketi, ki jo izvajamo v okviru raziskovalnega projekta z naslovom **JEZIK IN IDENTITETA 2011**.

Cilj projekta je ugotoviti spremembe v uporabi jezika in istovetenju med današnjimi maturanti in tistimi, ki so maturirali pred 20imi leti .

Anketa je anonimna in zbrani podatki bodo obdelani v skladu s predpisi zakonskega odloka 196/2003 o varstvu osebnih podatkov.

Tvoje sodelovanje je za uspeh projekta temeljnega pomena.

Če si za to, bi začeli.

Na naslednjih listih so vprašanja, na katera odgovori z besedo, s številko ali s križcem.
Če česa ne razumeš, vprašaj za pojasnilo !

Vprašanja	Navodila
Datum _____	Napiši današnji dan.
1. Šola _____	Napiši vrsto šole.
2. Smer _____	Napiši smer šole.
3. Razred _____	Napiši razred.
4. Spol 1 – moški 2 – ženski	Prekrižaj odgovarjajočo številko.
5. Kje stanuješ ? 1 - mesto 2 - Kras 3 – Dreg 4 - Brda če si negotov/a pri uvrstitvi, napiši ime kraja. _____	Prekrižaj odgovarjajočo številko.
6. Kakšno je okolje, v katerem stanuješ? 1 - izključno italijansko 2 - pretežno italijansko 3 - slovensko in italijansko 4 - pretežno slovensko 5 - izključno slovensko	Prekrižaj odgovarjajočo številko.
7. Katere narodnosti sto? ti _____ oče _____ mati _____ 1. brat/sestra _____ 2. brat/sestra _____ 3. brat/sestra _____	Odgovori z besedo.

8. Kateri je tvoj materni jezik? 1 - slovensko narečje 2 - slovenski knjižni jezik 3 - italijansko narečje 4 - italijanski knjižni jezik 5 - drugo _____	Prekrižaj odgovarjajočo številko.
9. V katerem jeziku se pogovarjate v družini? 1 - v slovenskem, ne glede na temo pogovora 2 - v italijanskem, ne glede na temo pogovora 3 - o nekaterih temah se pogovarjamo raje v slovenskem jeziku, o drugih pa v italijanskem 4 - pri istih temah mešamo slovenski jezik z italijanskim 5 - o istih temah se pogovarjamo enkrat v enem, enkrat v drugem jeziku 6 - drugo _____	Prekrižaj odgovarjajočo številko.
10. V katerem jeziku se pogovarjaš s svojimi sošolci/kami v neformalnih situacijah? 1 - v slovenskem, ne glede na temo pogovora 2 - v italijanskem, ne glede na temo pogovora 3 - o nekaterih temah se pogovarjam raje v slovenskem jeziku, o drugih pa v italijanskem 4 - pri istih temah mešamo slovenski jezik z italijanskim 5 - o istih temah se pogovarjam enkrat v enem, enkrat v drugem jeziku 6 - drugo _____	Prekrižaj odgovarjajočo številko.
11. V katerem jeziku se pogovarjaš s svojimi dvojezičnimi izvenšolskimi prijatelji/icami? 1 - v slovenskem, ne glede na temo pogovora 2 - v italijanskem, ne glede na temo pogovora 3 - o nekaterih temah se pogovarjam raje v slovenskem jeziku, o drugih pa v italijanskem 4 - pri istih temah mešamo slovenski jezik z italijanskim 5 - o istih temah se pogovarjam enkrat v enem, enkrat v drugem jeziku 6 - drugo _____ 7 - nimam dvojezičnih izvenšolskih prijateljev	Prekrižaj odgovarjajočo številko.
12. V katerem jeziku pišeš SMS svojim dvojezičnim prijateljem/cam? 1 - v slovenskem, ne glede na vsebino 2 - v italijanskem, ne glede na vsebino 3 - o nekaterih vsebinah pišem raje v slovenskem jeziku, o drugih pa v italijanskem 4 - pri istih vsebinah mešam slovenski jezik z italijanskim 5 - v obeh jezikih enako ne glede na vsebino 6 - drugo _____	Prekrižaj odgovarjajočo številko.

13. Kakšen je tvoj šolski uspeh?	v slov.	v ital.	Prekrižaj odgovarjajočo številko.
nezadosten	1	1	
zadosten	2	2	
dober	3	3	
prav dober	4	4	
14. V katerem jeziku se ustrezneje izražáš?			Prekrižaj odgovarjajočo številko.
1 - v slovenskem, ne glede na temo			
2 - v italijanskem, ne glede na temo			
3 - o nekaterih temah se ustrezneje izražam v slovenskem jeziku, o drugih pa v italijanskem			
4 - o istih temah se ustrezneje izražam enkrat v enem, enkrat v drugem jeziku			
5 - drugo _____			
15. V katerem jeziku raje bereš?			Prekrižaj odgovarjajočo številko.
1 - v slovenskem, ne glede na temo			
2 - v italijanskem, ne glede na temo			
3 - o nekaterih temah berem raje v slovenskem jeziku, o drugih pa v italijanskem			
4 - v obeh jezikih enako rad berem			
5 - drugo _____			
16. V katerem jeziku raje pišeš?			Prekrižaj odgovarjajočo številko.
1 - v slovenskem, ne glede na temo			
2 - v italijanskem, ne glede na temo			
3 - o nekaterih temah raje pišem v slovenskem jeziku, o drugih pa v italijanskem			
4 - v obeh jezikih enako rad pišem			
5 - drugo _____			
17. Pišeš ali si kdaj pisal/a dnevnik? V katerem jeziku?			Prekrižaj odgovarjajočo številko.
1 - v slovenskem, ne glede na temo			
2 - v italijanskem, ne glede na temo			
3 - o nekaterih temah pišem raje v slovenskem jeziku, o drugih pa v italijanskem			
4 - v obeh jezikih enako ne glede na temo			
5 - pri istih temah mešam slovenski jezik z italijanskim			
6 - drugo			
7 - ne pišem dnevnika			
18. V katerem jeziku razmišljaš sam pri sebi?			Prekrižaj odgovarjajočo številko.
1 - v slovenskem, ne glede na vsebino			
2 - v italijanskem, ne glede na vsebino			
3 - o nekaterih vsebinah razmišljam raje v slovenskem jeziku, o drugih pa v italijanskem			
4 - pri istih vsebinah mešam slovenski jezik z italijanskim			
5 - o istih vsebinah razmišljam enkrat v enem, enkrat v drugem jeziku			
6 - drugo _____			

<p>19. Dvojezičnemu sogovorniku bi najraje izrazil svoje občutke /čustva?</p> <p>1 - v slovenskem jeziku, ne glede na občutek / čustvo</p> <p>2 - v italijanskem jeziku, ne glede na občutek /čustvo</p> <p>3 - nekatere občutke /čustva bi izrazil raje v slovenskem jeziku, druge pa v italijanskem</p> <p>4 - pri izražanju istih občutkov bi mešal slovenski jezik z italijanskim</p> <p>5 - občutke bi izrazil enako v obeh jezikih</p> <p>6 - drugo _____</p>	<p>Prekrižaj odgovarjajočo številko.</p>
<p>20. Na dvojezičnega sogovornika bi se najraje jezil</p> <p>1 - v slovenskem jeziku, ne glede na vzrok</p> <p>2 - v italijanskem jeziku, ne glede na vzrok</p> <p>3 - zaradi nekaterih vzrokov bi se raje jezil v slovenskem jeziku, zaradi drugih pa v italijanskem</p> <p>4 - pri istih vzrokih bi mešal slovenski jezik z italijanskim</p> <p>5 - jezil bi se enako v obeh jezikih</p> <p>6 - drugo _____</p>	<p>Prekrižaj odgovarjajočo številko.</p>
<p>21. V katerem jeziku sanjaš ?</p> <p>1 - sanjam izključno v slovenščini</p> <p>2 - sanjam izključno v italijanščini</p> <p>3 - v sanjah izključno mešam oba jezika</p> <p>4 - v slovenščini sanjam samo situacije, v katerih se tudi podnevi pogovarjam slovensko</p> <p>5 - v italijanščini sanjam samo situacije, v katerih se tudi podnevi pogovarjam italijansko</p> <p>6 - v sanjah mešam oba jezika samo za situacije, v katerih tudi podnevi mešam slovenski jezik z italijanskim</p> <p>7 - v slovenščini sanjam včasih tudi situacije, v katerih se podnevi pogovarjam italijansko</p> <p>8 - v italijanščini sanjam včasih tudi situacije, v katerih se podnevi pogovarjam slovensko</p> <p>9 - v sanjah mešam oba jezika včasih tudi za situacije, v katerih podnevi uporabljam samo slovenski ali samo italijanski jezik</p> <p>10 - drugo _____</p>	<p>Odgovori 1, 2, 3 izključujejo ostale možnosti; od 4 do 9 je možnih več odgovorov.</p>

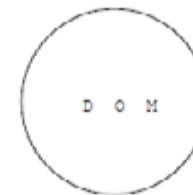
<p>22. V katerem jeziku se ti pojavljajo misli v polsnu, preden zaspiš ?</p> <p>1 - misli se mi pojavljajo izključno v slovenščini</p> <p>2 - misli se mi pojavljajo izključno v italijanščini</p> <p>3 - v polsnu izključno mešam oba jezika</p> <p>4 - v slovenščini se mi misli pojavljajo samo za vsebine, za katere tudi podnevi uporabljam slovenski jezik</p> <p>5 - v italijanščini se mi misli pojavljajo samo za vsebine, za katere tudi podnevi uporabljam italijanski jezik</p> <p>6 - v polsnu mešam oba jezika samo za vsebine, za katere tudi podnevi mešam slovenski jezik z italijanskim</p> <p>7 - v slovenščini se mi misli pojavljajo včasih tudi za vsebine, za katere podnevi uporabljam italijanski jezik</p> <p>8 - v italijanščini se mi misli pojavljajo včasih tudi za vsebine, za katere podnevi uporabljam slovenski jezik</p> <p>9 - v polsnu mešam oba jezika včasih tudi za vsebine, za katere podnevi uporabljam samo slovenski ali samo italijanski jezik</p> <p>10 - drugo _____</p>	<p>Odgovori 1, 2, 3 izključujejo ostale možnosti; od 4 do 9 je možnih več odgovorov.</p>
<p>23. V katerem jeziku se ti pojavljajo misli v polsnu, ob prebujanju</p> <p>1 - misli se mi pojavljajo izključno v slovenščini</p> <p>2 - misli se mi pojavljajo izključno v italijanščini</p> <p>3 - v polsnu izključno mešam oba jezika</p> <p>4 - v slovenščini se mi misli pojavljajo samo za vsebine, za katere tudi podnevi uporabljam slovenski jezik</p> <p>5 - v italijanščini se mi misli pojavljajo samo za vsebine, za katere tudi podnevi uporabljam italijanski jezik</p> <p>6 - v polsnu mešam oba jezika samo za vsebine, za katere tudi podnevi mešam slovenski jezik z italijanskim</p> <p>7 - v slovenščini se mi misli pojavljajo včasih tudi za vsebine, za katere podnevi uporabljam italijanski jezik</p> <p>8 - v italijanščini se mi misli pojavljajo včasih tudi za vsebine, za katere podnevi uporabljam slovenski jezik</p> <p>9 - v polsnu mešam oba jezika včasih tudi za vsebine, za katere podnevi uporabljam samo slovenski ali samo italijanski jezik</p> <p>10 - drugo _____</p>	<p>Odgovori 1, 2, 3 izključujejo ostale možnosti; od 4 do 9 je možnih več odgovorov.</p>

(neobvezno)

Zelo ti bomo hvaležni, če boš odgovoril/a tudi na naslednji vprašanji.

<p>24. Prepiši zadnji shranjeni SMS, ki ti ga je poslal/a dvojezični/a prijatelj/ica.</p> <p>_____</p> <p>_____</p>
<p>25. Prepiši zadnji shranjeni SMS, ki si ga poslal/a dvojezičnemu prijatelju/dvojezični prijateljici.</p> <p>_____</p> <p>_____</p>

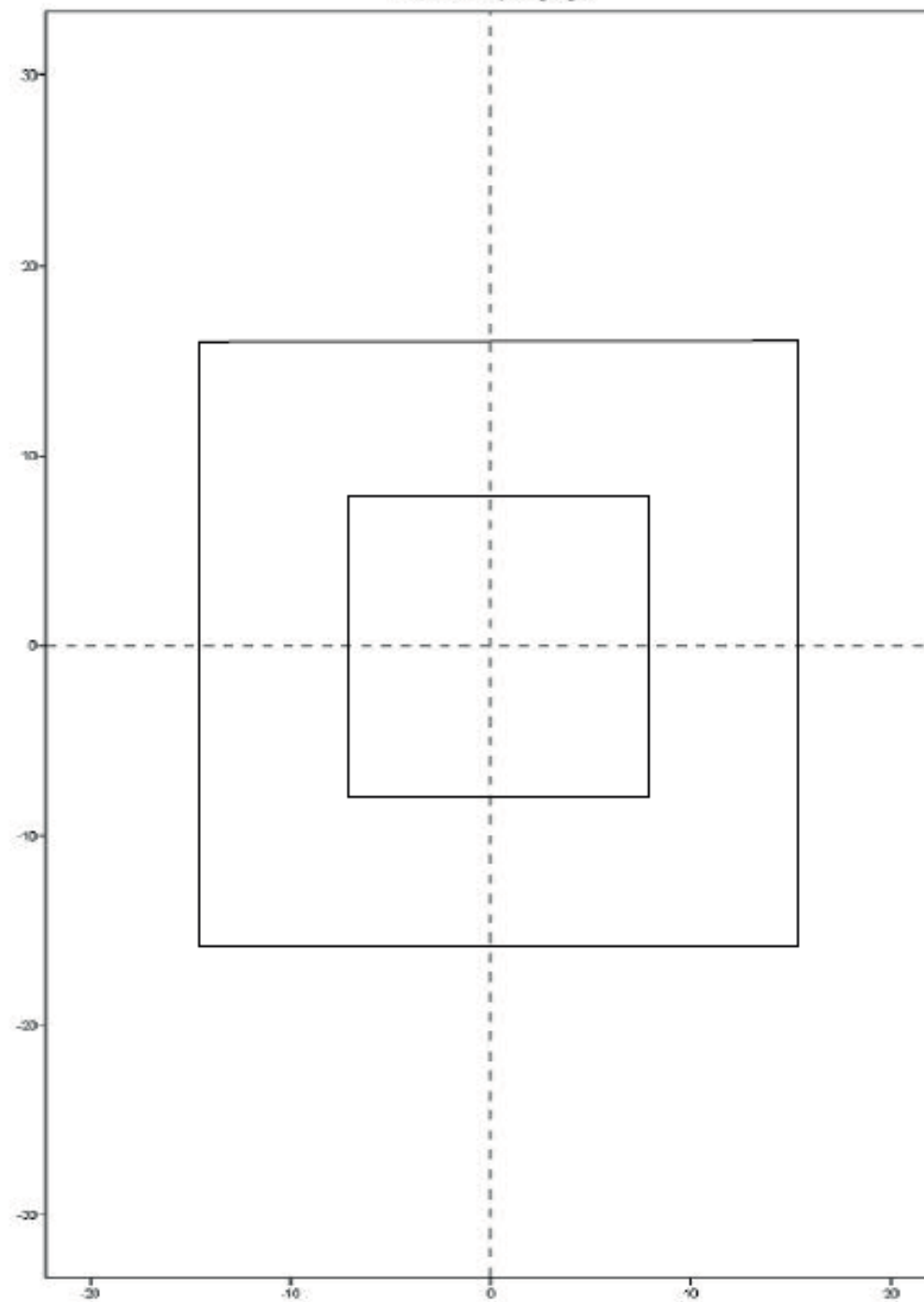
NAVODILO: Tu so še druge nalepke.
Tudi te prosto prilepi po tem listu,
lahko se tudi krišajo ali prekrivajo.

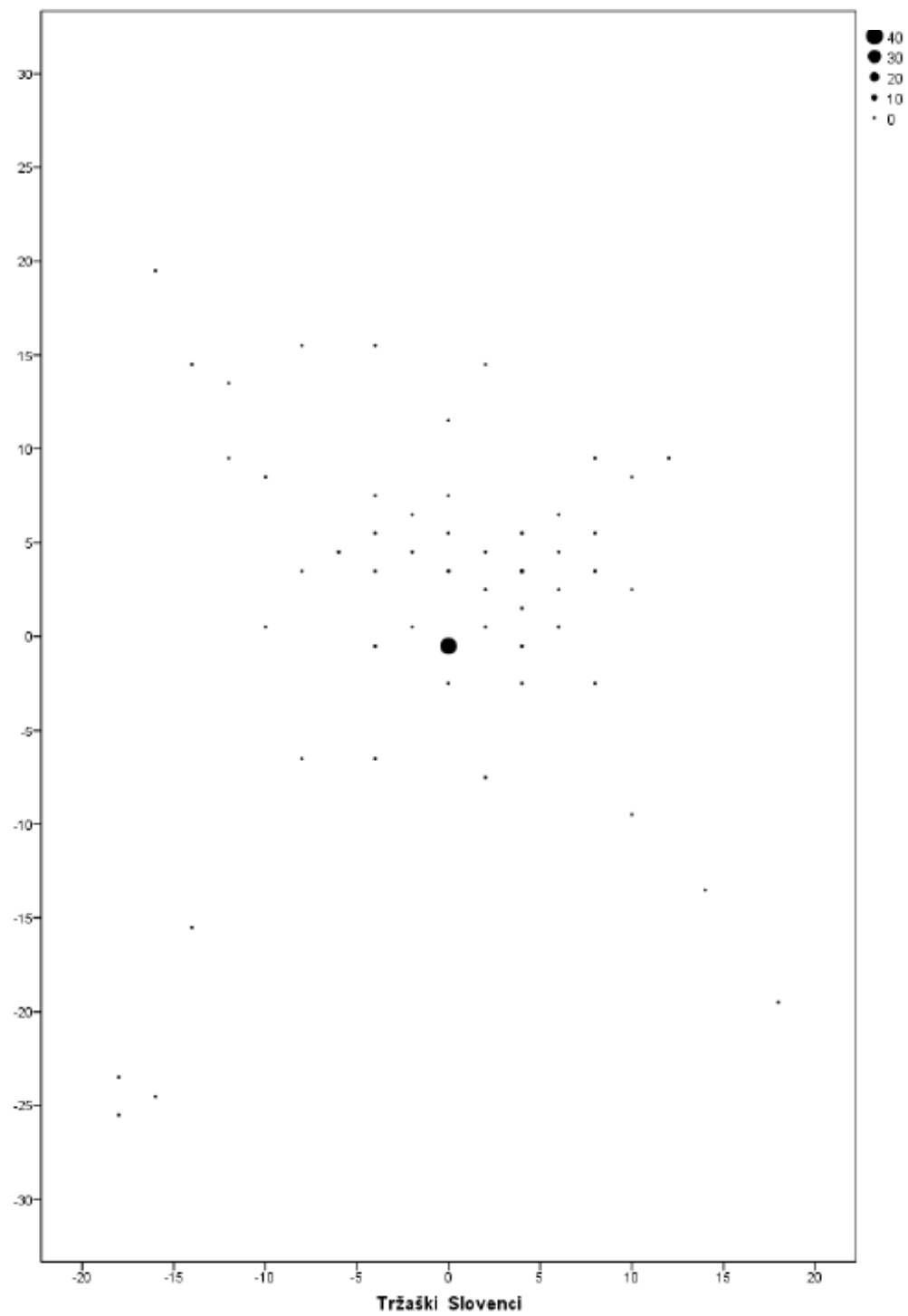
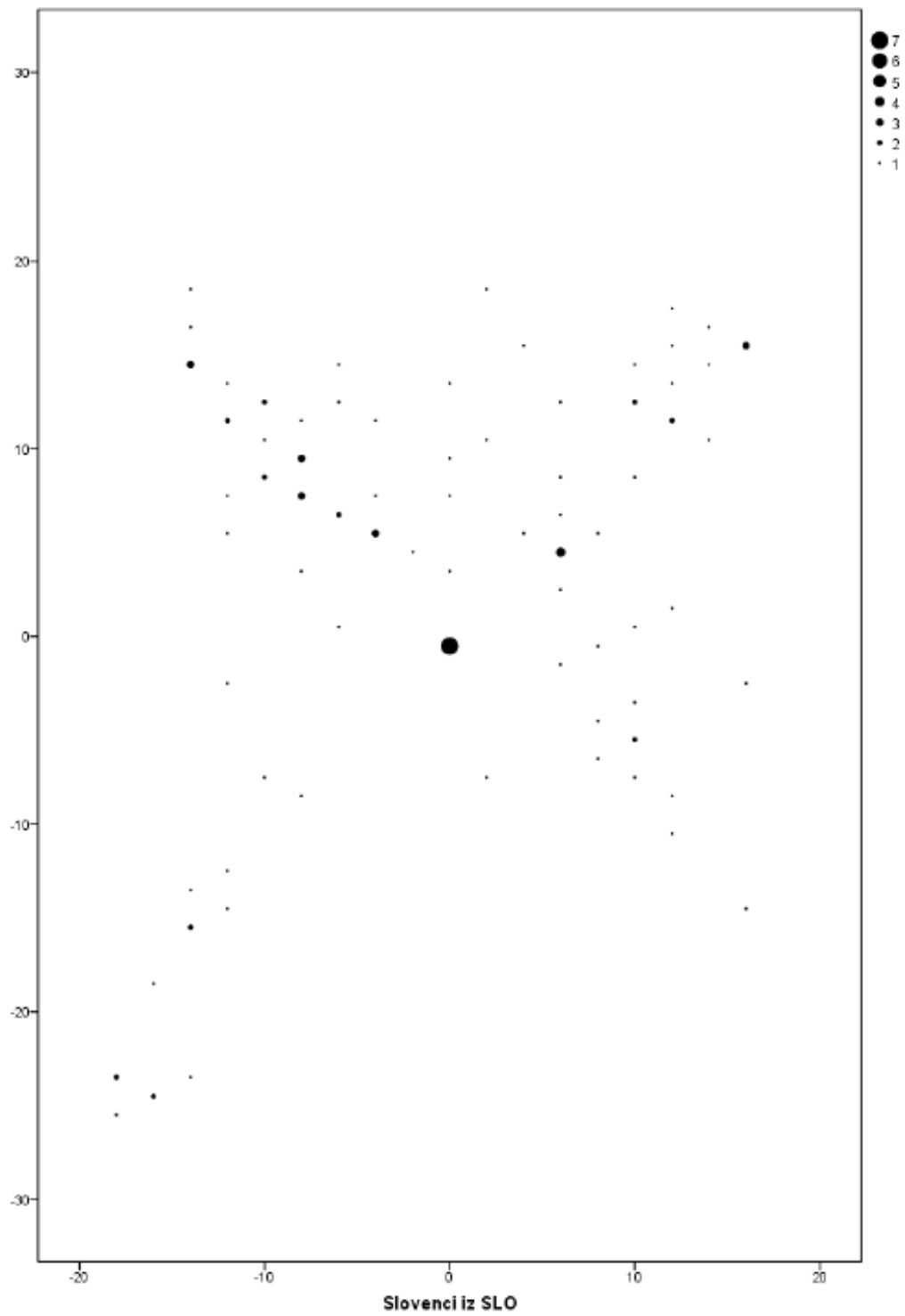

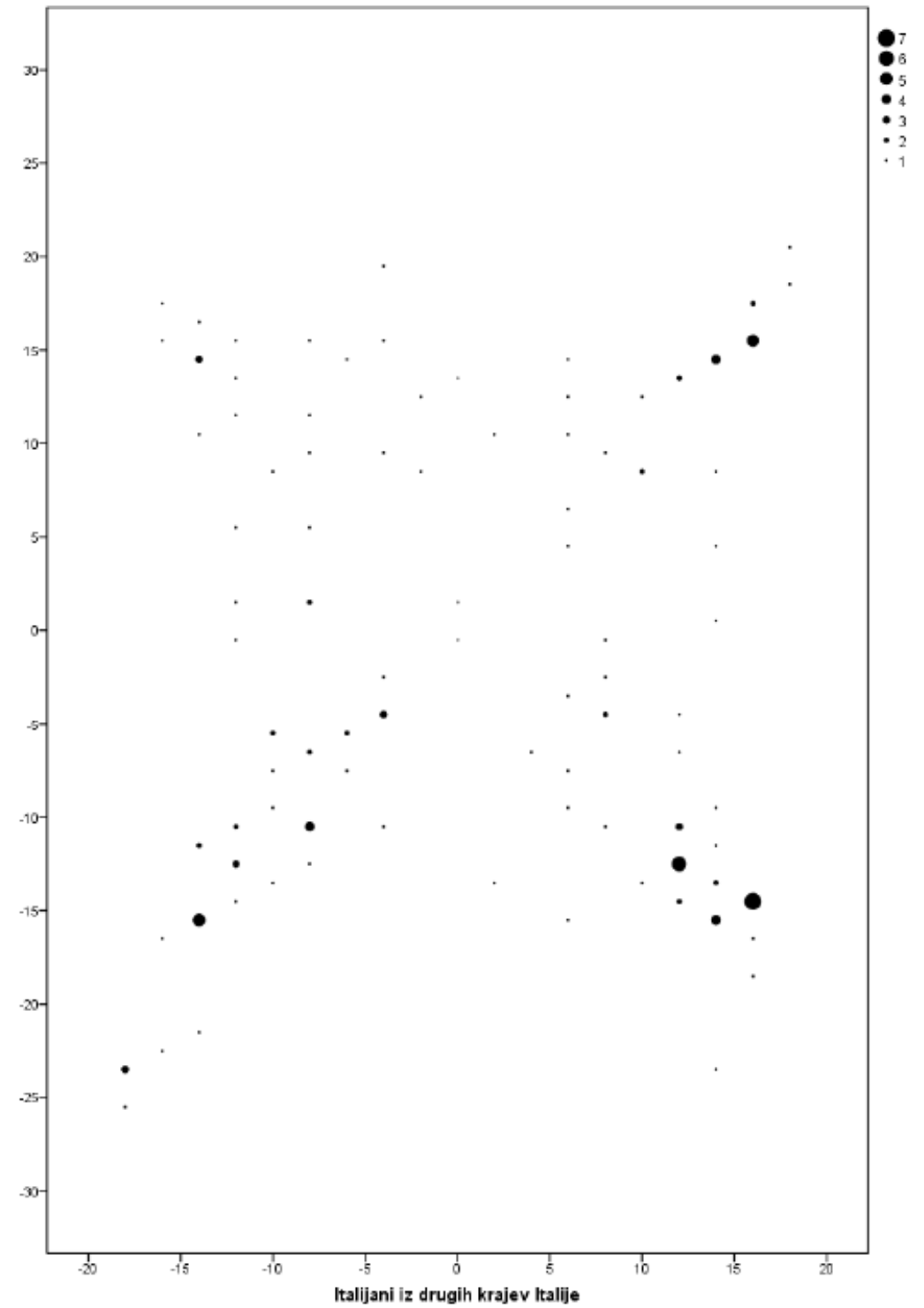
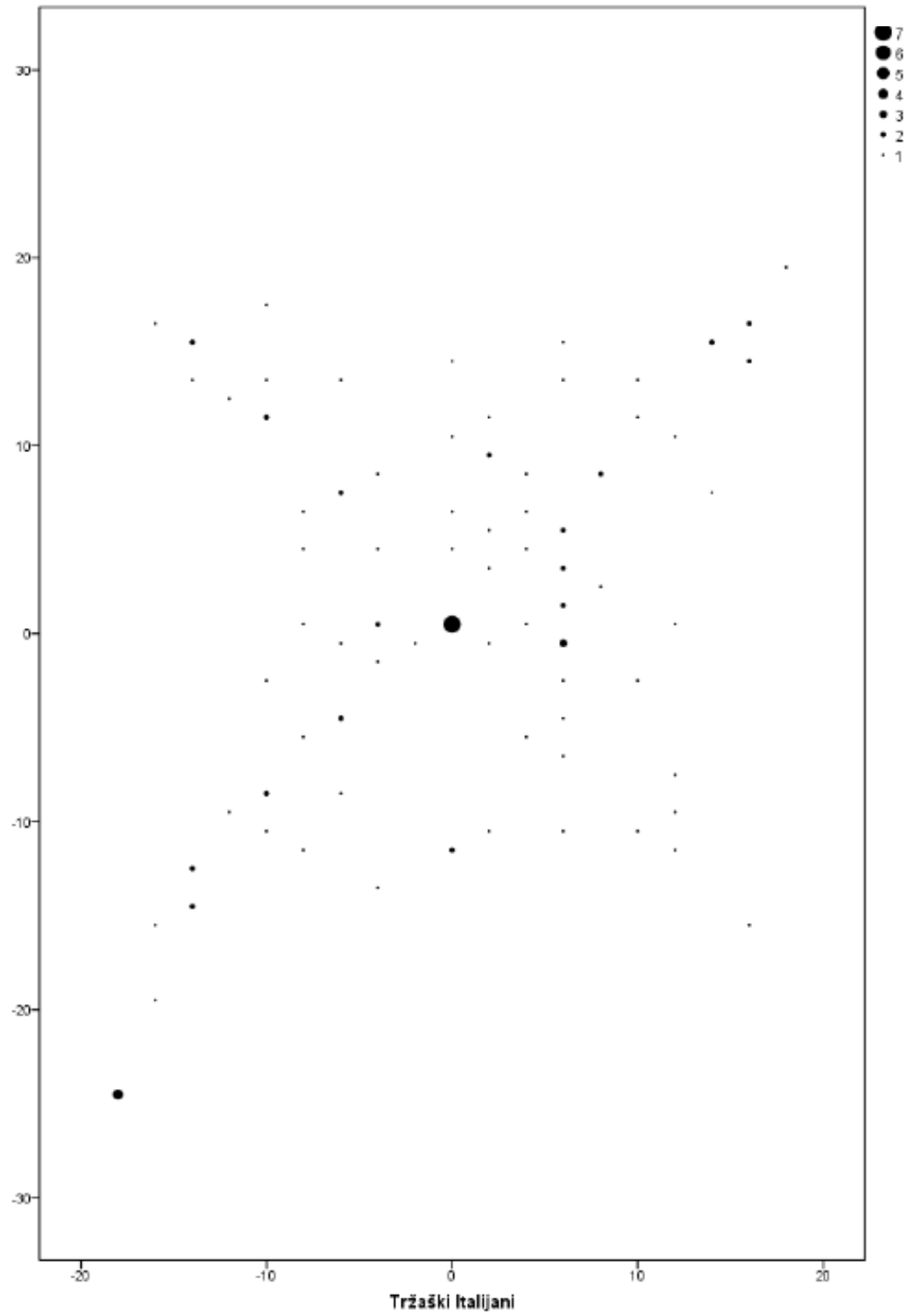
NAVODILO: Pri strani imaš nalepke, na katerih so pisane različne besede. Nalepke prosto prilepi po tem listu, lahko se tudi križajo ali prekrivajo.

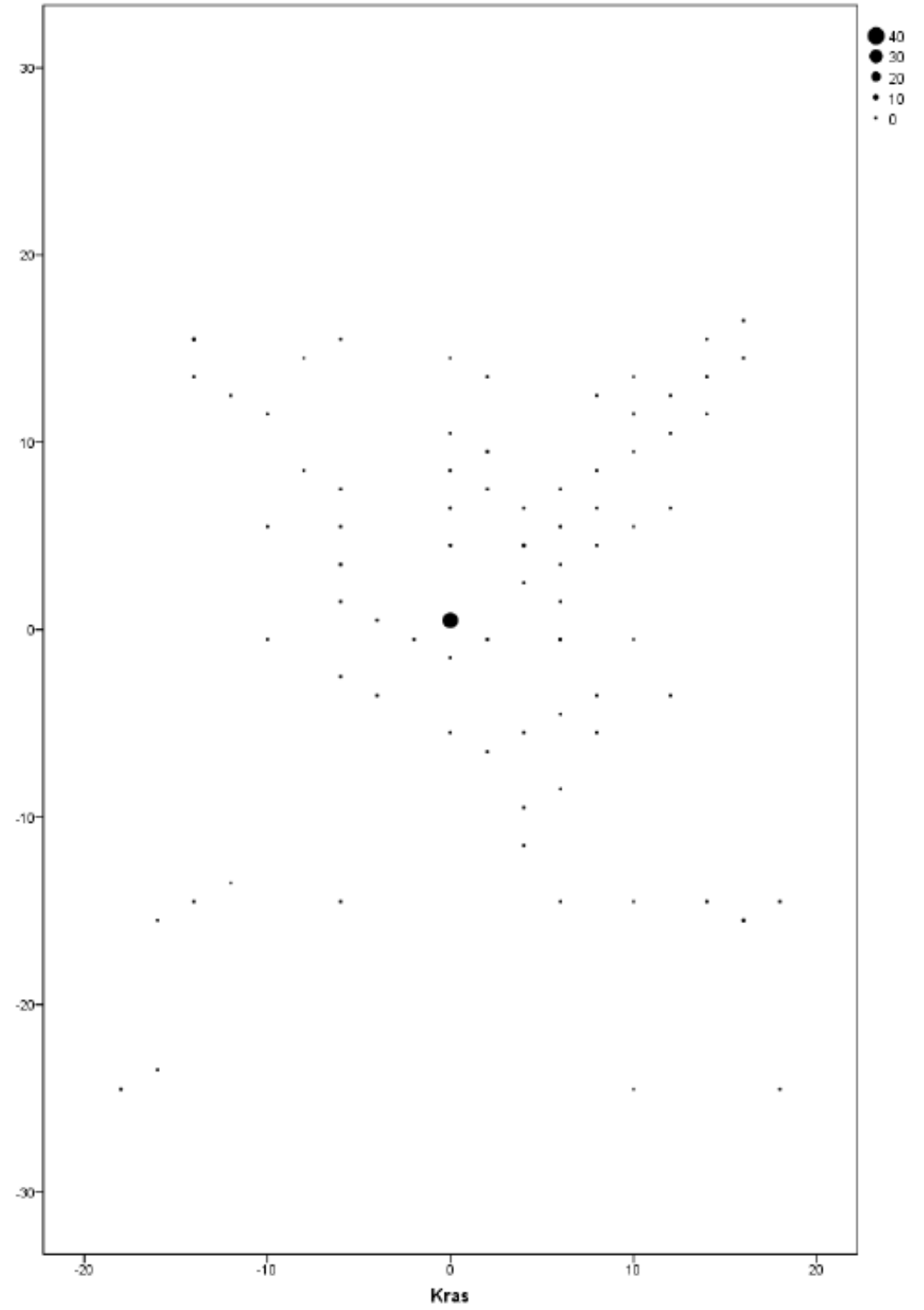
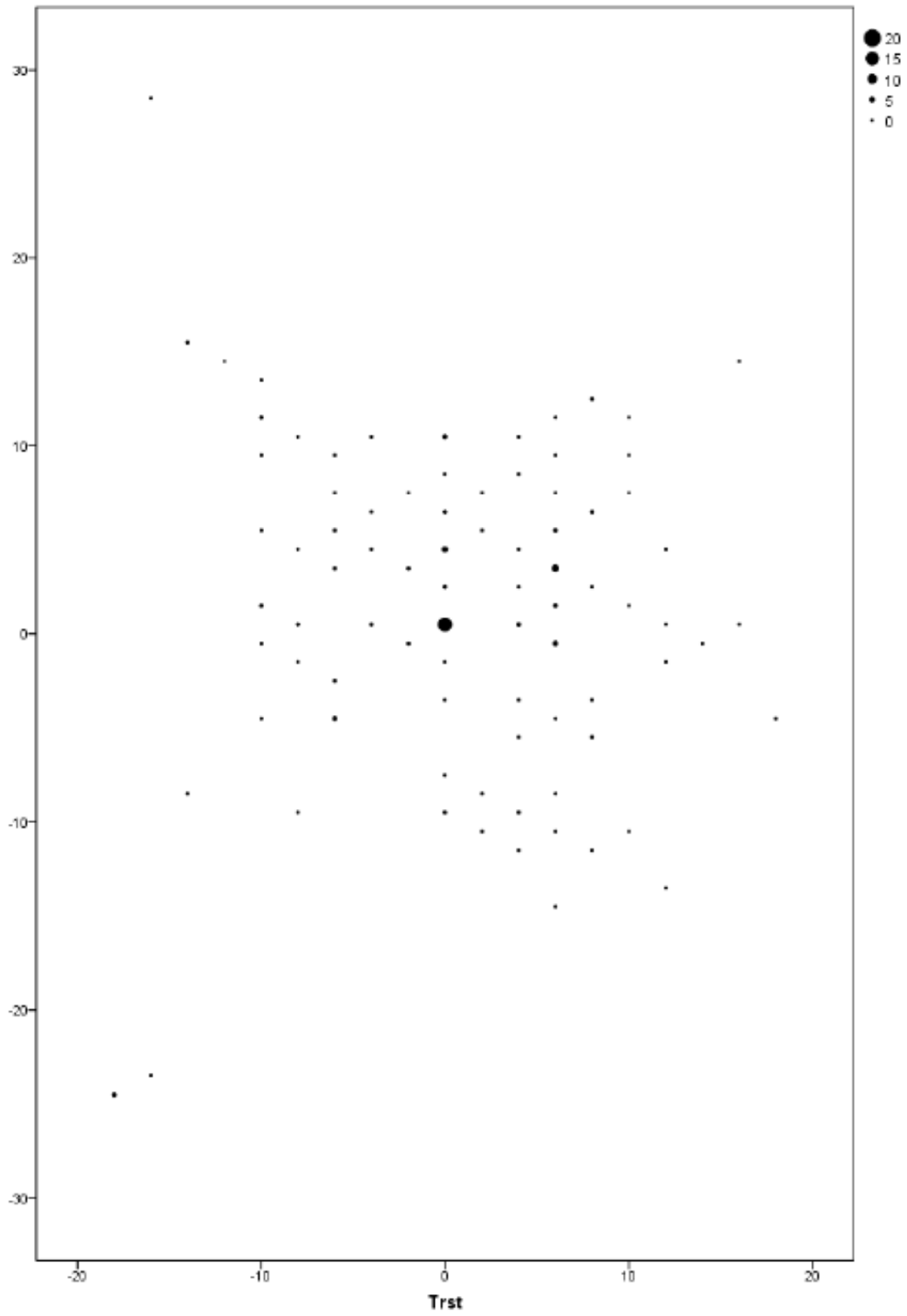

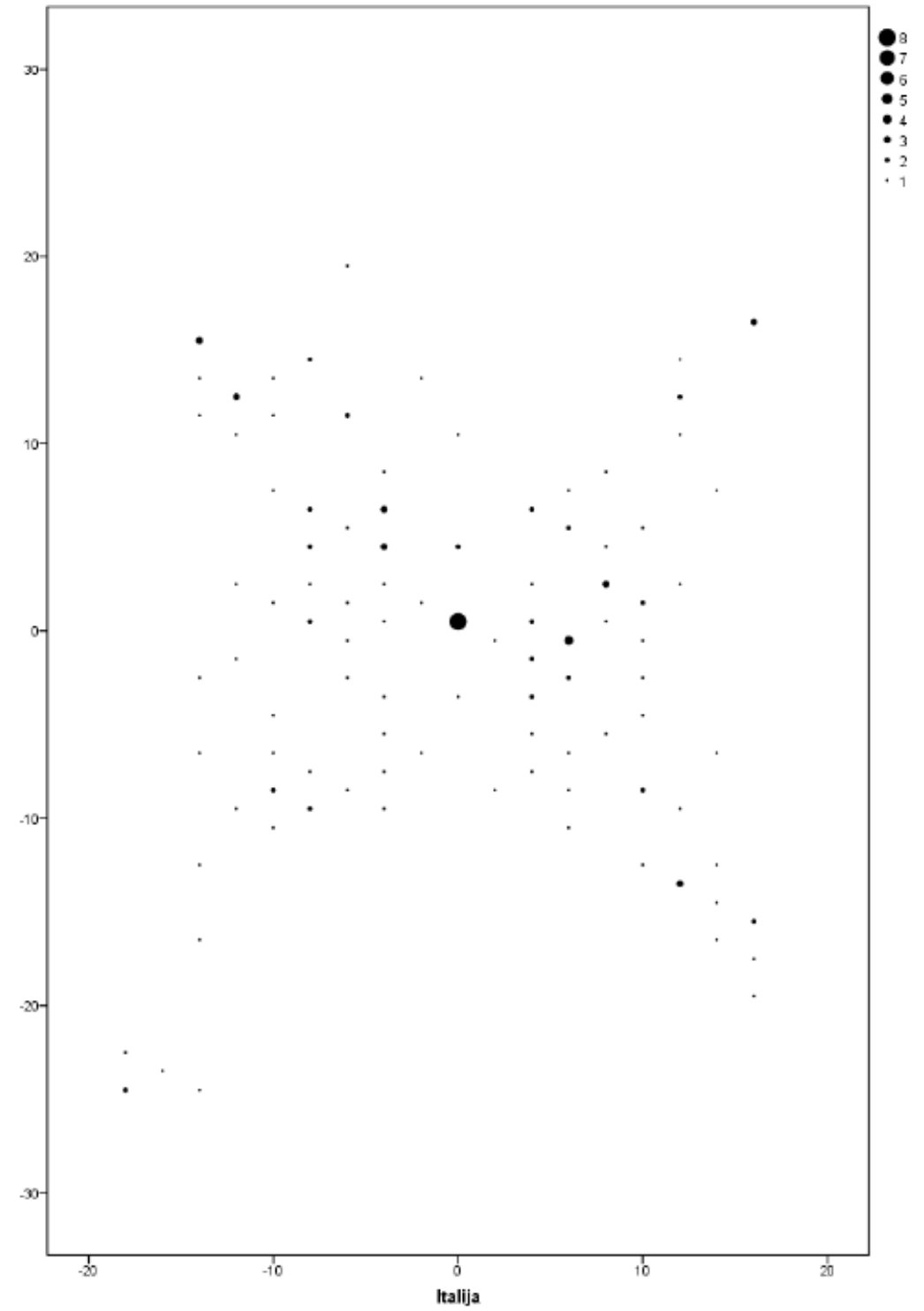
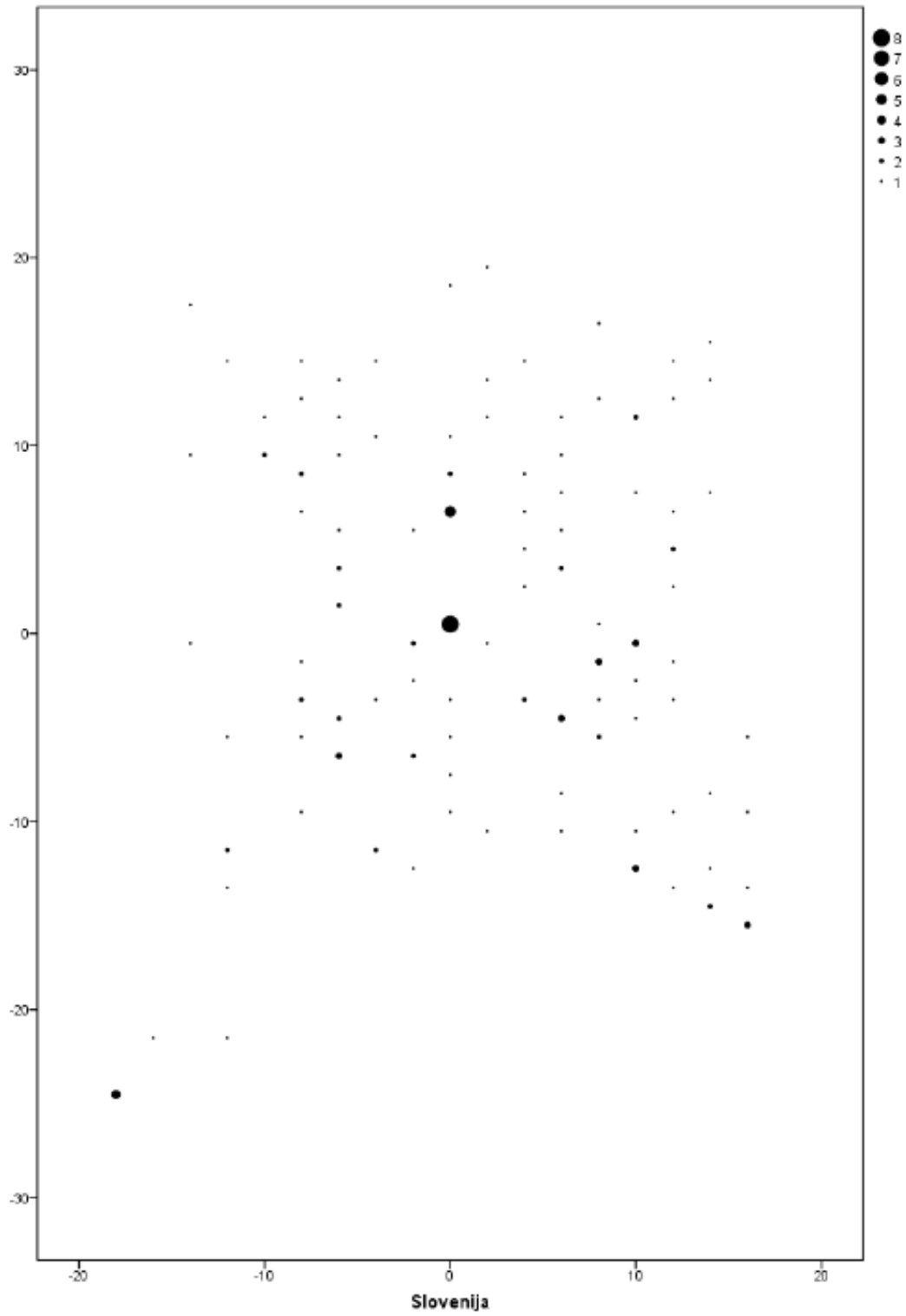
Shema razporejanja

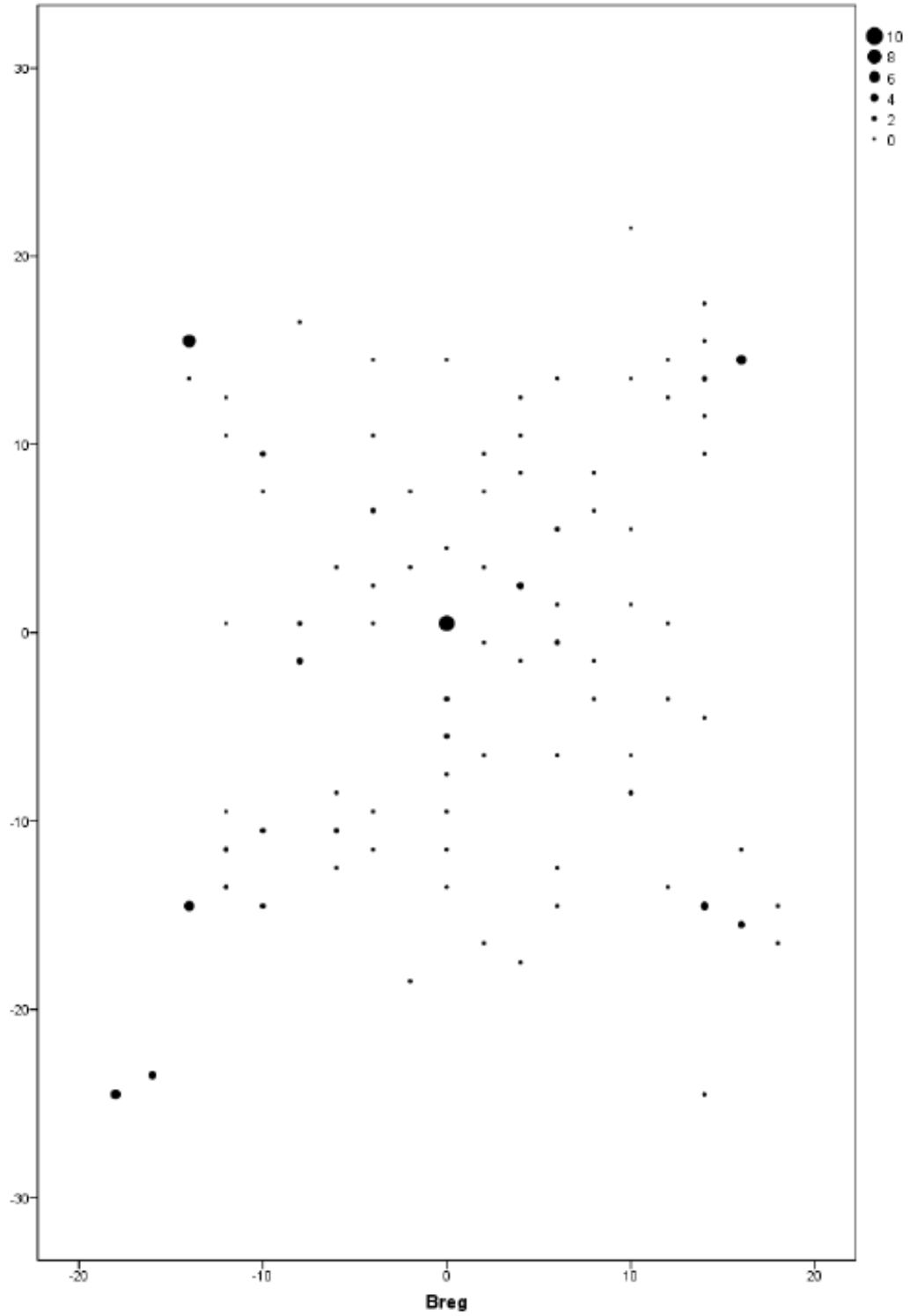

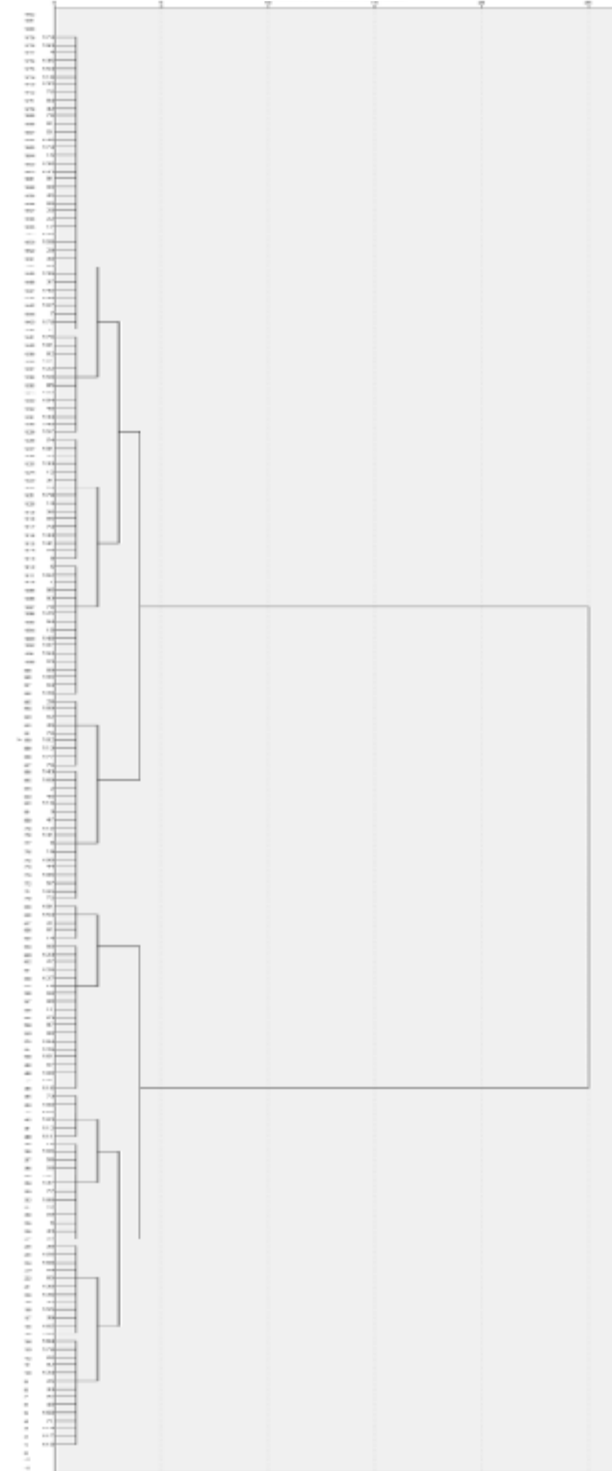

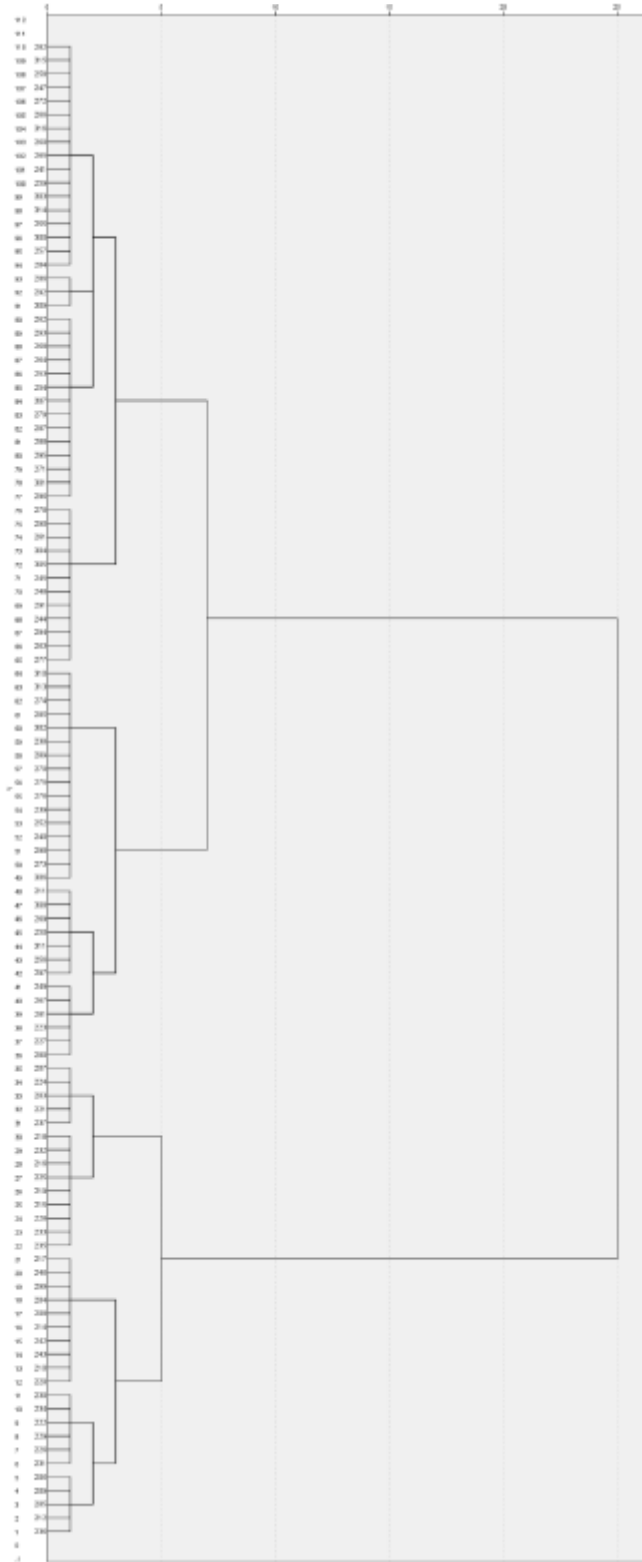
1992

Dendrogram

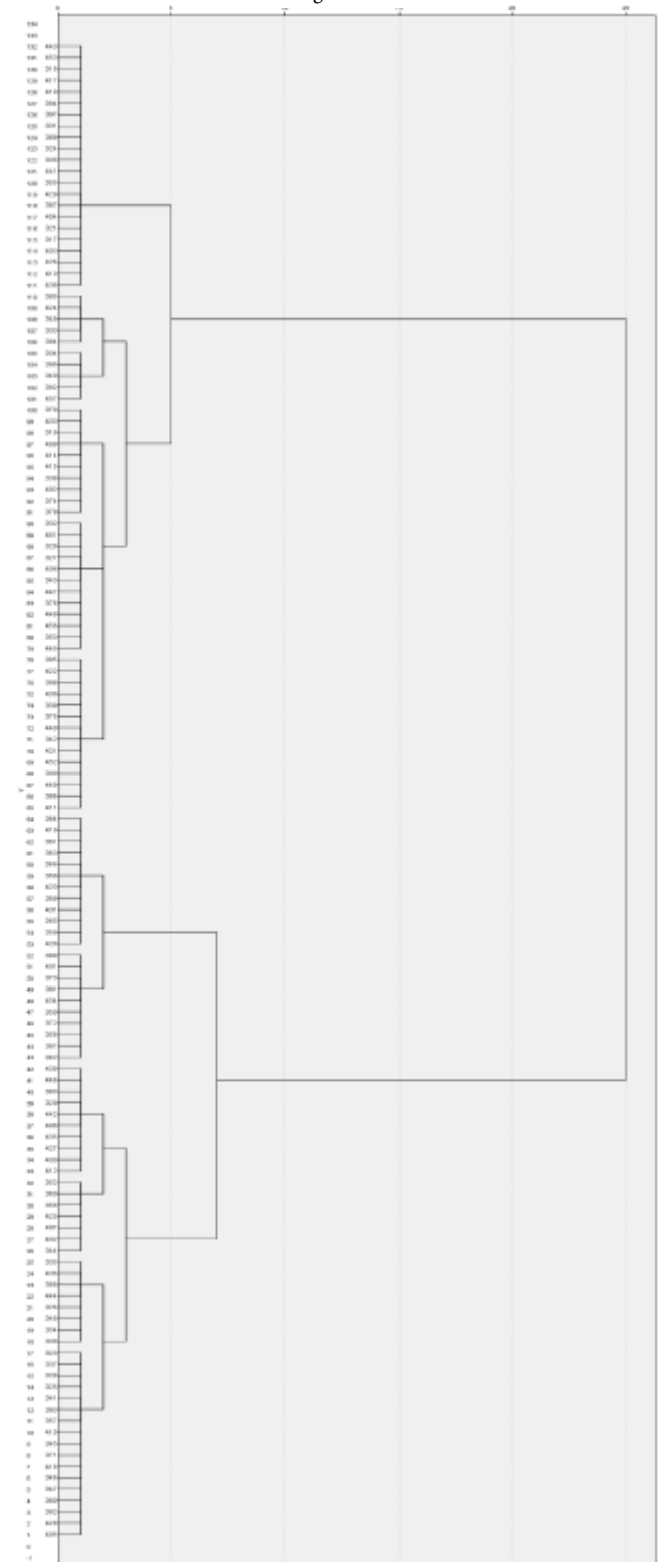
2005

Dendrogram

2011

Dendrogram

POVZETKI

Susanna Pertot

DVAJSET LET MED SLOVENŠČINO IN ITALIJANŠČINO

Primerjava med generacijami maturantov srednjih šol druge stopnje s slovenskim učnim jezikom v Italiji o uporabi slovenščine in italijanščine kot jezikov sporazumevanja in notranjega govora

Povzetek: Avtorica predstavlja raziskavo, ki jo je izvedla v šol. l. 2011/12 kot nekakšno spremljanje izsledkov študij iz šol. l. 1992/93 in 2004/05. Glavni cilj raziskave je bil ugotoviti, ali v dvajsetih letih, tj. v obdobju 1992-2012, Slovenci v Italiji postopno opuščajo slovenščino v korist italijanščine tako na družbeni ravni kakor tudi na ravni govorčevega intrapsihičnega življenja. Veliko študij o dvojezičnosti trdi, da dvojezične govorce spremljajo intenzivnejša čustva, ko govorijo v svojem prvem oz. pogostejše rabljenem jeziku, medtem ko je njihova emocionalna odzivnost nižja, ko uporabljajo svoj drugi oz. manj rabljeni jezik. Psihoanalitične in psihoterapevtske študije kažejo, da zunanji in notranji dogodki v posameznikovem življenju vplivajo tudi na izbiro jezika čustev. Te študije podčrtujejo potrebo po zbiranju informacij o zasebnih vidikih, ki se prepletajo z uporabo jezika. Eden od zasebnih aspektov je notranji govor. Primeri notranjega govora so razmišljanje, miselno računanje, molitev, sanje in spominjanje.

Pričujoča raziskava upošteva notranji govor, ki vključuje preprosto mišljenje in sanje. Tri skupine maturantov srednjih šol s slovenskim učnim jezikom v Italiji so v presledku dvanajst in dvajset let prek vprašalnika ocenile svojo vsakodnevno uporabo jezikovnih kodov kot jezika/ov komunikacije in notranjega govora (vključno sanj).

Dijaki prepoznajo jezikovni/a kod/e, ki ga/ju uporablja doma, kot jezik, v katerem razmišljajo in v katerem izražajo čustva. Večja stopnja mešanja jezikovnih kodov in opuščanje slovenščine v družini sta vzporedna z opuščanjem slovenščine v korist pogostejšega mešanja kodov, posebej pri razmišljanju. Analiza clustrov je izpostavila dve skupini: skupino dijakov, ki uporabljajo pretežno slovenščino, čeprav tudi mešajo in preklaplajo ter izbirajo jezik glede na različne jezikovne situacije, govorne položaje, in skupino tistih, ki uporabljajo pretežno italijanščino ter mešajo in preklaplajo predvsem v italijanščino.

Izsledki raziskave izpostavljajo, da se (po Grosjeanu, 2001) obe skupini pomikata po *kontinuumu načina sporazumevanja*; skupini se razlikujeta predvsem po položaju na tem kontinuumu, v katerem se pripadniki posamezne skupine pogosteje znajdejo. Položaj na kontinuumu se med dijaki, ki uveljavljajo *italijanski dvojezični način sporazumevanja*, v dveh desetletjih ni spremenil. Spremembe pa so se pojavile v skupini tistih, ki prevzemajo *slovenski dvojezični način sporazumevanja*.

Rezultati kažejo, da izbira jezikovnih kodov poteka na nezavednem ali predzavednem nivoju, saj se večinski jezik (italijanščina) kar sama vriva, ko upada samozavedanje, pojavnost manjšinskega jezika (slovenščine) pa narašča z naraščanjem samozavedanja. Uporaba slovenščine se torej postavlja kot stvar posameznikove zavestne izbire.

Na notranjo predzavedno izbiro koda pa neposredno vpliva družbena sfera: zunanje okolice, socialna omrežja, tržna ponudba in ne nazadnje želja po identifikaciji z

družbenimi akterji, ki so govorce danega jezika. Odgovori maturantov o rabi jezika/ov ne odražajo samo dejanske rabe njihovega jezikovnega repertoarja, temveč zamišljeno rabo njihovih jezikovnih kodov, povezano z identifikacijo s starši in s skupino govorcev danega/ih jezikovnega/ih koda/ov.

Avtorica zaključuje, da sprememb v sporazumevalnih praksah pripadnikov skupnosti Slovencev v Italiji ni mogoče razlagati kot neposredno posledico sprememb družbenopolitičnega prizorišča, saj ne gre za tovrstno vzročnost. Ta se uresničuje preko vrste eksplicitnih in implicitnih procesov, ki niso znani, kajti doslej niso bili predmet raziskovanja. Nadaljnje raziskovalno delo, ki bi osvetlilo pojav, naj bi analiziralo proces produkcije in distribucije jezikovnih in kulturnih virov kot sredstev legitimacije jezika in kulture. To predhodno znanje je za vsako skupnost, posebno pa za manjšinsko, potrebno, da vrednoto jezik uspešno legitimira in trži kot vrednost na jezikovnem tržišču.

Susanna Pertot

SAMO TOSTRAN ZAMIŠLJENE MEJE?

Družbene predstave o narodnostni identiteti maturantov srednjih šol druge stopnje s slovenskim učnim jezikom v Trstu

Povzetek: V letih 1990, 2000 in 2012 sta bila predložena maturantom srednjih šol s slovenskim učnim jezikom v Trstu projektivna testa lokacije družbenih skupin (*Slovenci iz Trsta, Slovenci iz Slovenije, Italijani iz Trsta, Italijani iz drugih krajev Italije*) in geografskih pojmov (*Trst, Kras, Slovenija, Italija*). Cilj zadnje raziskave je bil primerjati rezultate treh izvedb in ugotoviti morebitne razlike v občutku nacionalne in prostorske pripadnosti slovenskih dijakov v Trstu po desetih oz. po več kot dvajsetih letih od prve izvedbe raziskave, tj. v obdobju, ko je Slovenija postala samostojna država, članica Evropske unije, in je med večinskimi italijanskimi prebivalstvom v Trstu v kratkem pridobila ugled zaradi svojih političnih in gospodarskih dosežkov.

Avtorica predstavlja razumevanje identitete med Slovenci v Italiji od prvih povojnih let, ko je temeljilo na principu izključevanja, vse do danes, ko je pri opredelitvi identitete Slovencev v Italiji v ospredju predvsem uporaba slovenskega jezika. Sledijo občutek pripadnosti slovenskemu narodu, italijansko državljanstvo, tj. pripadnost *de jure* italijanski državi, ki jo lahko spremlja (ali pa ne) občutek pripadnosti italijanskemu narodu.

V teoretičnem okviru je izpostavljenih nekaj konceptualnih problemov v zvezi s preučevanjem identitete in identitetnih odnosov med skupinami znotraj dualističnega modela večina – manjšina. Posebej so omenjene poststrukturalistične paradigme in postkolonialne teorije; izpostavljen je tudi pojem hibridnosti.

Povzetku izsledkov raziskav iz let 1990 in 2000 (Pertot 1992, 2002) sledi opis instrumentarija. Sestavljata ga dva projektivna testa prostorske lokacije pojmov, ki ju spremlja vprašalna pola. Teoretična osnova testov je Pečjakovo delo *Simbolizam i značenje* (1971). Na belem listu formata A4 je v prvem testu znotraj kroga sredi lista zapisana beseda *JAZ*. Anketirani je moral kamor koli na list umestiti štiri okrogle samolepilne nalepke, na katerih so bili izpisani pojmi: *tržaški Slovenci, Slovenci iz Slovenije, tržaški Italijani, Italijani iz drugih krajev Italije*. V drugem testu je v krogu sredi lista zapisana beseda *DOM*. Anketirani je moral namestiti nalepke s pojmi: *Italija, Trst, Slovenija, Kras*. Oddaljenost nalepk od sredine je bilo merilo identifikacije subjektov z zgornjimi pojmi.

Rezultati projektivnih testov iz leta 2012 niso pokazali bistvenih sprememb pri narodnostni identifikaciji in geografski pripadnosti od rezultatov anket iz let 1990 in 2000. Avtorica razlaga oris odnosov, ki izhaja iz testnih rezultatov, kot neke vrste matriko optimalnih stopenj identifikacije, ki jo prek identitetne vzgoje ponujata otrokom in kasneje mladostnikom družina in šola kot družbeni instituciji.

Avtorica ugotavlja, da kljub spremembam ali pa prav zaradi sprememb v smeri hibridizacije, ki nudi možnost več razvejanih identifikacij, ostaja manjšinska identitetna opcija Slovenec iz Italije (*zamejec*) osrednja, ker je še vedno bistvena za obstoj slovenske manjšine v Italiji.

Vprašljivo pa je, ali ta pojem predstavlja skupino z istimi značilnostmi, ki jih je istoimenska skupina imela pred dvajsetimi leti.

Avtorica se sicer sprašuje o smislu ponavljanja raziskav v času, ko se svet tako hitro spreminja. Zasnova predstavljene raziskave ni npr. dovolj sodobna, da bi lahko evidentirala, kako se dijaki šol s slovenskim jezikom v Trstu vključujejo v globalni svet, če in kako ga *glokalizirajo*, s tem da ostajajo vezani na lastno *zamejsko* identiteto, ki jo tudi sami v diskurzu soustvarjajo, reproducirajo in/ali preoblikujejo. Raziskava, ki bi preučila omenjene vidike, bi potrebovala sodobnejšo metodološko zasnovo.

Marianna Kosic

***JAZ* IN *DOM* DIJAKOV SREDNJIH ŠOL DRUGE STOPNJE S SLOVENSKIM UČNIM JEZIKOM V GORICI**

Povzetek: Gorica je pravi *naravni laboratorij* za preučevanje identitetnih dinamik. Dijakom srednjih šol druge stopnje s slovenskim učnim jezikom v Gorici, starim med 16. in 18. letom, sta bila v več izvedbah (2002, 2003, 2004, 2011) predložena dva projektivna testa lokacije družbenih skupin (*JAZ – Slovenci iz Gorice, Italijani iz Gorice*) in geografskih pojmov (*DOM – Gorica, Slovenija, Italija*). V pričujoči raziskavi so podatki zbrani tako, da omogočajo primerjavo rezultatov pred vstopom Slovenije v Evropsko unijo (N=60) in po njem (N=92).

Uvodni del prispevka prinaša teoretična izhodišča za razumevanje razlikovanja in potrebe po pripadnosti kot pogojev identitete. Sledijo razlage vloge (etnične/narodnostne) identitete. Rezultati kažejo, da je v vseh izvedbah projektivnih testov med mladimi prevladovala lokalna identiteta, ki ji je sledila nacionalna teritorialna identiteta – identifikacija z državo, v kateri posameznik živi – in nazadnje identifikacija z državo Slovenijo. Dijaki so se bolj prepoznali v pojmu *Slovenci iz Gorice* kot v pojmu *Italijani iz Gorice*. Pretežno so se torej prepoznavali v slovenski narodni skupnosti v Italiji, čeprav so jim bili blizu tudi *Italijani iz Gorice*. To kaže na integrirano večplastno identiteto, v kateri se izraža kombinacija močne etnične in nacionalne identitete. Jasno oblikovano in integrirano identiteto povezujejo v literaturi z dobrim počutjem posameznika in dobrimi odnosi z drugimi referenčnimi etničnimi skupinami (npr. Schwartz, Montgomery & Briones, 2006), zato je ozaveščanje, razumevanje in vrednotenje lastne (sestavljene, kompleksne) identitete in identitete drugih bistveno za vzgojo mladih k spoštovanju raznolikosti (Ajegbo 2007; Ajegbo in dr. 2007) in ohranjanju pozitivne samopodobe.

Pojmi *Gorica, Slovenija* in *Slovenci iz Gorice* se po vstopu Slovenije v Evropsko unijo v projektivnih testih premaknejo iz spodnjega v zgornji del lista, kar kaže na pozitivnejše vrednotenje in boljšo predstavo, čeprav so vsi pojmi v novejših izvedbah bolj oddaljeni od sredine – centra. Lahko sklepamo, da so se po vstopu Slovenije v Evropsko unijo identitetne (in medskupinske) dinamike razvijale v pozitivno smer. Takratne kvalitativne raziskave, izvedene poleg projektivnih testov, so ugotovile, da je dejstvo, da je Slovenija pridobila mednarodni ugled in začela postajati znana tudi med Italijani in širšo skupnostjo, pripomoglo k večji samozavesti v samoopredeljevanju za Slovence v Italiji. Kljub temu je ostala prisotna težnja, da se vzpostavi in ohrani optimalna stopnja razločevanja in diferenciacije z Italijani, večinskim narodom, in Slovenci iz Slovenije, skupinama, ki sta lahko obenem podobni ingroupu in različni, se pravi outgroup.

Raziskovalka opozarja, da je pojav kompleksnejših (sestavljenih) etničnih identitet v večjezičnih okoljih zelo pogost. Dotlej je bil opaznejši pri pripadnikih manjšine, dandanes pa ga lahko opazimo tudi pri pripadnikih večinske (italijanske) skupnosti. Dijake iz italijanskih in italijansko-slovenskih družin, ki obiskujejo šole s slovenskim učnim jezikom v Italiji, ki lahko aktivno izbirajo in umestijo v paleto samoopredelitvenih opcij tudi (delno, v večji,

manjši ali enaki meri) slovensko identiteto, obravnava raziskovalka kot *konstruktivne marginalce* (Moran, 2001), ki se lahko prosto premikajo med skupnostmi na podlagi zavestnega izbiranja in aktivacije komponent identitete v raznolikih kombinacijah. Avtorica meni, da bi bilo pri nadaljnjih raziskavah zanimivo z ustreznimi metodološkimi pristopi opazovati in proučiti, kateri vidiki (kognitivni, emotivni, vedenjski) teh (pridobljenih) identitetnih komponent *konstruktivnih marginalcev* se aktivirajo v različnih kontekstih in kateri dejavniki (notranji, socializacijski ipd.) najbolj vplivajo nanje, kakšno vlogo ima pri aktivaciji identitete obvladovanje jezika, kako tovrstne kompleksne identitete percipirajo in sprejemajo drugi in če le-te omogočajo, v primerjavi z enostavnejšimi identitetnimi strukturami, na osebni ravni (bolj) pozitivno samopodobo (po teoriji socialne identitete), doseganje in ohranjanje resursov/ugodnosti (po teoriji realističnega konflikta) ter bolj sodelovalne in harmonične medskupinske odnose (po teoriji stika).

Susanna Pertot

VENT'ANNI TRA SLOVENO E ITALIANO

Confronto tra diverse generazioni di maturandi delle scuole secondarie di secondo grado con lingua d'insegnamento slovena in Italia riguardo il loro uso dello sloveno e dell'italiano come lingue di comunicazione e del dialogo interno

Abstract: L'autrice presenta una ricerca svolta nell'anno scolastico 2011/12 come follow-up di uno studio realizzato negli a.s. 1992/93 e 2004/05. L'obiettivo principale della ricerca era comprendere se in vent'anni, ovvero nel periodo dal 1992 al 2012, i maturandi delle scuole secondarie di secondo grado con lingua di insegnamento slovena in Italia abbiano messo in atto un graduale abbandono dello sloveno a favore dell'italiano, sia a livello sociale, sia a livello intrapsichico. Il quadro teorico della ricerca comprende una rassegna della letteratura scientifica sull'emozionalità delle lingue. Per rappresentare le differenze nell'uso delle lingue tra i maturandi che hanno compilato un questionario di autovalutazione delle proprie pratiche linguistiche, l'autrice si avvale del concetto di *continuum di attivazione linguistica* di Grosjean (1998, 2001). Dai risultati della ricerca emerge che i maturandi si differenziano soprattutto per la posizione che più frequentemente occupano in tale continuum. Tra gli studenti che attivano la *modalità bilingue italiana*, la posizione in questo continuum non si è modificata nel corso di vent'anni. I cambiamenti si osservano nel gruppo di coloro che attivano la *modalità bilingue slovena*. Questa differenza non può essere spiegata come il risultato diretto dei cambiamenti intervenuti a livello sociopolitico; per ottenere un quadro più chiaro del fenomeno, secondo l'autrice è necessario analizzare il processo di produzione e distribuzione delle risorse linguistiche e culturali come mezzi di legittimazione della lingua e della cultura.

Riassunto: L'autrice presenta una ricerca svolta nell'anno scolastico 2011/12 come follow-up di uno studio realizzato negli a.s. 1992/93 e 2004/05. L'obiettivo principale era comprendere se in vent'anni, ovvero dal 1992 al 2012, gli sloveni in Italia abbiano messo in atto un graduale abbandono dell'uso della lingua slovena a favore dell'italiano, sia a livello sociale, sia a livello intrapsichico. Numerosi studi sul bilinguismo sostengono che i bilingui sperimentano un maggiore coinvolgimento emotivo quando parlano nella propria prima lingua ovvero nella lingua che usano di più, rispetto a quando parlano nella seconda lingua ovvero in quella che usano di meno. Studi di ambito psicoanalitico e psicoterapico dimostrano che le esperienze psichiche e gli eventi esterni nella vita dell'individuo influiscono anche sulla sua scelta della lingua delle emozioni. Questi studi rilevano la necessità di raccogliere informazioni sugli aspetti soggettivi che s'intersecano con l'uso di una data lingua. Uno di tali aspetti soggettivi è il dialogo interno, che comprende, ad esempio, la riflessione, i calcoli mentali, la preghiera, i sogni e il ricordare.

Nella presente ricerca sono state considerate due forme di dialogo interno, la riflessione tra sé e sé e i sogni. Tre gruppi di maturandi delle scuole superiori con lingua di insegnamento

slovena in Italia hanno valutato, a distanza di venti e dodici anni, per mezzo di un questionario, il proprio uso quotidiano dei codici linguistici nella comunicazione e nel dialogo interno (inclusi i sogni).

Gli studenti riconoscono il codice linguistico usato in casa come la lingua nella quale pensano ed esprimono emozioni. Un alto grado di mescolanza dei codici (*code mixing*) e l'abbandono dello sloveno in famiglia vanno di pari passo con l'abbandono dello sloveno a favore di una più frequente mescolanza di codici, in particolare nella riflessione. L'analisi dei cluster ha evidenziato due gruppi di studenti: uno che usa prevalentemente lo sloveno, pur mescolando, commutando e scegliendo la lingua a seconda delle situazioni e posizioni comunicative, e uno che invece usa soprattutto l'italiano, con mescolamento e commutazione prevalente verso l'italiano.

Dai risultati della ricerca emerge che (seguendo Grosjean, 2001) entrambi i gruppi si muovono lungo il *continuum di attivazione linguistica*; si differenziano soprattutto per la posizione che occupano con maggiore frequenza in tale continuum. In vent'anni, la posizione occupata nel continuum dagli studenti in *modalità bilingue italiana* non è cambiata, mentre quella degli studenti in *modalità bilingue slovena* ha registrato cambiamenti.

I risultati mostrano che la scelta dei codici linguistici avviene a livello inconscio o preconcio, visto che l'incidenza della lingua di maggioranza (l'italiano) aumenta in assenza di autoregolazione interna, mentre l'incidenza della lingua di minoranza (lo sloveno) aumenta all'aumentare dell'autoconsapevolezza. L'uso dello sloveno si configura piuttosto come una scelta consapevole dell'individuo.

Sulla scelta interiore, preconcisa di un codice linguistico influisce in maniera diretta la sfera sociale: la situazione esterna, le reti sociali, le logiche di mercato e infine il desiderio di identificazione con determinati soggetti che parlano una data lingua. Le risposte dei maturandi sull'uso della/e lingua/e non riflettono solamente l'effettivo uso del loro repertorio linguistico, ma anche l'uso immaginato dei loro codici linguistici, legato all'identificazione con i genitori e con il gruppo di parlanti determinati codici linguistici.

In conclusione, l'autrice rileva che i cambiamenti nelle pratiche comunicative degli appartenenti alla comunità slovena in Italia non possono essere spiegati come un effetto diretto dei cambiamenti sociopolitici intervenuti, poiché non si tratta di un tale nesso di causalità. Essa si realizza attraverso una serie di processi impliciti ed espliciti che rimangono ignoti perché non sono ancora stati oggetto di ricerca. Per ottenere un quadro più chiaro del fenomeno, le ricerche future dovrebbero analizzare il processo di produzione e distribuzione delle risorse linguistiche e culturali come mezzi di legittimazione della lingua e della cultura. Un approfondimento preliminare di questo genere è necessario per qualsiasi comunità, e in particolare per le comunità di minoranza, perché la lingua come valore possa essere efficacemente legittimata e commercializzata come un bene nel mercato linguistico.

Susanna Pertot

SOLAMENTE AL DI QUA DEL CONFINE IMMAGINATO?

Le rappresentazioni sociali dell'identità nazionale dei maturandi delle scuole secondarie di secondo grado con lingua d'insegnamento slovena di Trieste

Abstract: Negli anni 1990, 2000 e 2012, agli studenti delle scuole secondarie di secondo grado con lingua di insegnamento slovena di Trieste sono stati somministrati due test proiettivi di localizzazione spaziale di alcuni gruppi sociali (*sloveni di Trieste, sloveni della Slovenia, italiani di Trieste, italiani delle altre parti d'Italia*) e concetti territoriali (*Trieste, Carso, Slovenia, Italia*). Ci si è posti l'obiettivo di rilevare eventuali differenze nell'identificazione nazionale e nel senso di appartenenza geografica degli adolescenti a dieci e oltre vent'anni dalla prima ricerca.

Rispetto alle precedenti edizioni, i risultati dei test proiettivi del 2012 non hanno evidenziato cambiamenti significativi nell'identificazione nazionale e nel senso di appartenenza geografica. L'autrice spiega il quadro relazionale emergente dai risultati dei test come corrispondente a una specie di matrice dei livelli ottimali di identificazione, che vengono proposti ai bambini e ai giovani dalle istituzioni sociali della famiglia e della scuola attraverso l'educazione identitaria. Inoltre, constatata che, nonostante i cambiamenti, o proprio a causa dei cambiamenti verso l'ibridazione, l'opzione identitaria *sloveno d'Italia* rimane centrale per la minoranza slovena in Italia, poiché continua a essere fondamentale per la sua sopravvivenza. Il contributo si conclude con una riflessione sulle prospettive future di ricerca in quest'ambito.

Riassunto: Negli anni 1990, 2000 e 2012 ai maturandi delle scuole secondarie di secondo grado con lingua di insegnamento slovena di Trieste sono stati somministrati due test proiettivi di localizzazione spaziale di alcuni gruppi sociali (*sloveni di Trieste, sloveni della Slovenia, italiani di Trieste, italiani delle altre parti d'Italia*) e concetti territoriali (*Trieste, Carso, Slovenia, Italia*). L'obiettivo della ricerca più recente era confrontare i risultati delle tre edizioni e rilevare eventuali differenze nell'identificazione nazionale e nel senso di appartenenza geografica degli studenti delle scuole con lingua d'insegnamento slovena di Trieste a dieci ovvero oltre venti anni dalla prima ricerca, in corrispondenza del periodo in cui la Slovenia è diventata stato indipendente e membro dell'Unione Europea, guadagnando prestigio agli occhi della maggioranza italiana di Trieste grazie ai propri successi politici ed economici.

L'autrice presenta la costruzione del significato del concetto di identità del proprio gruppo tra gli sloveni in Italia a partire dal primo dopoguerra, quando esso si basava sul principio di esclusione, fino ad oggi, quando a definire l'identità *sloveno in Italia* è soprattutto l'uso della lingua slovena, seguito poi dal senso di appartenenza al popolo sloveno, dalla cittadinanza italiana ovvero dall'appartenenza *de jure* allo Stato italiano, accompagnata o meno dal senso di appartenenza al popolo italiano.

Nel quadro teorico sono esposti alcuni problemi concettuali legati allo studio dell'identità

e dei rapporti identitari tra gruppi nell'ambito del modello dualistico maggioranza - minoranza. Maggiore spazio viene poi dedicato ai paradigmi poststrutturalisti e alle teorie postcoloniali, nonché al concetto di ibridazione.

La sintesi dei risultati delle ricerche del 1990 e del 2000 (Pertot 1992, 2002) è seguita dalla descrizione degli strumenti usati – due test proiettivi di localizzazione spaziale dei concetti, introdotti da un questionario. La base teorica dei test è l'opera *Simbolismo e significato* (Simbolizam i značenje, 1971) di Pečjak. Al centro di un foglio bianco di formato A4 appare un cerchio in cui, nel primo test è inscritta la parola *IO*. Al soggetto si chiede di incollare in qualsiasi punto del foglio quattro adesivi rotondi sui quali appaiono i seguenti concetti: *sloveni di Trieste, sloveni della Slovenia, italiani di Trieste, italiani di altre aree dell'Italia*. Nel secondo test, il cerchio al centro del foglio contiene la parola *CASA*. Il soggetto deve collocare quattro adesivi con i seguenti concetti: *Italia, Trieste, Slovenia, Carso*. La distanza degli adesivi dal centro esprime il grado di identificazione dei soggetti con i concetti valutati.

I risultati dei test proiettivi del 2012 non evidenziano cambiamenti significativi nell'identificazione nazionale e nel senso di appartenenza geografica rispetto a quelli del 1990 e del 2000. L'autrice spiega il quadro relazionale che emerge dai risultati dei test come una specie di matrice dei livelli ottimali di identificazione che, attraverso l'educazione identitaria, viene offerta ai bambini e ai giovani dalla famiglia e dalla scuola in quanto istituzioni sociali. Inoltre constata che, nonostante i cambiamenti, o proprio a causa dei cambiamenti verso l'ibridazione, l'opzione identitaria *sloveno in Italia (zamejec*¹) rimane centrale per la minoranza, essendo fondamentale per la sua sopravvivenza. È però discutibile se questo concetto rappresenti oggi un gruppo con le stesse caratteristiche che definivano il gruppo omonimo vent'anni fa.

L'autrice si chiede se sia utile ripetere nel tempo le stesse ricerche, visti i rapidi cambiamenti cui è soggetto il mondo. L'impostazione della ricerca presentata non è ad esempio sufficientemente attuale per permettere di evidenziare come gli studenti delle scuole con lingua di insegnamento slovena si integrano nel mondo globale, se e in che modo lo *glocalizzano* rimanendo legati alla propria identità di confine, che contribuiscono loro stessi a creare, riprodurre e/o ridefinire. Una ricerca che affronti anche questi aspetti richiede un impianto metodologico aggiornato.

1 Per zamejec non esiste un equivalente italiano, la parola indica il confinario che vive fuori dai confini dello stato che definisce il gruppo di appartenenza.

Marianna Kosic

I CONCETTI DI *IO* E *CASA* TRA GLI STUDENTI DELLE SCUOLE CON LINGUA DI INSEGNAMENTO SLOVENA DI GORIZIA

Abstract: Ai ragazzi delle scuole secondarie di secondo grado con lingua di insegnamento slovena a Gorizia, di età compresa tra i 16 e i 18 anni, abbiamo somministrato, in diversi periodi (2002, 2003, 2004, 2011), due test proiettivi di localizzazione spaziale di alcuni gruppi sociali (*IO – sloveni di Gorizia, italiani di Gorizia*) e di determinati concetti territoriali (*CASA – Gorizia, Slovenia, Italia*). In questo contributo, i dati sono raccolti in modo tale da consentire il confronto tra i risultati prima (N=60) e dopo (N=92) l'ingresso della Slovenia nell'Unione Europea. I risultati mostrano che nei diversi anni, tra i giovani ha sempre prevalso l'identità locale, seguita da quella nazionale territoriale e infine dall'identificazione con lo Stato della Slovenia. I giovani si sono riconosciuti in prevalenza nella comunità nazionale slovena d'Italia, pur sentendo affine anche l'identificazione come *italiani di Gorizia*. Questo riflette un'identità integrata (plurima/composita/stratificata) che esprime la combinazione di una forte identità etnica e di una forte identità nazionale. La ricercatrice sottolinea che il fenomeno delle identità etniche particolarmente complesse è molto frequente negli ambienti multilingui. Finora lo si rilevava più visibilmente tra gli appartenenti alla minoranza, ma oggi è evidente anche tra i membri della popolazione di maggioranza (italiana). Il contributo si conclude con riflessioni riguardo le possibili future ricerche sull'attivazione e sull'utilità delle varie componenti identitarie nei cosiddetti *marginalizzati costruttivi*, basate sulla teoria dell'identità sociale, quella del conflitto realistico e sulla teoria del contatto.

Riassunto: Gorizia è un vero e proprio laboratorio naturale per lo studio delle dinamiche identitarie.

Ai ragazzi delle scuole secondarie di secondo grado con lingua di insegnamento slovena a Gorizia, di età compresa tra i 16 e i 18 anni, abbiamo somministrato, in diversi periodi (2002, 2003, 2004, 2011), due test proiettivi di localizzazione spaziale di alcuni gruppi sociali (*IO – sloveni di Gorizia, italiani di Gorizia*) e di determinati concetti geografici (*CASA – Gorizia, Slovenia, Italia*). In questo contributo, i dati sono raccolti in modo tale da consentire il confronto tra i risultati prima (N=60) e dopo (N=92) l'ingresso della Slovenia nell'Unione Europea.

Nella parte introduttiva del contributo sono articolati gli spunti teorici necessari per comprendere come la differenziazione e il bisogno di appartenenza siano delle condizioni identitarie. Seguono poi le spiegazioni sul ruolo dell'identità (etnica/nazionale).

I risultati mostrano che nei diversi anni, tra i giovani ha sempre prevalso l'identità locale, seguita da quella nazionale territoriale – l'identificazione con lo stato in cui il singolo vive – e infine dall'identificazione con lo Stato della Slovenia. I ragazzi si riconoscevano in misura maggiore nel concetto di *sloveni di Gorizia* rispetto al concetto di *italiani di Gorizia*. Si identificavano quindi prevalentemente con la comunità nazionale slovena d'Italia, ma anche

il concetto di *italiani di Gorizia* era loro affine. Questo riflette un'identità integrata (plurima/composita/stratificata) che esprime la combinazione di una forte identità etnica e una forte identità nazionale. In letteratura, un'identità chiara e integrata viene correlata al benessere del singolo e alle buone relazioni con altri gruppi etnici (es. Schwartz, Montgomery & Briones, 2006). Per questo, la presa di coscienza, la comprensione e la valorizzazione sia della propria identità (composita, complessa) che di quella altrui è fondamentale nell'educazione dei giovani al rispetto delle diversità (Ajegbo 2007; Ajegbo et al. 2007) e per conservare una positiva immagine di sé.

Nei test proiettivi successivi all'ingresso della Slovenia nell'Unione Europea, i concetti *Gorizia, Slovenia e sloveni di Gorizia* si sono spostati dalla parte inferiore del foglio a quella superiore, e questo mostra una valorizzazione più positiva e un'immagine migliore, anche se tutti i concetti, nelle edizioni più recenti, sono più lontani dal centro del foglio. È possibile supporre che dopo l'ingresso della Slovenia nell'Unione Europea, le dinamiche identitarie e intergruppo si siano sviluppate in senso positivo. Le ricerche qualitative svolte assieme ai test proiettivi denotano come il prestigio internazionale guadagnato dalla Slovenia e la sua più diffusa conoscenza da parte degli italiani e della comunità più ampia, abbiano portato a una maggiore consapevolezza nell'autodefinirsi sloveni d'Italia, pur rimanendo viva la tendenza a stabilire e mantenere un grado ottimale di differenziazione con gli italiani, popolo di maggioranza, e con gli sloveni della Slovenia: questi due gruppi possono essere simili all'ingroup stesso e al contempo diversi – quindi outgroup.

La ricercatrice ricorda che il fenomeno delle identità etniche complesse è molto frequente negli ambienti multilingui. Finora lo si rilevava più visibilmente tra gli appartenenti alla minoranza, ma oggi è evidente anche nei membri della popolazione di maggioranza (italiana). I ragazzi provenienti da famiglie italiane o miste italo-slovene, che frequentano le scuole con lingua di insegnamento slovena in Italia e che hanno facoltà di scegliere attivamente, all'interno della gamma di opzioni autodefinitorie, anche l'identità slovena (in parte, in gran parte, in minor parte oppure in modo equivalente), vengono considerati dall'autrice come *marginalizzati costruttivi* (Moran, 2001). Essi possono infatti muoversi liberamente tra le comunità scegliendo di volta in volta in modo consapevole e attivando le varie componenti dell'identità in diverse combinazioni. Per ulteriori ricerche, secondo l'autrice, sarebbe interessante osservare e studiare, con approcci metodologici adeguati, quali aspetti (cognitivi, emotivi, comportamentali) di queste componenti identitarie (acquisite) dei marginalizzati costruttivi si attivano nei diversi contesti e quali fattori (interni, di socializzazione ecc.) influiscono in misura maggiore su di essi. Inoltre, andrebbe valutato quale ruolo ha, nell'attivazione dell'identità, la padronanza della lingua, come questo genere di identità complesse vengono percepite e accettate dagli altri e se esse consentono, rispetto a strutture identitarie più semplici, di avere un'immagine di sé più positiva (secondo la teoria dell'identità sociale), se consentono di ottenere e conservare risorse/benefici (secondo la teoria del conflitto realistico) e di instaurare rapporti intergruppo più collaborativi e armonici (secondo la teoria del contatto).

Susanna Pertot

TWENTY YEARS BETWEEN SLOVENE AND ITALIAN Comparison between generations of graduates of secondary schools with Slovene as the language of instruction in Italy on the use of Slovene and Italian in communication and inner speech

Abstract: The paper presents a survey carried out by the author in the 2011/12 academic year as a follow-up to her studies from the 1992/93 and 2004/05 academic years. The main aim of this research was to answer the question whether on the individual level among the graduates of secondary schools with Slovene as the language of instruction in Italy, in the twenty-year period from 1992 to 2012, we could be witnessing a gradual displacement of Slovene as both an internal and external language by Italian.

The theoretical framework of the study comprises a review of the scientific literature on the languages of emotions and the individual use and perception of a language as being more emotionally expressive. The author uses the concept of the *language mode continuum* developed by Grosjean (1998, 2001) to illustrate the differences among the students who were asked to complete a questionnaire about their language repertoire in everyday use. The results of the survey show that graduates differ mainly in the position they more frequently occupy on this continuum. Furthermore, the data show that no changes occurred over the two decades among the students who mostly adopt the *Italian bilingual mode*. To the contrary, changes did occur in the group of those who are in the predominantly *Slovene bilingual mode*.

Since the observed difference cannot be interpreted as a direct result of the changes in the socio-political domain, the author maintains that further analyses of the processes of production and distribution of linguistic and cultural resources as a means of the legitimation of language and culture are needed to obtain a clearer understanding of the phenomenon.

Summary: The author presents a survey carried out in the 2011/12 academic year as a follow-up to her studies from the 1992-93 and 2004/05 academic years. The main aim of this research was to answer the question whether on the individual level among the graduates of secondary schools with Slovene as the language of instruction in Italy, in the twenty-year period from 1992 to 2012, we could be witnessing a gradual displacement of Slovene as both an internal and external language by Italian. Several studies in the field of bilingualism suggest that bilingual speakers tend to experience an enhanced emotional response when speaking their first or more commonly used language; in contrast, their emotionality is reduced when they use their second language. Studies in the field of psychoanalysis and psychotherapy suggest that external and internal events in the history of an individual have an impact on the language choice for affection as well. These studies point to the importance of collecting information about the private aspects of language use.

One of such private aspects is inner speech. Instances of inner speech include: simple thinking, internal monologue, internal dialogue, mental calculations, praying, dreaming,

and remembering. The present study considers ongoing thoughts, simple thinking and dreams.

Three groups of bilingual graduates who, twelve and twenty years apart, all attended a secondary school in Italy with Slovene as the language of instruction were asked to complete a questionnaire about language in everyday use and to self-evaluate their everyday outer and inner use (dreams included) of their language codes.

Respondents identify the language code/s used at home as the language in which they think and express emotions. A higher degree of code switching and a greater decrease in the use of Slovene inside the family correlate with a decreased use of Slovene and with more frequent code switching, especially in thoughts.

A cluster analysis was carried out, as a result of which two clusters were defined: the students using predominantly Slovene, although borrowing, code-switching and choosing the language depending on the situation and the interaction are also used; and the students using mostly Italian, with very frequent interferences, borrowing and code-switching to Italian.

The results of the survey indicate that both groups are moving along the *language mode continuum* (concept developed by Grosjean, 1998, 2001); the two groups differ primarily according to the position they most frequently occupy on this continuum. Furthermore, the data show that no changes occurred over the two decades among the students who mostly activate the *Italian bilingual mode*. To the contrary, changes did occur in the group of those who are in the predominantly Slovene bilingual mode.

The results show that the choice of language codes takes place at the unconscious or pre-conscious level, as the majority language (Italian) insinuates itself, gradually displacing the minority language (Slovene) as the level of self-awareness decreases, while the use of the minority language increases along with increasing self-awareness.

The inner pre-conscious selection of the language code is also affected by the social sphere: external circumstances, social networks, marketing offers and, not least, by the wish to identify with the social agents who are native speakers of a given language. The graduates' self-evaluation of their language use reflects not only the actual use of their language codes, but also an imagined use of their language codes associated with the identification with their parents and speakers of a given language group/s.

The author concludes that the changes in the communicative practices of the members of the Slovene community in Italy cannot be interpreted as a direct result of the changes on the socio-political scene as such kind of direct causality does not seem to exist. Rather, their specific causality is realized through a series of the yet unknown explicit and implicit processes, which have not been the subject of research to date. Further research, which would shed more light on this phenomenon, should be conducted through analyses of the process of production and distribution of linguistic and cultural resources as the means of the legitimation of language and culture. For each community, and in particular for a minority community, such knowledge is of essential importance for the value of language to be successfully legitimized and commercialised as capital of distinction on the linguistic market.

Susanna Pertot

ONLY ON THIS SIDE OF THE IMAGINED BORDER?

Social representation of national identity among graduates of schools with Slovene as the language of instruction in Trieste

Abstract: In 1990, 2000 and 2012, graduates of secondary schools with Slovene as the language of instruction in Trieste were given two projective tests, namely on the locations of social groups (*Slovenes from Trieste, Slovenes from Slovenia, Italians from Trieste, Italians from other parts of Italy*) and on geographic terms (*Trieste, Karst, Slovenia, Italy*). The aim of the study was to record potential differences in the subjects' perception of national and geographical affiliation as a follow up to the survey the subjects had first completed ten or over twenty years ago.

The results of the projective tests from 2012 showed no significant changes in the subjects' ethnic identification and geographical origin from those of the previous surveys. As evident from these results, the outline of the relations can be perceived as a matrix of the optimal levels of identification offered through identity education to children and later adolescents by their family and school as social institutions. The author further notes that despite (or rather because of) the changes in the direction of hybridization, which offers the possibility of more diversified identifications, a *Slovene from Italy (zamejec - a Slovene beyond the border)* remains a minority identity option essential to the existence of the Slovene minority in Italy. The paper concludes with suggestions for further research in this area.

Summary: In 1990, 2000 and 2012, graduates of secondary schools with Slovene as the language of instruction in Trieste were given two projective tests, namely on the locations of social groups (*Slovenes from Trieste, Slovenes from Slovenia, Italians from Trieste, Italians from other parts of Italy*) and on geographic terms (*Trieste, Karst, Slovenia, Italy*). The aim of the final study was to compare the results of the three surveys and to record potential differences in the perception of national and geographical affiliation among Slovene secondary school students in Trieste after ten or over twenty years since the first implementation of the survey, i.e. during the period when Slovenia became an independent country and a member state of the European Union, when its political and economic achievements rapidly improved its reputation among the majority (Italian) population in Trieste.

The paper presents the perception of identity among the Slovenes in Italy since the early post-war years, when this perception was based on the principle of exclusion, up to the present time, when at its forefront there is primarily the use of the Slovene language. It is followed by the sense of affiliation to the Slovene national group, Italian citizenship, i.e. affiliation to the *de jure* Italian state, which may or may not be associated with the sense of belonging to the Italian national group.

The theoretical framework of the study highlights certain conceptual problems related to the study of identity and identity relations between groups within a dualistic 'majority

– minority’ model. Particular attention is devoted to post-structuralist paradigms and postcolonial theories, as well as to the concept of hybridity.

The summary of research findings from 1990 and 2000 (Pertot 1992, 2002) is followed by the description of the research tools, which consists of two projective tests of the spatial location of certain concepts, accompanied by a questionnaire. The theoretical basis of the tests is Pečjak’s work *Simbolizam i značenje* (1971). The first test contains a white A4 sheet of paper with the word JAZ (*I*) printed inside a circle in the centre of the page. The respondents are asked to take four round stickers with the following words: *Slovenes from Trieste, Slovenes from Slovenia, Italians from Trieste, Italians from other parts of Italy*, and paste them anywhere on the sheet. Printed inside the circle on the second test sheet is the word DOM (*HOME*). The respondents are asked to paste labels with the concepts Italy, Trieste, Slovenia, and Karst anywhere on the sheet. The distance from the centre of the page to each label is used to measure the identification of the respondents with the given concepts.

The results of the projective tests from 2012 showed no significant change in the ethnic identification and in the sense of geographical belonging from those of 1990 and 2000. The author explains the outline of the relations arising from the test results as a kind of matrix of optimal levels of identification offered to children and later adolescents through identity education by the family and school as social institutions.

The author concludes that despite the changes (or rather because of the changes) in the direction of hybridization, which offers the possibility of several diversified identifications, a *Slovene from Italy (zamejec - a Slovene beyond the border)* remains a minority identity option essential to the existence of the Slovene minority in Italy, although it remains uncertain whether this term represents a group with the characteristics identical to those of the group of the same name from twenty years ago.

The author expresses her doubts about the significance of sequential repetitions of this same type of research in such a rapidly changing world. The design of this study is not up-to-date enough to record the way in which the students of Slovene-language schools in Trieste are interacting with the global world, or if and how they are *glocalising* it by remaining tied to their own *beyond the border* identity, which they are themselves co-creating, reproducing and/or transforming through their discourse. For a study to examine these aspects, a more up-to-date design methodology would be necessary.

Marianna Kosic

‘I’ AND ‘HOME’ AS PERCEIVED BY STUDENTS OF SECONDARY SCHOOLS WITH SLOVENE AS THE LANGUAGE OF INSTRUCTION IN GORIZIA

Abstract: Two projective tests assessing the location of social groups (*I – Slovenes from Gorizia, Italians from Gorizia*) and geographical concepts (*HOME – Gorizia, Slovenia, Italy*) were administered to 16- to 18-year-old students of second-level secondary schools with Slovene as the language of instruction in Gorizia over several sessions (2002, 2003, 2004, 2011). This paper presents the collected data in such a way as to allow for a comparison of the results before (N = 60) and after (N = 92) the accession of Slovenia to the European Union. Results show that in all test sessions the local identity was the most salient among the students, followed by the national territorial identity and, finally, the identification with the Republic of Slovenia. The students mostly identified with the Slovene national community in Italy, although they also felt close to the *Italians from Gorizia*. This points to an integrated (plural, multi-layer) identity, in which a combination of a strong ethnic identity and a national identity finds its expression. The author stresses that the emergence of more complex ethnic identities is a very common phenomenon in multilingual environments. While in the past this phenomenon seemed more noticeable in minority members, it can also currently be perceived in the members of the majority (Italian) community. The paper concludes with a reflection on potential further research into the activation and benefits of the identity components of the *constructive marginals* consistent with the Social Identity Theory, Realistic Conflict Theory and Contact Hypothesis Theory.

Summary: Gorizia is a genuine *natural laboratory* for studying identity dynamics. Two projective tests assessing the location of social groups (*I – Slovenes from Gorizia, Italians from Gorizia*) and geographical concepts (*HOME – Gorizia, Slovenia, Italy*) were administered to 16- to 18-year-old students of second-level secondary schools with Slovene as the language of instruction in Gorizia over several sessions (2002, 2003, 2004, 2011). This paper presents the data collected during these sessions in such a way as to allow for a comparison of the results before (N = 60) and after (N = 92) the accession of Slovenia to the European Union.

The introductory part of the paper outlines the theoretical foundations of the concepts of differentiation and of the need for belonging as conditions for identity. It is followed by explanations of the role of (ethnic/national) identity.

Results show that in all test sessions the local identity was the most salient among the students, followed by the national territorial identity and, finally, by the identification with the Republic of Slovenia. The students mostly identified with the Slovene national community in Italy, although they also felt close to the *Italians from Gorizia*. This points to an integrated (plural, multi-layer) identity, in which a combination of a strong ethnic

identity and a national identity finds its expression. In the literature, a well-developed and integrated identity is associated with the individual's wellbeing and good relations with other reference ethnic groups (e.g. Schwartz, Montgomery & Briones, 2006), which makes awareness-raising, understanding and appreciation of one's own (complex and compound) identity and of the identity of others essential for educating young people to have respect for diversity (Ajegbo 2007; Ajegbo et al. 2007) and to maintain a positive self-image.

After Slovenia joined the EU, the projective tests show a relocation of the terms *Gorizia*, *Slovenia* and *Slovenes from Gorizia* from the lower to the upper part of the sheet, revealing a more positive evaluation and improved perception of the concepts, although in more recent sessions all concepts have moved further away from the centre of the page. It can be assumed that after Slovenia joined the European Union, the identity (and intergroup) dynamics began evolving in a positive direction. The qualitative surveys conducted at that time point to the fact that Slovenia's gaining international reputation and becoming known also to Italians and the wider community led to increased confidence in self-definition of Slovenes in Italy, although there still remained the tendency to establish and maintain an optimal level of distinction and differentiation from the Italians as the majority nation, and the Slovenes from Slovenia as the groups which may at the same time be conceived as similar to the ingroup and different, i.e. the outgroup.

The author stresses that the emergence of more complex (compound) ethnic identities is a very common phenomenon in multilingual environments. While in the past this phenomenon seemed more noticeable in members of the minority, it can also currently be perceived in the members of the majority (Italian) community.

The author refers to the students coming from Italian and Italian-Slovene families and attending schools with Slovene as the language of instruction in Italy whose options of self-definition/self-declaration include (in part, to a greater, lesser or similar degree) the Slovene identity as *constructive marginals* (Moran, 2001), who can move freely between communities on the basis of their own conscious selection and activation of their identity components in a variety of combinations. In terms of suggested further research, the author believes it would be interesting to observe and examine, through appropriate methodological approaches, the aspects (cognitive, emotional, behavioural) of the (acquired) identity components in constructive marginals activated in different contexts, and the factors (internal factors, factors of socialization, etc.) affecting them most strongly, the role played by language proficiency in the activation of identity management, the ways in which such complex identities are perceived and accepted by others, and whether or not they (compared to more simple identity structures) allow for a (more) positive self-image on the personal level (according to the Social Identity Theory), for achievement and maintenance of resources/benefits (according to the Realistic Conflict Theory) and for more collaborative and harmonious intergroup relations (according to the Contact Hypothesis Theory).